

Rapport 7/2002

De første årene av karrieren

Forskjeller og likheter mellom minoritet og majoritet med høyere utdanning

Liv Anne Støren

ISBN 82-7218-467-2

ISSN 0807-3635

GCS AS – Oslo - 2002

© NIFU – Norsk institutt for studier av forskning og utdanning
Hegdehaugsveien 31, 0352 Oslo

Forord

Denne rapporten er et resultat av et forskningsprosjekt finansiert av Norges forskningsråd under programmet Sysselsetting og arbeidsmarked. Prosjektet heter 'Arbeidsmarkedstilpasning de første tre årene etter eksamen fra høyskole/universitet blant innvandrere i Norge'. Hovedfokus er å sammenlikne avkastning av utdanning blant innvandrere og majoritetsbefolkning, ved å se på situasjonen både like etter eksamen og i løpet av de første tre–fire årene etter eksamen. Avkastning av utdanning er først og fremst blitt undersøkt ved å se på arbeidsmarkedssituasjonen, om kandidaten for eksempel er arbeidsledig, sysselsatt eller i videreutdanning. Risiko for arbeidsledighet er et særlig sentralt spørsmål. Andre sider ved arbeidssituasjonen som lønnsforhold, å ha fast eller midlertidig arbeid, eventuelt arbeide ufrivillig deltid eller det å ha et arbeid en er overkvalifisert for, er også spørsmål som tas opp. Det har vært benyttet flere ulike datakilder og datasett til prosjektet; datasett som det har tatt tid å få etablert og samlet inn. Slik har det også vært mulig å benytte data fra NIFUs siste kandidatundersøkelser som en utfyllende og viktig del av prosjektet. Siden norske undersøkelser som gjelder innvandrere ofte har lavt tallgrunnlag, noe som også er tilfelle i denne rapporten, har det vært viktig å kunne belyse problemstillingene ved hjelp av flere datasett for å gi sikrere grunnlag for slutningene. Rapporten er utarbeidet av Liv Anne Støren som også har vært prosjektleder.

Det har vært formidlet fra prosjektet underveis i ulike sammenhenger. Mange av resultatene er blitt presentert i internasjonale eller norske forskersamlinger, og dessuten i foredrag på en større konferanse i Norge samt i media, foruten i NIFU-publikasjonen Utdanning og arbeidsmarked 2002. Resultater fra prosjektet har også vært presentert og diskutert på seminarer ved NIFU, og kolleger ved Seksjon for studier av studieforhold og studiegyennomstrømning takkes for nyttige innspill og kommentarer. En stor takk til Inger Henaug for språkvask og hjelp til å få luket ut en del språklige utveksler. En særlig takk til Clara Åse Arnesen og Sverre Try for lytting til spørsmål og problemstillinger, konstruktive tilbakemeldinger og kommentarer til et tidligere utkast av rapporten.

Oslo, november 2002

Petter Aasen
Direktør

Liv Anne Støren
Seksjonsleder

Innhold

Sammendrag	9
1 Innledning	15
1.1 Hva handler det om?	15
1.2 Om diskriminering	15
1.2.1 Definisjoner av diskriminering	16
1.3 Om innholdet og gangen i rapporten	19
2 Tidligere studier og teoretiske perspektiver	21
2.1 Teoretiske perspektiver	21
2.2 Tidligere studier	24
2.3 Hypoteser	32
3 Data og metode	35
3.1 Om datasettene som brukes i undersøkelsen	35
3.2 Metode	38
4 Hva forklarer variasjon i arbeidsledighet? Om de uavhengige variablene i analysene	42
4.1 Avgrensning av innvandrerne og utdanningsgruppene	42
4.1.1 Innvandrere	42
4.1.2 Utdanningsgruppene	43
4.2 Øvrige uavhengige variabler	45
5 Arbeidsledighet blant majoritet og minoritet med høyere utdanning – et oversiktsbilde fra ulike datakilder	51
5.1 Innledning	51
5.2 Avgrensning av de arbeidsledige	51
5.3 Ledighetsandelen er avhengig undersøkelsesmetode	56
5.3.1 Ulike mål på arbeidsledighet: Betydning for forskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet?	57
5.4 Arbeidsledigheten blant innvandrere og majoritet 1995–99	59
5.5 Oppsummering	63
6 Hovedaktivitet et halvt år etter eksamen	64
6.1 Innledning	64
6.2 Sysselsatt et halvt år etter eksamen – november 1995	64

6.3	Sysselsatt eller i annen hovedaktivitet? Første aktivitet etter eksamen	68
6.4	Aktiviteter blant nyutdannede 1999–2001.....	72
6.5	Oppsummering	78
7	Arbeidsledighetserfaringer i løpet av fire år etter eksamen	79
7.1	Innledning	79
7.2	Arbeidsledighet i første fase etter eksamen – i surveydata og i registerdata	79
7.3	Arbeidsledighet i løpet av perioden.....	82
7.4	Oppsummering	87
8	Situasjonen fire år etter eksamen.....	88
8.1	Innledning	88
8.2	Tidligere erfaringer	89
8.3	Situasjonen fire år etter eksamen.....	93
8.4	Oppsummering og diskusjon.....	98
9	Arbeidsledighet blant nyutdannede 1999–2001	100
9.1	Innledning – innvandrere og kandidatundersøkelsene	100
9.1.1	Definisjoner og kategorier	101
9.1.2	Hvor stor andel utgjør innvandrerne i kandidatundersøkelsene?.....	103
9.2	Forskjeller og likheter i bakgrunnsforhold mellom innvandrere og majoritet i kandidatundersøkelsene.....	103
9.2.1	Karakterer	103
9.2.2	Arbeid under studiene.....	109
9.2.3	Foreldres utdanning.....	110
9.3	Arbeidsledighet et halvt år etter eksamen.....	112
9.3.1	Arbeidsledighet blant nyutdannede etter kontroll for karakterer og andre forklaringsfaktorer	113
9.4	Bedret klima i arbeidslivet for ikke-vestlige kandidater etter årtusenskiftet?.....	118
9.5	Oppsummering	121
10	Internasjonale sammenlikninger av arbeidsledighet blant innvandrere med høyere utdanning	123
10.1	Innledning	123
10.2	Innvandring og arbeidsledighet i de fire landene.....	124
10.2.1	Innvandring	124
10.2.2	Arbeidsledighet generelt i de fire landene.....	127
10.3	Problemstillinger og avhengige variable	129

10.3.1	Problemstillinger	129
10.3.2	Avhengige variable - definisjoner og deskriptive resultater	129
10.4	Uavhengige variabler – definisjoner og deskriptive resultater	131
10.4.1	Videregående utdanning - i hvilket land?	136
10.5	Arbeidsledighetserfaring i fireårsperioden i de fire landene	136
10.6	Arbeidsledighet i første fase	140
10.7	Arbeidsledighet på intervju tidspunktet – fire år etter eksamen	143
10.8	Oppsummering og diskusjon	147
11	Fast eller midlertidig jobb?	150
11.1	Innledning	150
11.2	Internasjonale sammenlikninger	151
11.2.1	Et sideblikk på deltidsjobb	156
11.3	Fast jobb i Norge? Separate analyser av det norske utvalget	156
11.4	Oppsummering	159
12	Inntekt	160
12.1	Innledning	160
12.2	Inntektsanalysen	161
12.3	Oppsummering og diskusjon	165
13	Ulike former for mistilpasning på arbeidsmarkedet	166
13.1	Innledning	166
13.1.1	Definisjoner	166
13.2	Overkvalifisert for jobben? Sammenliknende resultater fra fire land	167
13.3	Overkvalifisert i Norge?	171
13.4	Irrelevant arbeid og undersysselsetting i kandidatunder- søkelsene 1999-2001	175
13.5	Mistilpasning totalt – forskjellen mellom majoritet og majoritet varierer mellom utdanningsgruppene	179
13.6	Oppsummering	181
14	Avslutning	183
14.1	Diskusjon av hovedresultater	183
14.2	Policyimplikasjoner	187
14.3	Behov for videre forskning	189
	Litteratur	193
	Vedlegg	202

Sammendrag

Hva undersøkes?

I denne rapporten ser vi på avkastning av utdanning blant innvandrere og majoritet med høyere utdanning. Alle er uteksaminert fra norske universiteter og høyskoler. Datagrunnlaget er:

- En survey gjennomført vinteren 1999 av et kull som ble uteksaminert fra norske universiteter og høyskoler i 1994/95. Disse er fulgt (retrospektivt) over en fireårsperiode. Utvalget hadde et tilleggsutvalg av innvandrere.
- Data fra tilsvarende spørreskjemaundersøkelser i tre andre vest-europeiske land.
- Registerdata fra Statistisk sentralbyrå om personer som ble uteksaminert fra universiteter og høyskoler våren 1995, samt andre registerdata.
- Spørreskjemaundersøkelser blant tre kull av nyutdannede fra universiteter og høyskoler i årene 1999–2001, det vil si NIFUs ordinære kandidatundersøkelser.

Både situasjonen like etter eksamen, fire år etter eksamen og erfaringer i løpet de første tre–fire årene etter eksamen blir belyst. Avkastning av utdanning blir undersøkt ved å se på arbeidsmarkedssituasjonen; om kandidaten er arbeidsledig, sysselsatt eller i videreutdanning, i tillegg til at vi ser på lønnsforhold, det å ha fast eller midlertidig arbeid, eventuelt ufrivillig deltid eller risikoen for å ha et arbeid en er overkvalifisert for.

Utbredte oppfatninger om innvandrere og arbeidsmarkedet, oppfatninger som til dels kan sies å være myter, er undersøkt spesielt. Dette gjelder oppfatninger som at innvandrerne nesten alltid er i jobber de er overkvalifisert for, eller at det ikke nytter eller lønner seg for innvandrere å ta høyere utdanning. På den annen side kan det være oppfatninger om at det er innvandrernes svakere prestasjonsnivå i utdanning som ligger bak deres svakere suksess på arbeidsmarkedet.

Forskjell i arbeidsledighet og sysselsetting i første fase etter eksamen ...

Nyutdannede ikke-vestlige innvandrere med norsk høyere utdanning uteksaminert i 1995, var langt oftere arbeidsledige et halvt år etter eksamen enn kandidater fra majoritetsbefolkningen. I tillegg var de oftere utenfor arbeidsstyrken og dermed langt sjeldnere sysselsatt. Det var i

dette kullet også en større tilbøyelighet til å ta videreutdanning blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoriteten.

... og i løpet av de første årene etter eksamen

Blant kandidatene fra våren 1995 var det dobbelt så stor sannsynlighet blant ikke-vestlige innvandrere som blant majoriteten av kandidater for å oppleve arbeidsledighet de første årene etter eksamen. Dette gjelder etter kontroll for en rekke forhold som vi erfaringsmessig vet har betydning for ledighetsnivået, herunder type og lengde på utdanningen. Arbeidsledighets-erfaringer i løpet av de første årene etter eksamen er undersøkt både ved registerdata og surveydata, og funn i surveydata bekreftes av registerdata. Beregninger viser at for en mann fra majoritetsgruppen uteksaminert fra allmenne universitetsstudier i en alder av 29 år i 1995, var den beregnede sannsynligheten for å ha vært arbeidsledig på minst ett av tre tidspunkter innen to og et halvt år etter eksamen, nær 31 prosent for en ikke-vestlig innvandrer, mot 15 prosent for en person fra majoritetsgruppen som har de samme karakteristika. Ser vi på en lengre periode og ikke bare bestemte tidspunkter (surveydata), kan forskjellene være så høye som 50 mot 24 prosent.

... og fire år etter eksamen er forskjellen fortsatt stor

Fire år etter eksamen, det vil si vinteren 1999, er ikke forskjellen i arbeidsledighetsrisiko mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet blitt redusert. Det å ha opplevd arbeidsledighet i første fase er her av stor betydning, siden det medfører økt risiko for at en får nye arbeidsledighetserfaringer. Siden andelen som var arbeidsledig i første fase etter eksamen, var høyest blant ikke-vestlige innvandrere, har vi dermed noe av forklaringen på at de også har høyest andel noen år senere. I tillegg er effekten av å ha vært arbeidsledig langt sterkere for ikke-vestlige innvandrere enn for majoriteten.

Forskjell i kvalifikasjoner og prestasjonsnivå?

I våre undersøkelser har vi opplysninger om prestasjonsnivå ved avslutningen av videregående opplæring eller ved avslutningen av høyere utdanning. Begge typer data har effekt på senere arbeidsmarkedstilpasning, men ingenting tyder på at det har betydning for forskjeller i avkastning av utdanning mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet. Slik vi måler ferdighetsnivå (karaktergjennomsnitt), finner vi heller ingen sikre holdepunkter for at det forskjeller i ferdighetsnivå mellom de to gruppene.

Endring over tid?

Andelen av ikke-vestlige nyutdannede kandidater som var utenfor arbeidsstyrken, var ved årtusenskiftet blitt redusert sammenliknet med 1995-kullet. Det var også generelt en økning i sysselsettingen blant ikke-vestlige innvandrere i perioden, slik det også var for majoritetsbefolkningen. I de siste kullene er det ikke klare holdepunkter for at andelen som studerer videre, er større blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoriteten av kandidater. Dette kunne eventuelt vært et uttrykk for at de ikke-vestlige innvandrerne hadde størst omfang av skjult ledighet.

Selv om sysselsettingen økte, holdt arbeidsledigheten blant ikke-vestlige innvandrere seg på om lag samme nivå for kullene som ble uteksaminert ved årtusenskiftet (når 1999-, 2000- og 2001-kullene slås sammen) som for kullet uteksaminert midt på nittitallet. På grunn av lavt tallgrunnlag for innvandrerne har vi slått sammen resultater for de tre siste kandidatundersøkelsene (1999-2001). Om vi på den annen side ser på det aller siste kullet for seg, 2001-kullet, får vi som resultat at det ikke er signifikante, det vil si statistisk sikre, forskjeller i arbeidsledighetsrisiko mellom ikke-vestlige innvandrere og kandidater fra majoritetsgruppen. Hvorvidt dette er uttrykk for endring over tid og en ny tendens, vil bare nye undersøkelser kunne gi svar på. På den annen side kan vi slå fast at i våre data fant vi ingen tendens til økte vansker på arbeidsmarkedet for ikke-vestlige innvandrere høsten som fulgte etter 11. september 2001.

Stor risiko for overkvalifisering?

Vi har undersøkt risikoen for å ha en jobb en er klart overkvalifisert for, det vil si en jobb som er irrelevant i forhold til utdanningen. Dette er undersøkt på ulike tidspunkter i karrieren for samme kull, og for ulike kull uteksaminert på forskjellige tidspunkter. Ingen av analysene gir holdepunkter for at ikke-vestlige innvandrere (uteksaminert i Norge) oftere enn majoriteten av kandidater er i jobber de er klart overkvalifisert for.

'Lønner det seg' ikke for innvandrere å ta høyere utdanning?

Til tross for resultatene om arbeidsledighet som er omtalt over, er det ikke holdepunkter for påstander om at det ikke nytter eller ikke lønner seg for innvandrere å ta høyere utdanning. Selv om ledigheten blant ikke-vestlige innvandrere fortsatt var høyere enn blant majoriteten av kandidater en god stund etter eksamen, ble ledigheten kraftig redusert over tid for begge grupper. For eksempel var arbeidsledigheten blant ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning to og et halvt år etter

eksamen mye lavere enn arbeidsledighetsraten for den ikke-vestlige delen av innvandrerbefolkningen generelt. Dessuten er sysselsettingen blant nyutdannede ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning svært mye høyere enn blant ikke-vestlige innvandrere generelt. Dette kommer i tillegg til at de (relativt) nyutdannede sysselsatte innvandrerne *ikke* oftere enn majoriteten er i jobber de er overkvalifiserte for. Samlet tyder dette på at det er en fornuftig strategi også for ikke-vestlige innvandrere å satse på høyere utdanning.

Inntektsnivået er betydelig lavere

Analysen av inntektsvariasjon viste at ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning hadde om lag ni prosent lavere arbeidsinntekt ca. fire år etter eksamen enn majoriteten av kandidater, etter kontroll for en rekke demografiske, utdanningsrelaterte samt arbeidsspesifikke variabler. De første erfaringene etter endt utdanning har også betydning for senere inntektsforhold, som hvorvidt en har vært arbeidsledig, varigheten av opplevd arbeidsledighet, om en hadde midlertidig eller fast arbeid eller relevant versus irrelevant arbeid. Også etter kontroll for slike faktorer var det en signifikant og stor – hele 7,5 prosent – inntektsforskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet. Kontroll for de sistnevnte forholdene kan imidlertid innebære at en så å si ‘kontrollerer bort’ en del av den mulige diskrimineringen som kan ha skjedd tidligere i karrieren, og som medvirker til lavere lønn blant ikke-vestlige innvandrere enn blant andre som ble uteksaminert på samme tidspunkt.

Innvandrere med høyere utdanning i Norge har oftere midlertidig jobb enn majoriteten ...

Det er klare tendenser til at ikke-vestlige innvandrere hadde mindre sjanse for å få fast jobb enn etnisk norske kandidater. Dette gjaldt både den første jobben som 1994/95-kullet hadde og deres siste jobb, det vil si den jobben de hadde på undersøkelsestidspunktet i 1999, ca. fire år etter eksamen.

... men er ikke nødvendigvis oftere undersysselsatt

Fra kandidatundersøkelsene 1999–2001 har vi også opplysninger om hvorvidt ikke-vestlige innvandrere oftere enn majoriteten arbeidet ufri-villig deltid, det vil si var undersysselsatt. Vi finner en slik tendens, men forskjellen er ikke statistisk sikker.

Er forskjellene mellom minoritet og majoritet større i Norge enn i andre land?

Blant kandidater fra fire vesteuropeiske land som ble uteksaminert i 1994/95, fant vi at forskjellene i arbeidsledighetsrisiko mellom ikke-vestlige innvandrere og majoriteten var høyest i Norge og Nederland. For kandidater uteksaminert i Sverige og Tyskland fant vi små, eller ikke sikre, forskjeller mellom minoritet og majoritet. Det er mulig forskjellene kommer av mer usikre resultater for Sverige og Tyskland på grunn av lavere svarprosent. Vi kan imidlertid heller ikke avvise en konklusjon som tilsier at det er forskjeller som kan komme av mer utbredt statistisk eller annen form for diskriminering i Norge og Nederland enn i de to andre landene.

Det var de vestlige innvandrerne som oftest hadde midlertidig jobb i disse fire europeiske landene. Dette henger trolig sammen med at midlertidige jobber er svært utbredt blant nyutdannede, og at midlertidige jobber også kan være svært attraktive jobber. Tendensen til at ikke-vestlige innvandrere sjeldnere enn majoriteten hadde fast jobb, forekom først og fremst i Norge og i Sverige, men ikke i de to øvrige landene som ble undersøkt.

På ett viktig felt fant vi liknende resultater i alle fire land: Ikke for noen av de fire landene fant vi en økt tendens blant ikke-vestlige innvandrere til å være overkvalifisert i de jobbene de hadde sammenliknet med majoritetsgruppen.

Mistilpasningen gjelder ikke alle utdanningsgrupper

De tre siste års kandidatundersøkelser ved NIFU kan tyde på mistilpasning på arbeidsmarkedet blant ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning rammer noen utdanningsgrupper i langt større grad enn andre. Mye tyder på at det særlig er blant kandidater med teknologiske utdanninger at ikke-vestlige innvandrere har høyere arbeidsledighetsrisiko enn majoriteten, mens det for eksempel ikke er forskjell mellom minoritet og majoritet for utdanningsgrupper rettet mot helse-, omsorgs- og utdanningssektoren. I hvilken grad slike resultater er vedvarende, og hvorvidt de (eventuelt bare) er resultat av faktorer på etterpørselssiden i arbeidsmarkedet, bør følges opp videre.

Konkluderende diskusjon

Problemstillingene i rapporten er undersøkt i lys av et sett hypoteser som knytter seg til ulike arbeidsmarkedsteorier. Avslutningsvis drøftes resultatene i dette lyset. Kort oppsummert er konklusjonene at forskjellene i sannsynlighet for å oppleve arbeidsledighet er i tråd med teorier

om statistisk diskriminering, mens vi generelt finner liten støtte til for eksempel søketeorien, som legger vekt på tilbudssiden i arbeidsmarkedet (reservasjonslønn mv.). Resultatene gir også bekreftelse på teorier om 'tilstandsavhengighet', som tar sikte på å forklare økt arbeidsledighetsrisiko blant dem som allerede har vært utsatt for arbeidsledighet. På den annen side tyder resultatene på at søketeorien og teorien om tilstandsavhengighet har ulik betydning for de ulike gruppene. Tilstandsavhengighet synes i større grad å gjelde innvandrerne enn majoriteten, mens søketeorien, som predikerer at det ikke vil være vedvarende negative effekter av tidlige arbeidsledighetserfaringer, ikke kan avvises når det gjelder majoriteten. Tidlige arbeidsledighetserfaringer synes å ha en stigmatiserende effekt for en del av de ikke-vestlige innvandrerne, men i svært liten grad for kandidater fra majoritetsgruppen.

1 Innledning

1.1 Hva handler det om?

Denne rapporten handler om innvandrere i det norske samfunnet. Samtidig er fokuset vel så mye arbeidsmarkedet som innvandrere. Alle som omtales i denne rapporten, både innvandrerne og majoriteten, har det til felles at de ble uteksaminert fra norske universiteter og høyskoler på omtrent samme tid. Innvandrerne som omtales i denne rapporten, har trolig ikke særlig mye mer til felles enn dette, samt det faktum at de ikke er født i Norge og at mange av dem derfor muligens har noen felles erfaringer i møtet med norsk utdanningssystem og arbeidsliv, erfaringer som kan skille seg fra erfaringene til majoritetsbefolkningen.

De forskjeller vi finner mellom innvandrere og majoritet i avkastning av utdanning og tilpasning til arbeidsmarkedet, vil ikke bli forsøkt forklart med kulturforskjeller eller liknende. En finner ikke ordet kulturforskjeller i denne rapporten. Grunnen til at vi ikke fokuserer på slike spørsmål, er at innvandrerne i rapporten omfatter et mangfold av nasjonaliteter og kulturer. Om vi hadde ønsket å fokusere på nasjonalitetsforskjeller, kunne vi ikke gjort det, fordi tallgrunnet for hver nasjonalitet ville vært alt for lavt. Vi opererer med *ett* skille blant innvandrerne, og det er skillet mellom dem som har vestlig og dem som har ikke-vestlig bakgrunn. Dette skillet har vi fordi all erfaring tilsier at vestlige og ikke-vestlige innvandrere – i gjennomsnitt, her er det mange unntak – har en ulik situasjon på arbeidsmarkedet.

Det er altså arbeidsmarkedssituasjonen som er i fokus her, og derfor er det modeller som har som formål å forklare forskjeller på arbeidsmarkedet, som ligger til grunn for analysemodellene som benyttes i rapporten. I stedet for å spekulere over den mulige betydningen av kulturforskjeller, ser vi på hva slags tilbud det norske arbeidsmarkedet gir til innvandrerne.

1.2 Om diskriminering

I en rapport som handler om arbeidsmarkedet og om innvandrerne, er ofte det neste ordet som dukker opp, diskriminering. Skal rapporten

prøve å avdekke diskriminering? Det kan sies å være *ett* av formålene; nedenfor nevnes forbehold som er nødvendige i den forbindelse. Vi har imidlertid en langt videre målsetting med rapporten, og det er å se på sammenhenger og prøve å finne forklaringer. Vi vil også se på hvor store eller små de eventuelle forskjellene er, om de gjelder på alle områder, som arbeidsledighet, lønn, overkvalifisering, kortvarige jobber, om forskjellene endres over tid, og om alle rammes på samme måte uansett utdanning.

Et av spørsmålene vi ønsker å få svar på, er om det er riktig det som ofte slås opp i media, om at *'Utdannelse hjelper ikke mørkebudedé'* (Aftenposten aften 3.12.2001). Dette oppslaget er ett av mange som i) illustrerer at det foregår diskriminering i det norske arbeidsmarkedet og ii) konstaterer at det ikke nytter eller lønner seg for innvandrere fra Asia eller Afrika å ta høyere utdanning. Det er viktig å få fram i hvilken grad dette kan bekreftes i representative undersøkelser. En konsekvens av slike oppslag *kan* være at mange av ungdommene med innvandrerbakgrunn demotiveres i forhold til det å fortsette et utdanningsløp. Det er uheldig av mange grunner; uheldig for det norske samfunnet som mister kompetanse, og uheldig for de personene det gjelder, som mister muligheten til å få jobber i tråd med interesser og talenter fordi et utdanningsløp avbrytes. Vi vet fra andre studier (Opheim og Støren 2001) at innvandrerungdom oftere enn majoritetsungdom avbryter et opplæringsløp, men også at hvis de fullfører videregående opplæring, er overgangsraten til høyere utdanning minst like høy blant ikke-vestlige innvandrere som blant ungdom med majoritetsbakgrunn.

1.2.1 Definisjoner av diskriminering

I norsk innvandringspolitisk debatt og i norsk innvandringsforskning har mange sagt mye om diskriminering. Nedenfor blir det kort gjort rede for hvordan begrepet blir forstått i denne rapporten.

Rogstad (2000) har en omfattende og interessant drøfting av begrepet, og vi vil her nevne noen av hans momenter. Han peker blant annet på at når det i arbeidslivet foregår en utvelgelse av arbeidssøkere, 'kan diskriminering brukes som en nøytral og objektiv benevnelse på seleksjon' (Rogstad, s. 30). Han peker videre på at begrepet også brukes som betegnelse på en moralsk gal eller illegitim handling. Rogstad velger å bruke begrepsparet illegitime og legitime vurderinger og definerer handlinger som fører til ulikhet på grunn av illegitime vurderinger, som diskriminering. Han peker videre på at for å vurdere

en handling, må en skille mellom motiver for ulik behandling og ulikhet som konsekvens.

Rogstad omtaler også ulike typer av diskriminering som er kjent i litteraturen på feltet. Det ene er preferansediskriminering, 'taste for discrimination', med henvisning til Becker (1971). Konsekvensen av en preferanse for å diskriminere er at en arbeidsgiver lar være å ansette den best kvalifiserte og produktive søkeren. Diskrimineringen er begrunnet ut fra andre forhold enn produktivitet, og den typen diskriminering som beskrives av Becker, er økonomisk irrasjonell. Rogstad (s. 38) peker på at det også er viktig å skille mellom den diskrimineringen som arbeidsgiveren er villig til å betale for, og en form 'der arbeidsgivere foretrekker nordmenn hvis det kan gjøres uten kostnader'. Preferansene til arbeidsgiverne kan også i varierende grad være erkjente og ha ulik grad av styrke. Han viser i den sammenheng til 'magefølelse' og svake preferanser versus sterke preferanser. Svake preferanser kan i sum resultere i store forskjeller mellom gruppene.

En annen type diskriminering som Rogstad omtaler, dreier seg om den som baserer seg på arbeidsgivernes vurderinger av andres fordommer, som gjerne har betegnelsen 'unprejudiced discrimination' (Rogstad s. 39 med referanse til Merton 1948). Det forutsettes ikke at arbeidsgiveren selv har fordommer mot personer med synlig minoritetsbakgrunn, men at kundene ikke vil velge varer eller tjenester når de tilbys av personer med synlig minoritetsbakgrunn.

Rogstad viser til statistisk diskriminering som den tredje formen for diskriminering på individnivå. Det er en form for diskriminering som er knyttet til usikkerhet og mangelfull informasjon, og til at det kan være store omkostninger ved å framskaffe informasjon om arbeidssøkerne, for eksempel om arbeidssøkere med utenlandsk bakgrunn. Arbeidsgivere som ikke ønsker å ta sjanser, vil for eksempel unngå personer med synlig minoritetsbakgrunn. Vi kommer nærmere tilbake til teorien om statistisk diskriminering i kapittel 2.

Dataene som denne rapporten baserer seg på, gir oss ikke mulighet til å trekke slutninger om arbeidsgiveres motiver. Det er vel også meget sjeldent at en både har undersøkt arbeidsgiveres vurderinger og motiver og samtidig har en stor mengde representative data om arbeidssøkere som berøres av de samme arbeidsgivernes vurderinger. Vi vil i denne rapporten derfor ikke benytte arbeidsgiveres preferanser som årsaksforklaring på eventuelle forskjeller mellom minoritet og majoritet. Dette innebærer ikke at vi anser diskusjonen om motiver som uinteressant, men det betyr at vi også finner det interessant i seg selv å prøve å avdekke i hvilken grad og på hvilken måte eventuelle

forskjeller i arbeidsmarkedstilpasning og -avkastning mellom minoritet og majoritet faktisk forekommer. Med dette utgangspunktet, og med mangel på inntak til arbeidsgiveres motiver, finner vi at uttrykket *diskriminerende effekter* er en fruktbar betegnelse på forskjeller mellom minoritet og majoritet som ikke kan forklares med andre 'rimelige' faktorer, og som *kan* komme av statistisk eller annen form for diskriminering.

Betegnelsen diskriminerende effekter er i tråd med bruken av diskrimineringsbegrepet i regjeringens Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (KRD 2002b). Denne handlingsplanens definisjon av begrepet diskriminering bygger på FNs rasediskrimineringskonvensjon artikkel 1, der det heter:

«(...) enhver forskjellsbehandling, utelukkelse, innskrenkning eller begunstiging på grunn av rase, hudfarge, avstamning eller nasjonal eller etnisk opprinnelse, hvis formål eller virkning er å oppheve eller begrense anerkjennelsen av, nytelsen eller utøvelsen på like fot av økonomiske, sosiale, kulturelle eller hvilket som helst annet område av det offentlige liv.»

Handlingsplanen viser til at både FNs rasediskrimineringskonvensjon (ICERD) og definisjonen i EUs direktiv om likebehandling av personer uavhengig av etnisk opprinnelse¹ omfatter både handlinger og unnlatelser som har som formål å diskriminere, og handlinger og unnlatelser som har diskriminerende virkning, uavhengig om det ligger et motiv eller en hensikt om å diskriminere bak. I tråd med dette forstås diskrimineringsbegrepet i handlingsplanen slik at en handling er diskriminerende hvis den har som effekt at noen kommer dårligere ut på grunn av hudfarge, etnisk opprinnelse mv., uavhengig av om hensikten var å diskriminere.

Denne forståelsen av diskriminering blir lagt til grunn i denne rapporten. Et annet moment er imidlertid: De forskjeller vi eventuelt vil finne mellom minoritet og majoritet, vil ikke nødvendigvis kunne betegnes som diskriminerende effekter. Om vi utfører multivariate analyser der vi kontrollerer for en rekke forhold, og påviser at det etter en slik kontroll er en statistisk pålitelig forskjell mellom minoritet og majoritet, kan vi ikke være sikre på at 'alt annet' er likt. (Dette kommer vi også inn på i kapittel 3, der vi omtaler metodene vi bruker.) Det er alltid et rom for usikkerhet, ofte et stort rom. Vi mener imidlertid at i denne rapporten har vi gjort dette rommet mindre, ved at vi benytter en rekke data, ulike datakilder og flere innfallsvinkler.

---

¹ Rådsdirektiv 2000/43/EF

1.3 Om innholdet og gangen i rapporten

Analysene i rapporten baserer seg på flere datakilder, til dels fra ulike tidspunkter. Rapporten er i hovedsak strukturert etter temaene som belyses, og ikke etter datakildene.

I kapittel 2 gis en presentasjon av en del viktige tidligere studier, teoretiske perspektiver som ligger til grunn for analysene, og overordnede hypoteser. Beskrivelse av datasett og metoder som benyttes i rapporten, gis i kapittel 3. I kapittel 4 tar vi opp hvilke faktorer som vanligvis bidrar til å forklare variasjon i arbeidsledighet og arbeidsmarkedsavkastning, ved å presentere de uavhengige variablene (forklæringsvariablene) som vil bli benyttet i analysene. Her presenteres definisjoner av innvandrere og utdanningsgrupper, og det gis en beskrivelse av hvordan respondentene i hoveddatasettet som vil bli benyttet i rapporten, fordeler seg på en rekke viktige uavhengige variable.

Beskrivelsen av resultater fra analysene starter i kapittel 5. Både i dette kapitlet og i kapitlene som følger, er det eventuelle forskjeller mellom majoritetsbefolkningen og innvandrerne, spesielt de ikke-vestlige innvandrerne, som er den røde tråden. I kapittel 5 gis et oversiktsbilde av deskriptive resultater angående arbeidsledighet, både fra de datasettene som vil bli nærmere analysert i kapitlene 6–13, samt fra andre registerdata.

I kapittel 6 er temaet kandidatenes hovedaktivitet i den første tiden etter eksamen. Tre ulike datasett vil bli benyttet, herunder registerdata. Hovedspørsmålet her er hvordan nyutdannede kandidater fra majoritetsgruppen og kandidater med ikke-vestlig bakgrunn fordeler seg etter om de er sysselsatte, arbeidsledige, i videre utdanning eller i 'annen aktivitet' utenfor arbeidsstyrken. Et bispørsmål er om det er endringer over tid blant de nyutdannede.

Kapittel 7 fokuserer på arbeidsledighet, både i løpet av en periode på tre–fire år etter uteksamineringstidspunktet i 1995, og på et tidspunkt kortere tid etter eksamen. Både registerdata og spørreskjema-data vil bli benyttet.

I kapittel 8 ser vi på arbeidsledighetsrisikoen ca. fire år etter eksamen i lys av situasjonen like etter eksamen. Datakilden er her spørreskjemaundersøkelsen av et kull som ble uteksaminert i 1994/95, som er fulgt (retrospektivt) fram til vinteren 1999.

Arbeidsledighet er hovedtemaet også i kapittel 9, men vi forflytter oss i tid – til årtusenskiftet – og tar opp tråder fra kapittel 5 og 6. Det er kandidatundersøkelsene i årene 1999–2001 som er datakilden for kapittel 9. Kapitlet inneholder også en nærmere beskrivelse av vik-

tige kjennetegn ved personene som inngår i disse undersøkelsene, nemlig deres karakterer ved avslutningen av utdanningen, i hvilken grad de har hatt inntektsgivende arbeid under studiene og foreldrenes utdanningsnivå. Grunnen til denne utvidete beskrivelsen er at slike forhold har, eller kan tenkes å ha, betydning for de nyutdannedes situasjon på arbeidsmarkedet, og kandidatundersøkelsene gir en bedre mulighet enn mange andre undersøkelser til å gå nærmere inn på slike karakteristika. Til slutt i dette kapitlet stiller vi spørsmål om hvorvidt vi kan spore tegn til endring i klimaet på arbeidsmarkedet for nyutdannede ikke-vestlige innvandrere.

I kapittel 10 forflytter vi oss geografisk. Vi sammenlikner her resultater fra Norge og tre andre vesteuropeiske land. Hoveddatakilden er en undersøkelse som ble foretatt samtidig i disse landene vinteren 1999 (til dels senhøsten 1998) av personer med høyere utdanning som var uteksaminert i de aktuelle landene i 1994/95. Arbeidsledighetsrisiko blant innvandrere og majoritet like etter eksamen, i løpet av en periode på fire år og på intervju tidspunktet ca. fire år etter eksamen, blir sammenliknet i de fire landene.

I kapittel 11 er temaet om det er forskjeller mellom innvandrere og majoritet når det gjelder hvorvidt kandidatene hadde fast eller midlertidig arbeid. Også her benytter vi det internasjonale datasettet vi har nevnt over, og vi fokuserer deretter nærmere på forholdene i Norge når det gjelder variasjon i utbredelsen av fast versus midlertidig stilling.

Inntekt er temaet i kapittel 12. Vi undersøker om det er forskjeller i inntekt mellom innvandrere og majoritet ca. fire år etter eksamen.

Det er flere former for mistilpasning på arbeidsmarkedet enn arbeidsledighet. I kapittel 13 ser vi på også de andre formene for mistilpasning, som det å ha et arbeid en er overkvalifisert for eller være undersysselsatt. Hovedfokus er spørsmålet om overkvalifisering, og flere ulike datasett, også det internasjonale datasettet som er nevnt over, vil bli benyttet for å belyse risikoen for å få en jobb en er overkvalifisert for. I dette kapitlet ser vi avslutningsvis på alle former for mistilpasning under ett, og vi stiller spørsmålet om det er forskjell mellom utdanningsgruppene når det gjelder grad av ulikhet i mistilpasning mellom ikke-vestlige innvandrere og kandidater fra majoritetsgruppen.

I kapittel 14 tar vi opp tråden fra flere av kapitlene og drøfter resultatene blant annet i lys av hypotesene som er presentert i kapittel 2. I dette avsluttende kapitlet kommer vi også inn på policyimplikasjoner av resultatene samt forslag til videre forskning basert på resultatene i rapporten.

2 Tidligere studier og teoretiske perspektiver

2.1 Teoretiske perspektiver

Det er flere teorier som tar sikte på å forklare forskjeller i muligheter og avkastning på arbeidsmarkedet mellom ulike grupper etter etnisitet, kjønn eller andre karakteristika, herunder ulike diskrimineringsteorier (Cain 1986). Av særlig interesse for oss er teorien om *statistisk diskriminering*. Ifølge Cain kan mangelfull informasjon lede til statistisk diskriminering. Statistisk diskriminering refererer seg for eksempel til det faktum at innvandreren ikke blir valgt ut – etter rasjonell overveielse hos arbeidsgiveren – idet han/hun vurderer kostnadene ved å skaffe seg utfyllende og nødvendig informasjon om innvandrerenes kvalifikasjoner (Bromee mfl. 1996).

Thurow (1975) beskriver hvordan statistisk diskriminering vedvarende kan eksistere i en 'job competition model'. Ifølge denne modellen konkurrerer individer med hverandre om jobbmuligheter basert på de relative kostnadene som det (ut fra arbeidsgiverens antakelser) vil være å lære dem opp til å fylle en aktuell jobb. Thurow opererer også med en 'wage competition model', der individene konkurrerer i forhold til de lønningene de er villige til å akseptere. 'Wage competition' og 'job competition' er ikke gjensidig utelukkende (Thurow 1975:75-76).

Arbeidsgivere rangerer potensielle ansatte i en 'labour queue' på basis av antatte opplæringskostnader. Rasjonell minimalisering av kostnader medfører at arbeidsgiverne velger dem som har de mest foretrukne karakteristika. Statistisk diskriminering kan forekomme når et individ bedømmes på bakgrunn av (antatte) gjennomsnittskarakteristika for gruppen han/hun tilhører, snarere enn hans/hennes personlige egenskaper. Dessuten, i en 'job competition'-verden er det økonomisk rasjonelt for en arbeidsgiver som selv er uten fordommer, å praktisere statistisk diskriminering (Thurow 1975:175). Med referanse til betydningen av opplæring på jobben (on-the-job training) for å utvikle kognitive ferdigheter, peker Thurow (s. 176) også på at når den fordomsfrie arbeidsgiveren praktiserer statistisk diskriminering, produserer han

en 'human-capital discrimination'² som er ønsket av dem som har visse typer fordommer.

I tråd med teorier om statistisk diskriminering er følgende et sannsynlig scenario: I gjennomsnitt snakker innvandrere norsk dårligere enn etnisk norske, noe som *kan* medføre ekstra opplæringskostnader og mindre produktivitet, i det minste blant noen personer eller i noen yrker. Dette kan medføre en økt risiko for arbeidsledighet blant innvandrere generelt, også blant dem med gode norskferdigheter.

Et annet eksempel som vil være i tråd med det som i kapittel 1 ble omtalt som 'unprejudiced discrimination', er at noen arbeidsgivere kan tenke at deres kunder/klienter etc. er skeptiske til innvandrere, og at dette kan medføre mindre jobbsjanser blant innvandrere.³ Denne typen diskriminering omhandler arbeidsgiveres vurderinger av andres fordommer. Hvis innvandrerne dermed ikke får passende arbeid, vil de også miste sjansene til adekvat jobbopplæring, noe som igjen vil ha negative konsekvenser for deres senere karriere.

Teorier om statistisk diskriminering basert på forventede gruppe-egenskaper, kan også ses i lys av sosiologiske begreper som tilskrevne og tilegnede egenskaper. Breen & Goldthorpe (2001) diskuterer antakelsen om at arbeidsgivere vil eliminere betraktninger om tilskrevne og ikke-meritokratiske kriterier i en situasjon med intens økonomisk konkurranse og rask teknologisk endring. De argumenterer for at slike antakelser undervurderer det handlingsrommet som er tilgjengelig for arbeidsgivere, videre; at antagelsene hviler på en forutsetning om at det eksisterer ett, relativt veldefinert, begrep for 'merit' (fortrinn). De hevder at arbeidsgiverne har mulighet til å definere 'merit' på den måten som passer dem best, og at de i tillegg til ferdigheter, motivasjon og formelle kvalifikasjoner, disponerer en serie av andre indikatorer, knyttet til andre forståelser av 'merit', som ofte benyttes. Dette gjelder personlige karakteristikk som 'tilpasningsevne' eller 'egnethet for teamarbeid' og lignende.

Tilskrevne egenskaper kan være av stor betydning når det gjelder forskjeller i muligheter på arbeidsmarkedet mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet. Breen & Goldthorpe peker også på at tilskrevne egenskaper, herunder de som er knyttet til klassebakgrunn, kan bli betraktet av arbeidsgivere som å inneha økonomisk verdi, og at

---

² Ifølge Thurow (1975:166) forekommer 'human-capital discrimination' når det investeres mindre i å utvikle human kapital blant (og for) svarte enn hvite.

³ Henvisning til kunder er for eksempel påpekt av Lødding (2001) når det gjelder tildeling av læreplass til søkere med innvandrerbakgrunn.

det konstituerer 'merit' fra deres ståsted. Fra vårt utgangspunkt kan 'klassebakgrunn' erstattes av innvandrerbakgrunn, som sannsynligvis (minst) like relevant.

Andre teorier fokuserer på tilbudssiden. Arbeidsledighet er forårsaket av forhold på tilbudssiden når et individs reservasjonslønn er høyere enn det rådende lønnsnivået (Niesing mfl. 1994, med referanse til Heckman 1974). *Søketeorien* ('job search theory') som fokuserer på tilbudssiden, er av spesiell interesse når det gjelder karrieren til nyutdannede. Van der Linden & Van der Velden (1998) peker på, med referanse til Hammermesh & Rees (1984), at søketeorien tradisjonelt vil anta at individene vil forsøke å maksimere utnyttelsen av sitt potensial og derfor bruke tid på å lete etter det beste jobbtilbudet. Det er denne søkeprosessen som typisk forklarer hvorfor nyutdannede kandidater vil ha en viss sjanse for å være arbeidsledige en periode. Antakelsen bygger på at individene vil fortsette å være arbeidsledige inntil kostnadene ved å fortsette å være arbeidsledig overskrider det forventede utbyttet av fortsatt søking.

Ifølge denne teorien vil høy reservasjonslønn være en viktig faktor når det gjelder arbeidsledighet blant de nyutdannede kandidatene. Siden det er funnet inntektsforskjeller mellom innvandrere og majoritet i en rekke studier, også etter kontroll for utdanning (for eksempel Longva & Raaum 2000, Hansen 2000), er det lite som tyder på at ikke-vestlige innvandrere har høyere reservasjonslønn enn majoriteten. Det er derfor ikke rimelig å anta at innvandrere i vår studie vil ha høyere reservasjonslønn enn majoriteten. Arbeidssøkende ikke-vestlige innvandrere (og deres familier) vil som regel vil ha mindre oppsparte midler og vil ventelig unngå en langvarig søkeprosess hvis de har muligheter til det.

Et element i søketeorien er dessuten at den predikerer at tidlige arbeidsledighetserfaringer eller 'mismatch' mellom jobb og utdanning i den første fasen etter eksamen, ikke vil ha vedvarende negative effekter (Van der Linden & Van der Velden 1998).

Søketeorien har først og fremst som siktemål å forklare folks søkeatferd; teorier om '*history dependence in unemployment*' (Hammer 1997) og '*state dependence*' (tilstandsavhengighet) (Andress 1989) har et annet siktemål. Samtidig kan en si at de sistnevnte teoriene representerer enn et annet syn når det gjelder selve spørsmålet om varige effekter av tidligere atferd/erfaringer. Ifølge disse teoriene vil arbeidsledighetserfaringer tidlig i karrieren ha negative konsekvenser for senere karriere. Antakelsen om tilstandsavhengighet når det gjelder arbeidsledighetsrisiko betyr for eksempel at arbeidsledighetserfaringer blir sett på som en

selvforsterkende prosess som øker sannsynligheten for videre eller framtidig arbeidsledighet (Andress 1989, med referanse til OECD 1985:112). 'History dependence in unemployment' er dokumentert av Pedersen & Westergaard-Nielsen (1993) og blir diskutert og delvis dokumentert også i norske studier (Hammer 1997, Stavik & Hammer 2000). Tilstandsavhengighet kan ha mange årsaker, og en av dem kan være *uobservert heterogenitet*. Dette vil vi komme tilbake til i kapittel 8 og kapittel 14.

Relevansen til spørsmålet om 'tilstandsavhengighet' for studiet av karrierene til innvandrere versus majoritet, er at nyutdannede ikke-vestlige innvandrere, ifølge teorien om statistisk diskriminering, vil ha større sannsynlighet for å oppleve arbeidsledighet enn kandidater fra majoritetsgruppen. Dette vil også føre til høyere risiko for ledighet blant ikke-vestlige innvandrere senere i karrieren, blant annet som en effekt av mangel på 'on-the-job training', jf. Thurows påpekning nevnt over. En (eventuelt) høyere arbeidsledighetsrate blant ikke-vestlige innvandrere for eksempel ca. fire år etter eksamen, kan dermed forklares av at en høyere *andel* av dem var arbeidsledige i starten av karrieren. Det kan eventuelt også forklares av at arbeidsledighetserfaringer har *større negativ effekt* for ikke-vestlige innvandrere enn for majoriteten av kandidater.

2.2 Tidligere studier

I dette delkapitlet presenterer vi resultater fra studier som har relevans for problemstillinger som tas opp i rapporten. Det finnes etter vår erfaring få innvandrerrelaterte studier som direkte belyser situasjonen for en liknende gruppe som det vi gjør i denne rapporten, nemlig personer som alle har høyere utdanning og som er uteksaminert i samme land, som for dem som har innvandret, vil si tilflyttingslandet. Derfor har vi valgt et nokså bredt utgangspunkt for litteraturgjennomgangen, nemlig 'utdanning–innvandrere–arbeidsmarked'. Gjennomgangen tar ikke mål av seg til å være dekkende; i de siste par årene har tilveksten av studier innenfor, eller med berøring til, dette temaet vært meget stor. I tillegg til studiene som nevnes nedenfor, som alle berører arbeidsmarkedssituasjonen til innvandrere eller minoriteter, vil vi også i senere kapitler komme inn på relevant litteratur. Det gjelder studier som er av relevans for det aktuelle temaet som omtales.

Betydning av utdanning

Human-kapital-variable knyttet til utdanning blir ofte vektlagt som de mest betydningsfulle forklaringsvariablene når det gjelder forskjeller i arbeidsmarkedsavkastning mellom minoritets- og majoritetsbefolkning. Dette gjelder særlig hvilket nivå utdanningen er på (antall år) og oppnådde karakterer, men også type utdanning eller for eksempel hvor utdanningen er tatt. Samtidig er det i liten grad blitt tatt hensyn til alle disse aspektene ved utdanning samtidig, siden de fleste studier ikke har omfattende nok eller detaljerte nok data til det.

Longva og Raaum (1996) fant at i perioden 1989–1995 hadde ikke-vestlige innvandrere i Norge en høyere ledighetsrisiko enn nordmenn på alle utdanningsnivåer, og fant også at utdanning forklarte mindre av variasjonen i ledighet blant ikke-vestlige innvandrere enn for nordmenn. Forskjellen mellom minoritet og majoritet i ledighetsrisiko var større jo høyere utdanningen var. Longva og Raaum mener samtidig at en skal være varsom med å tolke dette utelukkende som en 'lavere avkastning' av utdanning for ikke-vestlige innvandrere. En mulig grunn til dette er at arbeidsgivere kan oppleve at de faktiske kvalifikasjonene en utdanning fra utlandet gir, er usikre. En annen grunn er at innvandrernes utdanningsnivå kan være systematisk overvurdert på grunn av målefeil. Dataene er basert på Arbeidsdirektoratets SOFA-register og ulike datakilder i SSB, og også utenlandsk utdanning er registrert i noe omfang⁴, men ikke skilt ut. Analyser av lønnsforskjeller gir et liknende bilde som ledighetsanalysene. Denne analysen tar også hensyn til botidseffekter, noe vi kommer mer inn på nedenfor.

En studie av Nielsen mfl. (2001) av innvandreres lønninger i Danmark illustrerer at lønnsgapet mellom innvandrere og ikke-innvandrere er forårsaket av mangel på kvalifikasjoner og ufullstendig integrering. Studien konkluderer blant annet med at en stor del av dette gapet ville forsvinne hvis bare innvandrere kunne finne arbeid og akkumulere arbeidserfaring. Når det gjelder opplysninger om utdanning, bygger denne undersøkelsen på opplysninger om utdanning tatt i Danmark.

I denne rapporten er innvandrerne som vi har undersøkt, uteksaminert fra universiteter og høyskoler i Norge. I studiene vi omtaler nedenfor, har en ofte kunnet kontrollere for i hvilket land utdanningen er tatt; hjemlandet eller immigrantlandet, heretter kalt tilflyttingslandet. Enkelte studier omfatter personer som har utdanning fra hjemlandet.

---

⁴ Høyest andel uten utdanningsinformasjon hadde innvandrere fra Asia, med 31 prosent.

Det er av interesse å se også på resultater fra slike studier, som sammenlikningsgrunnlag og grunnlag for utledning av hypoteser for analysene på vårt materiale.

Studier i blant annet USA og Canada gir overveiende et bilde av at utdanning tatt i utlandet (hjemlandet) gir mindre uttelling på arbeidsmarkedet i tilflyttingslandet enn utdanning tatt i tilflyttingslandet. Borjas (1999) sier, med henvisning til Funkhouser og Trejo (1995) og Borjas (1995), at utdanning tatt utenfor USA verdsettes lavere enn utdanning tatt i USA. Også Bratsberg & Ragan (2002) viser, med bakgrunn i data fra folketellingen i USA i 1990 og data fra 'National Longitudinal Survey of Youth', at innvandrere med utdanning tatt i USA får mer utbytte av utdanningen målt ved inntekt enn innvandrere med utdanning tatt i utlandet. Bratsberg og Ragan analyserer også forskjeller i utbytte avhengig av hvilket land innvandrerne kommer fra og har tatt sin utdanning i. De finner at innvandrere fra land med lavt bruttonasjonalprodukt per capita får mindre utbytte av utdanning tatt i hjemlandet enn innvandrere fra rikere land og finner et omvendt forhold når det gjelder utbytte av utdanning tatt i USA. Innvandrere fra land med svak økonomisk utvikling tjener mest på å ha tatt utdanningen sin i USA.

Baker og Benjamin (1994) sin studie av innvandrere til Canada viser et fallende arbeidsmarkedsutbytte blant nye kohorter av innvandrere, særlig for dem med utdanning tatt utenfor Canada. Spørsmålet om anerkjennelse av utdanning fra hjemlandet tas opp spesielt i en annen canadisk studie av Krahn mfl. (2002). De baserte sin studie på intervju med flyktninger, vesentlig fra det tidligere Jugoslavia, som bosatte seg i Canada mellom 1992 og 1997. De fant at mangel på anerkjennelse/godkjennelse av tidligere utdanning og praksis var en viktig årsak til at flyktningene opplevde nedadgående yrkesmessig mobilitet. De hadde dermed jobber på lavere nivå enn det utdanningen tilsvarte og lavere enn hva de hadde hatt i hjemlandet, og – må vi forvente, uten at dette er sagt eksplisitt i studien – lavere enn blant andre canadiske yrkesaktive med tilsvarende bakgrunn.

Også en studie fra Israel (Friedberg 2000) konkluderer med at utdanning og arbeidsmarkedserfaring fra utlandet er signifikant lavere verdsatt enn human kapital som oppnås i det landet den skal omsettes i. Dette berører først og fremst innvandrere fra Asia og Afrika. Ifølge Friedberg kan dette reflektere en forskjell mellom kontinentene i utdanningskvalitet, og at det er et mangelfullt samsvar mellom utdanningen tatt i hjemlandet og kravene som arbeidsmarkedet i tilflyttingslandet stiller. Friedberg antyder imidlertid også en annen forklaring,

nemlig at det er en lavere grad av diskriminering av immigranter fra Asia og Afrika som har lavt utdanningsnivå, enn av immigranter med høy utdanning.

I Norden er det, etter hva vi kjenner til, gjort få studier der en kan se separat på innvandrere med kompetanse ervervet i hjemlandet versus kompetanse ervervet i tilflyttingslandet. En svensk studie (Duvander 2001), med data fra 1993, tar opp dette spørsmålet. Innvandrere fra to europeiske, ett asiatiske og ett latinamerikanske land er undersøkt. Duvander finner at innvandrere som har sin høyeste fullførte utdanning fra Sverige (med unntak av de som kom fra Polen), har *høyere* arbeidsledighetsrisiko enn andre innvandrere og forklarer dette med at innvandrere som hadde stor arbeidsledighetsrisiko ble sluset inn i utdanningssystemet, og at utdanning kan ha vært et substitutt for arbeidsledighet. I hennes analyse er det også kontrollert for arbeidserfaring, og mangelfull arbeidserfaring nevnes som en mulig viktigere forklaringsfaktor enn oppnådd utdanning.

En norsk studie (Raaum 1999), som riktignok har et annet analyseopplegg, gir andre resultater. Raaums studie er basert på data fra noen av SSBs levekårsundersøkelser.⁵ Han finner at arbeidsledigheten er høyere og inntektsnivået lavere blant ikke-vestlige innvandrere med utdanning fra hjemlandet enn blant ikke-vestlige innvandrere med utdanning tatt i Norge. Økende utdanningsnivå målt i antall år, gir økte inntekter i alle grupper, men uttellingen er minst for ikke-vestlige innvandrere som har tatt utdanningen i utlandet, også etter kontroll for (selvrapporterte) ferdigheter i norsk.

I tillegg til spørsmål om arbeidsledighet og lønninger er spørsmålet om hvorvidt innvandrere får en jobb som er i samsvar med utdanningen, et viktig spørsmål. Dette er lite studert, noe som trolig kommer av at de fleste studiene som viser inntektsforskjeller, ikke har kunnet gå dypere inn i dette spørsmålet fordi studiene har vært basert på registerdata der slike opplysninger har manglet. Spørsmålet debatteres også mye i media. En utbredt antakelse er at innvandrere med høy utdanning svært ofte går til jobber de er overkvalifisert for, noe som kan sies å bli understøttet av de påviste inntektsforskjellene. En slik antakelse, nemlig at ikke-vestlige innvandrere ofte har en jobb med mindre krav til kompetanse enn det utdanningen deres tilsier, ble også bekreftet i data fra SSBs folke- og bolig telling i 1990 (Kjelsrud 1996).

---

⁵ Levekårsundersøkelsen blant åtte nasjonaliteter av ikke-vestlige innvandrere i 1996 og levekårsundersøkelse for hele befolkningen i 1995.

Høyere utdanning omfatter her også utdanning tatt i utlandet (hjemlandet).

De fire innvandregruppene som er undersøkt i Duvanders (2001) undersøkelse som vi omtalte over, er langt oftere enn etniske svensker i jobber de er overkvalifisert for, men med store variasjoner mellom innvandregruppene. Generelt (i dette utvalget som helhet) synes risikoen til å være i en jobb en er overkvalifisert for, å bli redusert med økende utdanningsnivå. Av spesiell interesse for oss er at det å ha sin høyeste utdanning fra Sverige, kraftig reduserer tendensen blant innvandrene til å være i jobber de er overkvalifisert for.

Botid og språkkunnskaper

Antall år siden innvandringen (botid) kan være en indikator på blant annet språkerfardigheter, arbeidsmarkedsinformasjon og kulturell integrering (Cain 1986). I de fleste OECD-land har innvandrere høyere ledighet enn majoritetsbefolkningen, men dette varierer med hvor lenge innvandrene har bodd i det nye landet, samt med deres utdanningsnivå (Coppel mfl. 2001).

Mange ulike undersøkelser – svært mange av dem gjelder inntekt – viser at botid har stor betydning. I studien til Bratsberg & Ragan (2002) som er omtalt over, kontrolleres det for både botid og språkkunnskaper, og en finner at begge deler har stor betydning med hensyn til utbytte av utdanning. Samtidig finner de at de påviste forskjellene som vi også har omtalt over, er til stede også etter slik kontroll.

Longva og Raaum (1996) fant en svak korrelasjon mellom innvandringsår og ledighetsrisiko, men en tendens til økende ledighets-sannsynlighet med fallende botid, samt at økende botid (generelt) ga økende inntekt. Niesing mfl. (1994) beskriver situasjonen til etniske minoriteter i Nederland. De viser at både gode språkerfardigheter og lang botid blant etniske minoriteter er reflektert i høyere lønn, ettersom jobbmuligheter og informasjon om jobbmuligheter øker. Denne studien viser for øvrig at halvparten av forskjellen i jobbsjanser mellom etniske minoriteter og etniske nederlendere skyldes individuelle karakteristika, mens den andre halvparten skyldes enten atferd på tilbudssiden (arbeidssøkerne) eller atferd på etterspørselssiden (arbeidsgiverne), og spesielt det sistnevnte.

Når det gjelder personer med høyere utdanning, har Hansen (2000) funnet store inntektsforskjeller mellom innvandrere og majoritet blant fire grupper av kandidater med høyere grad uteksaminert i Norge i perioden 1981-1997. I de fleste kandidatgruppene var det en tendens til at økende botid reduserte inntektsforskjellene. Hun har sett på rea-

lister, samfunnsvitere, sivilingeniører og medisinerne. Inntektsforskjellene gjelder bare de tre førstnevnte gruppene, og altså ikke medisinene. Kontroll for karakterer har ingen betydning for lønnsforskjellene, mens arbeidstid og botid har stor betydning. Betydningen av disse faktorene varierer mellom utdanningsgruppene. Når det gjelder sivilingeniørene, har ikke-vestlige innvandrere signifikant lavere inntekt enn ikke-innvandrere også om de har lang botid, men forskjellen er langt større når botiden er kort. Av samfunnsviterne er det bare ikke-vestlige innvandrere med kort botid som har signifikant lavere inntekt enn andre samfunnsvitere; forskjellen her er til gjengjeld meget stor. For realistene har botiden mindre å si, innvandrere både med kort og lang botid har klart lavere inntekt enn realister med norsk bakgrunn.

En annen studie som er basert på norske data, er beskrevet av Hayfron (2001). Studien sammenlikner ikke innvandrere og majoritet, men ser bare på innvandrere. Den kan like fullt være interessant med tanke på effekten av språkkunnskaper og botid, som er undersøkt i denne studien. Datamaterialet baserer seg på en undersøkelse (post-enquete) i 1993 av effekten av språkkurs blant menn fra Marokko, Pakistan og Chile i Oslo/Akershus og Bergen. Undersøkelsen har riktignok en meget lav svarprosent, bare 22,6 prosent av et utvalg på 2000 svarte. Med forbehold om den lave svarprosenten gjengis her noen av resultatene. Et ikke overraskende resultat var at de som hadde deltatt på språkkurs, var bedre i norsk, både muntlig og skriftlig, enn de som ikke hadde deltatt på slike kurs. Mer overraskende var det at språkferdighetene ikke syntes å ha betydning for lønnsnivået. En forklaring på dette kan ifølge Hayfron være at innvandrerne trenger å kunne norsk for å få en jobb, men når de har fått det, blir ikke nødvendigvis lønningene påvirket av språkferdigheter. Lønningene var påvirket av botid, og nyankomne innvandrere tjente mindre enn andre, noe som ifølge Hayfron (likevel) kan tolkes som en følge av svake norskkunnskaper. Et annet resultat er at leseferdigheter og muntlige ferdigheter i norsk øker med økende botid, mens botid ikke syntes å ha signifikant betydning for skriftlige norskerferdigheter.

Konjunktursvingninger

Tidspunkt for innvandring har ikke bare betydning i relasjon til botid, eller antall år en har bodd i landet. Arbeidsmarkedssituasjonen på tidspunktet innvandrerens kom til landet, eller nærmere bestemt når han/hun meldte seg på arbeidsmarkedet i tilflyttingslandet, blir ofte sett på som en viktig forklaringsfaktor når det gjelder innvandreres arbeidsmarkedssituasjon. Dermed blir konjunktursvingninger en viktig faktor.

OECD (2001b) peker på konjunktursvingninger som en av flere generelle forklaringsfaktorer bak funn som viser at i flere OECD-land er innvandrere sterkere berørt av ledighet enn majoritetsbefolkningen. I noen europeiske land finner en at oppsving i økonomien medfører økende sysselsetting blant innvandrerne (OECD 2001a), noe som for eksempel skjedde i Norge fra og med siste halvdel av 90-årene (Lie 2002). 'Employment Outlook' (OECD 2001b) peker på en del punkter som kan bidra til en generell forklaring på hvorfor personer med utenlandsk bakgrunn ofte blir sterkere rammet enn majoritetsbefolkningen i økonomiske nedgangsperioder. Ett slikt punkt er at utlendinger⁶ fortsatt er overrepresentert i næringer som er mest konjunkturfølsomme, et annet er at utlendinger gjennomgående har lavere utdanningsnivå enn majoritetsbefolkningen. Liknende faktorer er påpekt av Longva og Raaum (1996); innvandrernes svakere kvalifikasjoner kan slå spesielt sterkt ut i nedgangskonjunkturer. Slike faktorer synes altså å være viktigere for andre grupper av befolkningen enn dem vi skal fokusere på i denne rapporten; nemlig personer med høyere utdanning. Konjunktursvingninger og forhold på etterspørselssiden kan like fullt ha betydning for innvandrere med høyere utdanning og for eventuelle forskjeller mellom disse og personer fra majoritetsbefolkningen.

Barth mfl. (2000) har undersøkt, blant annet, betydningen av konjunktursvingninger/endringer i lokale arbeidsmarkedsforhold i sin undersøkelse av hvorvidt eller i hvilken grad lønnsforskjeller mellom innvandrere og andre blir utjevnet over tid, med data fra Norge og USA fra 80- og 90-tallet. Deres hovedpoeng er at lokale arbeidsmarkedsforhold er av stor betydning for innvandrere med bakgrunn fra land utenfor OECD, og at i Norge spiller spesielle konjunkturforhold (med store svingninger i arbeidsledighetsnivået på 90-tallet) inn i tillegg. Begge forhold virker inn på effekten av botid med hensyn til lønnsassimilasjon. Et annet av deres funn er at inntekten til innvandrere fra land utenfor OECD er mer følsom overfor konjunktursvingninger enn inntekten til etnisk norske, og påvirkes sterkere når arbeidsledigheten øker. Det kontrolleres for utdanning i studien, med de noe begrensede utdanningsopplysningene som norske registerdata (hittil) har kunnet gi om innvandrerne, så sant utdanningen ikke er tatt i Norge. Betydningen for situasjonen på arbeidsmarkedet av antall år siden innvandring i

---

⁶ OECD-rapporten bruker her betegnelsen utlending og ikke innvandrere, *muligens* fordi mange lands statistikk gjelder utenlandske statsborgere og ikke personer med utenlandsk fødeland.

kombinasjon med konjunktursvinger er også påpekt av Kjelsrud & Sivertsen (1997).

I denne rapporten skal vi (bl.a.) undersøke arbeidsmarkedssituasjonen i en periode (1995–1999) da det var synkende arbeidsledighet, for personer som ble uteksaminert og meldte seg på arbeidsmarkedet på samme tid. Vi kan derfor forvente at disse vil være berørt av endrete arbeidsmarkedsforshold på om lag samme måte.

Diskriminering

I tillegg til forklaringer på forskjeller mellom innvandrere og majoritet i arbeidsledighetsnivå som er nevnt over; nemlig faktorer knyttet til utdanning, botid, språkkunnskaper og konjunktursvingninger, finnes forklaringer som omhandler fordommer blant arbeidsgivere og diskriminering. Noen norske studier (Larsen 1996, Kvitastein mfl. 1996) har påvist at det eksisterer en viss skepsis blant arbeidsgivere mot å ansette innvandrere. Innvandrere med høyere utdanning synes ofte å bli vurdert i forhold til forestillinger om deres egenskaper snarere enn at det foretas en reell vurdering av deres kvalifikasjoner (Kvitastein mfl. 1996). I kapittel 1 omtalte vi hvordan diskriminering forstås i denne rapporten. En form for diskriminering går under betegnelsen statistisk diskriminering og ble nærmere omtalt i forrige delkapittel.

De fleste studiene vi har omtalt her, har det til felles at de er kvantitative analyser, som regel regresjonsanalyser av forskjellig form, som har som mål å se om det er forskjeller mellom minoritet og majoritet i lønn eller arbeidsledighetsrisiko eller andre former for arbeidsmarkedstilpasning etter kontroll for relevante faktorer. En ILO-studie av Zegers de Beijl (red. 2000) gjør imidlertid et annerledes og mer direkte forsøk på å måle diskriminering. Zegers de Beijl presenterer en komparativ analyse av fire land basert på *situasjonstester*.

Denne metoden har vært mye kritisert for å være en uetisk forskningsmetode. Metoden er et eksperiment som gir forskeren mulighet til å kontrollere alle relevante forhold. Samtidig er ikke alle deltakerne i studien, nemlig ikke arbeidsgiverne, klar over at de er med i et eksperiment, og dette anses av mange for å være forskningsetisk uforsvarlig. Dette omtales av Rogstad (2000), som stiller seg tvilende til metoden når det gjelder dens forklaringsverdi, men også peker på at den kan være egnet til å avdekke forhold. Metoden er brukt av ILO i en rekke land. Zegers de Beijl forsvarer seg mot kritikken om at forskningsmetoden avviker fra de normale krav i forskningen om informert samtykke etc. og at metoden derfor krenker privatlivet. Han peker blant annet på at det å ansette folk ikke er et rent privat forehavende;

arbeidsgivere er faktisk ikke frie til å ekskludere jobbsøkere på usaklig grunnlag. Dessuten lider arbeidsgiverne ikke overlast på noen måte, individuell atferd blant arbeidsgiverne blir ikke rapportert, arbeidsgiverne blir ikke lurt inn i noen uvanlige situasjoner eller forledet inn i noe kriminelt. Dessuten hevdes det at det ikke finnes noe analytisk alternativ til formålet.

Landene som er med i undersøkelsen til Zegers de Beijl, er Belgia, Tyskland, Nederland og Spania. Det ble laget fiktive biografier for hver arbeidssøker (som utgjorde 'testerne'), og disse biografiene ble presentert for arbeidsgivere som hadde lyst ut ledige jobber. Testene fokuserte hovedsakelig på jobber som lå på et mellomnivå med hensyn til kompetansekrav. Biografiene til 'arbeidssøkerne' stemte med kravene til kompetanse som var ønsket i den aktuelle jobbannonsen. En av konklusjonene fra studien er at i tre av landene var mer enn en tredel av de ledige stillingene stengt for unge, mannlige søkere med etnisk minoritetsbakgrunn. I det fjerde landet, Tyskland, ble testprosedurene, som gikk gjennom tre stadier, ikke fullført i det tredje og siste stadiet. Etter det andre stadiet var imidlertid den diskrimineringen som studien hevder å påvise, langt lavere i Tyskland enn i de tre øvrige landene. Rapporten tar opp hvordan diskrimineringen kan variere med region, økonomisk sektor (næringsgren), yrke, bedriftsstørrelse og type eierskap, men den ser ikke spesielt på utdanning. Det er imidlertid noen indikasjoner på, fra de nederlandske resultatene, at utdanningsbakgrunnen til søkerne og kompetansenivået som kreves i jobben, er relevante variable når det gjelder omfanget av diskrimineringen som testerne mente å ha målt. Disse resultatene tydet på at jo mer utdanning søkeren hadde, dess mindre andel av søkerne ble diskriminert.

2.3 Hypoteser

Nedenfor formulerer vi hypoteser som presiserer våre hovedproblemstillinger i denne rapporten. Hypotesene er utledet dels på bakgrunn av de empiriske resultatene vi har omtalt i forrige delkapittel, dels på basis av teorier omtalt i delkapittel 2.1. På bakgrunn av empirien er det generelt grunnlag for å anta at vi finner forskjeller i arbeidsmarkedsavkastning mellom ikke-vestlige innvandrere og personer med høyere utdanning (kandidater) fra majoritetsbefolkningen. På den annen side viste flere studier at forskjellen mellom minoritet og majoritet syntes å være særlig stor dersom innvandrerne hadde utdanningen sin fra hjemlandet og ikke tilflyttingslandet. På bakgrunn av empirien er det derfor

også rimelig å forvente nokså små forskjeller mellom minoritet og majoritet i vår undersøkelse, der alle innvandrerne er uteksaminert i tilflyttingslandet. Derfor setter vi opp alternative hypoteser. De alternative hypotesene kan også begrunnes i ulike sett av teorier. Nedenfor begrunnes hypotesene med bakgrunn i teoriene omtalt i kapittel 2.1.

- 1.a.** På bakgrunn av teorier om *statistisk diskriminering* forventer vi å finne forskjeller i sannsynligheten for å oppleve arbeidsledighet i første fase etter eksamen, på den måten at ikke-vestlige innvandrere vil ha størst arbeidsledighetsrisiko etter kontroll for utdanningsbakgrunn og andre relevante variabler. I tråd med denne teorien forventer vi også å finne lavere sysselsetting blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoriteten, og en høyere andel som er utenfor arbeidsstyrken.
- 1.b.** En alternativ hypotese er: Ifølge *søketeorien* vil kandidatene generelt ha en ganske høy arbeidsledighetsrate i den første fasen etter eksamen. Grunnen er en søkeprosess der kandidatene leter etter det beste jobbtilbudet. Personer med høy reservasjonslønn vil – generelt – ha høyere risiko for å oppleve arbeidsledighet enn andre arbeidssøkere. Siden vi ikke forventer at innvandrere vil ha høyere reservasjonslønn enn majoriteten, vil en antakelse i tråd med denne teorien være at ikke-vestlige innvandrere vil ha samme (eller mindre) arbeidsledighetsrisiko enn kandidater fra majoritetsgruppen, og samme (eller større) sysselsettingssannsynlighet enn majoriteten etter kontroll for relevante variabler.
- 2.** I tråd med teorien om statistisk diskriminering forventer vi at ikke-vestlige innvandrere vil ha høyere arbeidsledighetsrisiko over en lengre periode og ikke bare i starten av karrieren. På grunn av mangel på adekvat 'on-the-job training' vil de oppleve økt arbeidsledighetsrisiko senere i karrieren. Også i tråd med teorier om *tilstandsavhengighet*, antar vi at ikke-vestlige innvandrere vil ha større arbeidsledighetsrisiko senere i karrieren enn kandidater fra majoritetsgruppen (gitt at hypotese 1.a er riktig).
- 3.** En antakelse i tråd med søketeorien, er: Hvis ikke-vestlige innvandrere ikke har høyere reservasjonslønn enn majoriteten (men trolig heller lavere), vil forskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere og majoriteten snarere dreie seg om *arbeidsbetingelser*, enn arbeidsledighetsnivå. Dermed vil ikke-vestlige innvandrere oftere enn ma-

majoriteten være i jobber de er *overkvalifisert* for. Det samme kan forventes når det gjelder lønnsforhold, det å være undersysselsatt eller det å ha en midlertidig jobb, der vi antar at ikke-vestlige innvandrere vil være i en mindre gunstig posisjon enn majoriteten. Forventningen om lavere lønn, økt omfang av undersyssetting, midlertidige jobber og irrelevante jobber – det vil si jobber en er overkvalifisert for – blant ikke-vestlige innvandrere, vil også være i tråd med teorien om statistisk diskriminering.

4. Vi forventer også at statistisk diskriminering vil forekomme i andre vesteuropeiske land med et visst innslag av ikke-vestlige innvandrere og samme type økonomi og samfunnssystem som i Norge.

3 Data og metode

3.1 Om datasettene som brukes i undersøkelsen

1999-undersøkelsen

Dette er hoveddatasettet for analysene i denne rapporten. Det omfatter personer som ble uteksaminert fra norske høyskoler og universiteter skoleåret 1994/95. De aller fleste var uteksaminert våren 1995, de øvrige senhøsten 1994. Undersøkelsen ble gjennomført som en spørreskjemaundersøkelse i perioden desember 1998–mars 1999. Den blir her referert til som 1999-undersøkelsen (eller Cheers-undersøkelsen) og må ikke forveksles med Kandidatundersøkelsen 1999, som omtales nedenfor. Datasettet utgjør den norske delen av prosjektet 'Higher Education and Graduate Employment in Europe'.⁷ Dette prosjektet kalles også 'Cheers'-undersøkelsen, og akronymet er laget på grunnlag av følgende: 'Careers after Higher Education – the European Graduate Study'. Cheers-undersøkelsen ble finansiert av EU, under programmet Targeted Socio-Economic Research Programme (TSER).

Prosjektet om innvandrere er ikke en del av den offisielle norske deltakingen i det EU-finansierte Cheers-prosjektet. Det er to forskjellige prosjekter som bruker samme datasett. Den norske delen av Cheers-prosjektet er rapportert i Stavik & Arnesen (2002) og på NIFUs hjemmesider (NIFU 2001a).⁸ Det trukket et tilleggsutvalg av innvandre- re til det norske utvalget.⁹

Datasettet med tilleggsutvalget består av 3192 respondenter, hvorav 139 er førstegenerasjonsinnvandrere, slik de blir definert her (se definisjoner i avsnitt 4.1.1), og av disse hadde 92 personer ikke-vestlig bakgrunn. Trekk sannsynligheten for innvandrene innenfor hver av

---

⁷ Informasjon om det internasjonale prosjektet finnes på <http://www.unikassel.de/wz1/tserregs.htm>.

⁸ Data fra den norske delen av prosjektet er også benyttet i Arnesen & Szanday (2000) og Arnesen (2002).

⁹ Utvalget ville ellers inneholde svært få innvandrere, siden innvandrene var en fåtallig gruppe blant kandidatene også før det ble trukket utvalg. Statistisk sentralbyrå (SSB) trakk utvalget til den norske delen av Cheers-undersøkelsen og sendte ut spørreskjemaene, mens NIFU mottok (de anonyme) svarene.

utdanningsgruppene som skulle være med i undersøkelsen, var 100 prosent. Det opprinnelige norske datasettet bestod av 3559 respondenter, medregnet tilleggsutvalget. På grunn av en feil under trekkingen som gjorde at vi fikk med for mange personer med såkalt 'annen innvandringsbakgrunn', ble noen personer ekskludert fra utvalget.¹⁰

Svarprosenten er lav, bare 50 prosent, og den er nok enda lavere blant innvandrerne. Dette har vi ikke mulighet for å fastslå den nøyaktig. Skjemaet var utarbeidet i felleskap av forskergrupper i 12 land, og var langt og til dels komplisert. Dette medvirket trolig til lav svarprosent. Svarprosenten var imidlertid enda lavere i de andre landene.

Datasettet omhandler opplysninger om arbeid, type arbeid, arbeidsledighet, videreutdanning mv. fra uteksamineringstidspunktet fram til undersøkelsestidspunktet vinteren 1999. I tillegg inneholder det en rekke individuelle bakgrunnsvariable, samt opplysninger om arbeid under studiene.

Det internasjonale Cheers-datasettet

Dette datasettet består av data fra 12 land. I denne rapporten er dette datasettet benyttet i kapitlene 10, 11 og 13. Vi benytter imidlertid data fra bare fire av landene. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 10. I analysene basert på data fra fire land, herunder Norge, er ikke tilleggsutvalget til den norske undersøkelsen med. Dette er gjort for å gjøre det norske utvalget mest mulig likt de øvrige utvalgene.

---

¹⁰ Personer med 'annen innvandringsbakgrunn', det vil si utenlandsadopterte, personer med en norsk og en utenlandsk forelder, personer født i utlandet med norske foreldre og lignende, skulle tilhøre majoritetsgruppen og ha samme trekk sannsynlighet som dem. Ved en feil fikk også disse en trekk sannsynlighet på 100 prosent. Dette innebar at disse, for eksempel utenlandsadopterte, ble overrepresentert i utvalget. Vi kunne ikke benytte registerdata som kilde til opplysning om innvandrerbakgrunn på grunn av restriksjoner angående kopling av registerdata og spørreskjemadata, men kunne bare benytte opplysninger som respondenten selv hadde gitt om sin bakgrunn i spørreskjemaet. På denne bakgrunn, og siden det var viktig at de med 'annen innvandringsbakgrunn', for eksempel utenlandsadopterte, ikke kom med blant innvandrerne, ekskluderte vi hele gruppen med 'annen innvandringsbakgrunn' fra det norske utvalget som ble brukt til innvandreprosjektet. Dette reduserte antall observasjoner med 358 personer.

Registerdata

På grunn av den lave svarprosenten i Cheers-undersøkelsen, har vi gjort visse anstrengelser for å kunne sammenlikne spørreskjema-dataene (surveyen) med data som vi kunne være sikre på var representative, og vi fikk ved hjelp av SSB etablert et datasett bestående av alle kandidater uteksaminert våren 1995 fra de samme utdanningene som var med i den norske delen av Cheers-undersøkelsen. På grunn av restriksjoner om utlevering av data kunne vi ikke få tilsendt denne datafilen, men vi fikk utført analyser i SSB på bestilling.¹¹ Når analysene ble utført i SSB, ble mulighetene til å prøve ut ulike modeller og benytte ulike analysemetoder begrenset på dette datasettet.

Tallet på personer i dette datasettet er 10987, hvorav 364 er førstegenerasjonsinnvandrere, og av dem har 260 ikke-vestlig bakgrunn. Fra dette datasettet har vi informasjon om arbeidsmarkeds-situasjonen på tre tidspunkter, november 1995, 1996 og 1997. Det var også mulig å få en del relevant bakgrunnsinformasjon, som – i tillegg til utdanning – kjønn, alder, foreldres utdanningsnivå og hvor de bodde ved uteksamineringstidspunktet.

I tillegg til dette datasettet har vi benyttet en del andre registerdata fra SSB, men det har vært publiserte data som ikke omhandlet personer med høyere utdanning spesielt. Disse dataene er benyttet som sammenlikningsgrunnlag, se kapittel 5.

NIFUs ordinære kandidatundersøkelser

NIFU gjennomfører annet hvert år, av og til hvert år, undersøkelser av situasjonen på arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen for personer med høyere utdanning. Undersøkelsene omfatter personer uteksaminert om våren og blir gjennomført i november. I denne rapporten vil det bli benyttet data fra fire slike kandidatundersøkelser. Den første gjelder kandidatundersøkelsen 1995, som bare vil bli kort omtalt. I kandidatundersøkelsen 1995 hadde vi ingen opplysninger om innvanderbakgrunn. Det har vi i kandidatundersøkelsene fra og med 1999. Kandidatundersøkelsene 1999–2001 vil derfor i stor grad bli benyttet i analyser i denne rapporten, i kapitlene 5, 6, 9 og 13. I kapittel 9 vil undersøkelsene bli nærmere presentert.

Kandidatundersøkelsene har vanligvis høy svarprosent, selv om den er gått ned de senere årene. I 1995 var svarprosenten 76 (78 prosent blant kandidater med høyere grad, 80 prosent blant ingeniører, 72

---

¹¹ Tabellbestillingene baserte seg på beskrivelsen av dataene som forelå i Vassnes & Tuveng (1996). Takk til Bjørn Mathiesen og Trond Pedersen for bistand i SSB.

og 69 prosent blant henholdsvis siviløkonomer og sykepleiere). I 1999 var svarprosenten gått ned til 71 prosent, og det var særlig blant ingeniørene den falt (ingeniører: 63 prosent, høyere grad: 75 prosent). I 2001 var svarprosenten 66; 71 prosent for kandidater med høyere grad og 62 prosent for lavere grads kandidater (høgskolegrupper).

Tabell 3.1 viser fordelingen av kandidater etter utdanningsgruppe i registerdatasettet omtalt over og i den norske delen av Cheers-undersøkelsen (1999-undersøkelsen). Inndelingen av utdanningsgruppene er nærmere beskrevet og begrunnet i kapittel 4. Kategorien 'ingeniører og siviløkonomer' utgjør en noe større andel i utvalget enn i registerdatasettet, men generelt samsvarer fordelingen bra.

Tabell 3.1 Kandidater i 1999-undersøkelsen og i registerdataene etter utdanningsgruppe*. Prosent

	Generell univers. utdanning	Helse/ ped./ psyko- logi	Sivil- ingeniør	Inge- niører og sivil- økon.	Myk høg- skole- utd.	Annen tekn. høy. grad
Registerdata. Uteksaminert våren 1995 (N=10987)	17,1	3,0	12,9	16,5	48,9	1,5
1999 Survey**, uteksaminert 1994/95 (N=3192)	21,3	4,0	10,2	19,0	44,2	1,2
1999 Survey, uteksaminert våren 1995 (N=2558)	16,4	3,1	11,7	20,3	47,2	1,2

* Se definisjoner av utdanningsgrupper i kapittel 4.

** Alle andeler er veide tall, der vektene er laget på basis av ulik svarprosent i ulike utdanningsgrupper og ulik trekksannsynlighet for ulike grupper. Kandidater fra små utdanningsgrupper og innvandrere hadde 100 prosent sannsynlighet for å bli med. For andre varierte trekksannsynligheten mellom 33 og 67 prosent. Alle N'er er absolutte, uveide tall.

3.2 Metode

I de fleste analysene i denne rapporten er den avhengige variabelen en kategorisk variabel, i noen tilfeller en kontinuerlig variabel. Det siste gjelder analyser av varighet på arbeidsledighet (som inngår i kapittel

8), karakterer (kapittel 9) og inntekt (kapittel 12). I sistnevnte tilfelle er den avhengige variabelen den naturlige logaritmen til inntekten. Metoden er her lineær regresjon, og inntektsmodellen kan uttrykkes slik:

$$\ln(W) = a + \sum b_j X_j + u,$$

der W er respondentens inntekt, a er konstantledd, $X_1 X_2 X_3 \dots X_j$ er forklaringsvariable, b_j er regresjonskoeffisient for variabel X_j og u er stokastisk restledd (feilledd).

I de multivariate analysene ellers i rapporten er den avhengige variabelen en kategorisk variabel, og det benyttes logitmodeller, i all hovedsak binomisk logistisk regresjon. Den avhengige variabelen er da definert som en dummy-variabel, med to utfall (verdien 1 og 0), for eksempel irrelevant arbeid (1) eller ikke irrelevant arbeid (0), ifølge formelen

$$P = e^z / (1 + e^z),$$

der P (i dette tilfellet) er sannsynligheten for at jobben er irrelevant. Z = konstantleddet pluss effektene av kontrollvariablene ($Z = B_0 + B_1 X_1 + B_2 X_2 \dots$), herunder effekten av innvandrrelaterte variable som inngår i modellene.

For de fleste analyseformål i denne rapporten har vi funnet at binomisk logistisk regresjon er en mer fruktbar analysemåte enn for eksempel *multinomisk logistisk regresjon*. Sistnevnte analysemetode gjør det mulig å beregne den predikerte sannsynligheten for at en person vil være i *en av flere mulige* arbeidsmarkedsposisjoner, for eksempel arbeidsledig, sysselsatt, i videre studier eller i gang med andre aktiviteter utenfor arbeidsstyrken, etter kontroll for et sett av uavhengige variable. Som i andre typer regresjonsanalyser, herunder binomisk logistisk regresjon, undersøker vi forholdet mellom den avhengige variabelen og et sett av prediktor (uavhengige) variable. I multinomisk regresjon har den avhengige variabelen mer enn to verdier, mens den i logistisk regresjon som nevnt bare har to verdier. Multinomisk logistisk regresjon er i denne rapporten bare benyttet i kapittel 6, der vi ser på hovedaktivitet i første fase for 1994/95-kullet og et halvt år etter eksamen for 1999–2001-kullene. I analyser der vi ser på sannsynligheten for å ha opplevd ledighet over en lengre periode (kapittel 7), er metoden ikke egnet, og i undersøkelser av situasjonen på intervju tidspunktet, fire år etter eksamen for 1994/95-kullet (kapittel 8), viste analysemetoden seg å være lite egnet på grunn av lavt tallgrunnlag og meget store stan-

dardfeil for noen av de uavhengige variablene på noen av utfallene på den avhengige variabelen.

Den multinomiske modellen kan beskrives slik,

$$P = \frac{\sum e^z_j}{1 + \sum e^z_j}$$

der e^z defineres som i den binomiske modellen beskrevet over, men der j uttrykker de ulike utfallene på den avhengige variabelen (logiten har $j-1$ forskjellige parametersett). I den multinomiske analysen vi utfører i kapittel 6 av arbeidsmarkedsstatus, har den avhengige variabelen fire mulige utfall, og for hver kontrollvariabel estimerer statistikkprogrammet som benyttes, derfor tre koeffisienter. Det siste utfallet fungerer som referansegruppe, og koeffisientene defineres som 0.

Forklaringskraften til de ulike modellene som benyttes i analysene som utføres, vil bli uttrykt i tabellene ved R^2 (forklart varians) eller Pseudo R^2 og ved at det angis signifikans for de enkelte forklaringsvariablene. Logitanalyser gir i liten grad noe intuitivt inntrykk av hva en signifikant koeffisient uttrykker. Heller ikke Pseudo R^2 som vises i tabellene, er et lett tolkbart mål på styrken av relasjonen mellom den avhengige variabelen og de uavhengige variablene. Mens R^2 gir et direkte tolkbart uttrykk for hvor mye av variasjonen på den avhengige variabelen som er forklart, gir ikke Pseudo R^2 det. Det er mange måter å beregne Pseudo R^2 på; vi har beregnet Pseudo R^2 slik: $\text{Pseudo } R^2 = 1 - (L_i/L_0)$.¹² Pseudo R^2 oppnår sjelden særlig høye verdier, og selv med et høyt antall signifikante variabler vil en relativt sjelden, særlig i analyser av små utvalg, nå opp i en Pseudo R^2 på mer enn 15–20 prosent.¹³ Dette vil avhenge av typen uavhengige (og avhengige) variable. I utdanningsforskningen vil en for eksempel ofte få meget høy forklaringskraft i modeller der en har inkludert karakterer som en uavhengig variabel, hvis en predikerer senere utdanningsatferd – men sjelden om

---

¹² Her er det opprinnelige $-2 \text{ Log likelihood } L_0$, og $-2 \text{ Log likelihood}$ for den aktuelle modellen er L_i . Pseudo R^2 utgjøres av den prosentandelen som modell kjikvadratet $(L_0 - L_i)$ utgjør av den opprinnelige $-2 \text{ Log likelihood } (L_0)$.

¹³ Av og til – når en ser en høy Pseudo R^2 i enkelte undersøkelser – kan det foreligge en sterk korrelasjon mellom (minst) en av de uavhengige variablene og den avhengige variabelen, fordi de måler så å si det samme. Det blir dermed en falsk høy forklaringskraft. Vi kan ikke se at det rammer noen av logitmodellene som benyttes i denne rapporten.

en predikerer senere arbeidsmarkedsatferd. Grunnen til at vi vanligvis får relativt lav Pseudo R^2 , er at det er en nærmest uendelig mengde faktorer, ut over dem vi klarer å måle, som bestemmer om folk har foretatt det ene eller det andre valget, eller har havnet i én og ikke en annen situasjon.

Når vi oppgir Pseudo R^2 og $-2 \log$ likelihood for ulike modeller i tabellene, får vi altså et tilnærmet uttrykk for de ulike modellenes forklaringskraft. Imidlertid vil det være de innvanderrelaterte koeffisientene som er de mest interessante i våre analyser; om de er signifikante etter kontroll for andre variabler. Dette tilsier på den annen side ikke, gitt at en får signifikante utslag på innvanderrelaterte variabler, at ikke andre faktorer enn dem vi har kunnet måle, er med på å forklare forskjeller i (for eksempel) arbeidsmarkedsposisjoner.

For å gi et inntrykk av hva logitkoeffisientene uttrykker, har vi i mange tilfeller i tekst eller figurer omregnet logitene til sannsynligheter (illustrert i prosentandeler), for å vise forskjellene (eller likhetene) mellom de ulike gruppene som analysene omfatter. For de lineære regresjonene er koeffisientene mer direkte tolkbare, og i disse analysene vil også R^2 ofte være høyere (selvsagt avhengig av mengden og relevansen av uavhengige variabler). Spesielt i inntekts-analyser, der en ofte har inkludert mange uavhengige variabler som er viktige forklaringsfaktorer når det gjelder inntektsvariasjon, kan en oppnå høy R^2 , noe vi også gjør i vår analyse i kapittel 12.

Metodiske spørsmål om R^2 og lignende vil *ikke bli kommentert* i forbindelse med presentasjonen av de mange ulike tabellene og analysene som rapporten omfatter, siden slike kommentarer stort sett ville bli gjentakelser.

4 Hva forklarer variasjon i arbeidsledighet? Om de uavhengige variablene i analysene

4.1 Avgrensning av innvandrerne og utdanningsgruppene

De viktigste uavhengige variablene i analysene er innvandrervariablene og utdanningsvariablene. Vi starter derfor med å beskrive hvordan innvandrere og de ulike utdanningsgruppene defineres og avgrenses.

4.1.1 Innvandrere

Statistisk sentralbyrå (SSB) benytter betegnelsen førstegenerasjonsinnvandrere om personer født utenfor Norge med foreldre som begge er født utenfor Norge. Den samme definisjonen vil bli benyttet – tilnærmet eller fullstendig – i denne rapporten. Betegnelsen annengenerasjonsinnvandrere, som nå er i ferd med å gå ut,¹⁴ omfatter personer som er født i Norge og som har foreldre som begge er født utenfor Norge. Etter at SSB hadde betegnelsen annengenerasjonsinnvandrere ute på høring i 2001, innførte de betegnelsen 'norskfødt med to utenlandsfødte foreldre' som erstatning for denne betegnelsen. Den sistnevnte gruppen vil ikke inngå i de innvandrerkategoriene vi opererer med i denne rapporten. De utgjorde en svært liten del av de uteksami-

---

¹⁴ Mange har pekt på, ikke minst representanter fra innvandremiljøer, at 'annengenerasjons'-betegnelsen er en selvmotsigelse. Er en født i landet, har en ikke innvandret og kan følgelig ikke være en innvandrer. Noe som kompliserer dette bildet ytterligere, er at mange bruker betegnelsen 'annengenerasjonsinnvandrere' helt annerledes enn det SSB og mange forskere har gjort. I massemedia, men også blant enkelte forskere, har 'annengenerasjonsinnvandrere' blitt brukt som betegnelse på *alle unge* innvandrere, der bare foreldrene betegnes som førstegenerasjon. Dermed blir personer som er født utenfor Norge, men som har hatt deler av oppveksten sin i Norge, betegnet som annengenerasjon. Vi benytter altså ikke en slik definisjon.

nerter kandidatene og er en altfor liten gruppe å utføre separate analyser på. I tillegg ga Cheers-undersøkelsen ikke opplysninger som kunne benyttes til å lage en kategori 'annengenerasjon' eller 'utenlandsfødte'.

I denne rapporten er det altså bare førstegenerasjonsinnvandrere som er innvandrere. I tillegg deler vi disse inn i en gruppe som har vestlig bakgrunn og en gruppe som har ikke-vestlig bakgrunn. *Vestlige* land omfatter Nord-Amerika, Oseania og vesteuropeiske land. *Ikke-vestlige* land omfatter Afrika, Asia, Latin-Amerika samt øst- og sentraleuropeiske land.

Innvandrerbetegnelsene som er presentert over, gjelder alle tabeller og analyser med data fra Statistisk sentralbyrå (for eksempel i kapitlene 5, 6 og 7) og alle tabeller og analyser som er basert på kandidatundersøkelsene 1999, 2000 og 2001 (for eksempel kapitlene 5, 6, 9 og 13).

I analysene av data fra Cheers-undersøkelsen er definisjonen noe mindre presis, siden vi her har måttet benytte respondentenes opplysning om statsborgerskap ved fødsel. De som oppgir utenlandsk statsborgerskap ved fødsel, vil i denne undersøkelsen (se avsnitt 3.1) i all hovedsak være førstegenerasjonsinnvandrere. Denne definisjonen er benyttet i analyser på Cheers-dataene, som omtales i større eller mindre grad i alle de kommende kapitlene utenom kapittel 9. Når det gjelder innvandrerdefinisjoner i ulike europeiske land og vansker med internasjonale sammenlikninger, viser vi til kapittel 10.

En annen betegnelse volder mer bry enn innvandrerbetegnelsene. Det gjelder betegnelsen for alle dem som ikke er innvandrere etter de definisjoner som er gitt over, altså '*ikke-innvandrere*'. For så langt som mulig å unngå dette tungvinte uttrykket, bruker vi som regel betegnelsen '*majoritet*' eller 'fra majoritetsgruppen' om 'ikke-innvandrerne'. Ofte veksler vi mellom betegnelsen majoritet og uttrykket '*etnisk norske*'. Alle disse betegnelsene gjelder altså personer som ikke omfattes av innvandrerdefinisjonen(e).

I mange sammenhenger, der vi bruker betegnelsen 'majoritet', vil vi også for enkelthets skyld si 'minoritet' om de ikke-vestlige innvandrerne.

4.1.2 Utdanningsgruppene

Kandidatene er inndelt i seks utdanningskategorier. Inndelingen er basert på to hovedkriterier: 1) lengden på utdanningen, om den er av høyere eller lavere grad, 2) om utdanningen er rettet mot helse-, omsorgs- eller undervisningssektor eller er en teknisk/økonomisk utdan-

ning. Høyere grads utdanninger som ikke tilhører noen av disse gruppene, men som vi kan kalle allmenne (generelle) universitetsutdanninger, danner en egen gruppe. En finere inndeling er lite fruktbar på grunn av få respondenter i 1999-undersøkelsen. Kategoriene blir dermed som følger:

- Allmenne universitetsstudier: Humaniora,¹⁵ samfunnsfag, realfag og juss, alle høyere grad.
- Helse relatert utdanning, medregnet psykologi og pedagogikk, høyere grad: Leger, veterinærer, tannleger, psykologer og pedagoger. Psykologer og pedagoger har ofte klientrettet arbeid og et arbeidsmarked som på mange måter skiller seg fra arbeidsmarkedet til øvrige samfunnsvitere.
- Sivilingeniører. Dette er en ganske stor gruppe kandidater, som også omfatter en relativt betydelig andel av innvandrer kandidatene. Sivilingeniørene utgjør derfor en egen kategori. De slås ikke sammen med ingeniører fordi sivilingeniørene har høyere grads eksamen.
- Andre tekniske utdanninger, høyere grad: Denne kategorien består av arkitekter og agronomer, som hver for seg er for fåtallige til å danne egne grupper.
- 'Myke' høskoleutdanninger: Dette er lærere, førskolelærere, bioingeniører, sykepleiere og sosialarbeidere.
- Ingeniører og siviløkonomer. Siviløkonomene er for få til å danne en egen gruppe og slås derfor sammen med ingeniørene. I 1999-undersøkelsen hadde disse to utdanningsgruppene opplevd arbeidsledighet i om lag samme omfang i perioden 1995–1999, og andelen var ganske nær gjennomsnittet for utvalget. Denne gruppen danner referansegruppen i de multivariate analysene av materialet fra 1999-undersøkelsen.

I noen av kapitlene (analysene) i denne rapporten vil vi benytte en annen inndeling av utdanningsgruppene. Det gjelder i de internasjonale sammenlikningene i kapittel 10 og 11, og det gjelder i analyser av

---

¹⁵ I denne gruppen har vi også plassert enkelte med høskoleutdanning, det vil personer med kulturell/kunstnerisk høskoleutdanning, som bare omfattet svært få personer, og som vanskelig kunne plasseres sammen med de helse- og omsorgsrettede eller tekniske høskoleutdanningene.

data fra kandidatundersøkelsene 1999–2001 (kapittel 9 og 13). Disse inndelingene vil bli nærmere omtalt i de aktuelle kapitlene (kapittel 9 og 10).

4.2 Øvrige uavhengige variabler

Så langt våre data gjør det mulig, vil vi kontrollere for variabler som erfaringsmessig er, eller kan være, av betydning for arbeidsmarkedstilpasningen blant personer med høyere utdanning. Siden kandidatene med innvandrerbakgrunn og de etnisk norske kandidatene kan skille seg fra hverandre når det gjelder disse kontrollvariablene, er det viktig med multivariate analyser. Tabell 4.1 viser gjennomsnittsverdiene i 1999-undersøkelsen for de uavhengige variablene som vil bli benyttet i analyser på dette materialet.

Tabell 4.1 *Gjennomsnittverdier for uavhengige variabler som inngår i analyser av 1999-undersøkelsen. Verdier for hele utvalget, majoriteten, vestlige og ikke-vestlige innvandrere. (N=3192, 3053, 47 og 92)*

	I alt	Majoritet	Vestlig innvandrer	Ikke-vestlig innvandrer.
Kvinne	0,60	0,60	0,76	0,39
Ikke-vestlig innvandrer	0,03			
Vestlig innvandrer	0,01			
Generell universitetsutdanning	0,21	0,21	0,45	0,18
Sivilingeniører	0,10	0,10	0,07	0,12
Annen tekn. høyere grad	0,01	0,01	0,00	0,03
Helserelatert, høyere grad	0,04	0,04	0,10	0,11
Myk høgskoleutdanning	0,44	0,45	0,34	0,28
Ingeniører og siviløkonomer	0,19	0,19	0,04	0,28
Karakterer (0–2, 2 høyest)	1,53	1,53	1,55	1,56
Norsk videregående skole	0,96	0,97	0,35	0,37
Oslo	0,26	0,26	0,52	0,46
Alder 1995	28,1	28,0	35,0	31,4
Foreldre høyere utdanning	0,47	0,47	0,48	0,33
Mdr. relevant arbeid under stud.	6,4	6,3	10,5	7,4

Type utdanning

Ikke-vestlige innvandrere er relativt sett sterkere representert i de tekniske utdanningene og langt svakere i de myke høyskoleutdanningene enn majoriteten, og siden arbeidsledighet varierer mye mellom utdanningene, blir det viktig å kontrollere for utdanning. Fordelingen etter utdanningsgruppe er helt ulik for ikke-vestlige og vestlige innvandrere.

Kjønn

Ikke-vestlige og vestlige innvandrere har også en helt ulik fordeling etter kjønn. Det er en lav andel kvinner blant kandidatene i vår undersøkelse som har ikke-vestlig bakgrunn. Den generelt høye kvinneandelen i utvalget gjenspeiler at det ble trukket ut svært mange med myk høyskoleutdanning.

Kjønn kan ha en betydning for sannsynlighet for å være sysselsatt et halvt år etter eksamen. I NIFUs kandidatundersøkelse for 1995 (NIFU 1997) var arbeidsledigheten høyere blant kvinner enn menn i noen av utdanningsgruppene, som for eksempel blant sivilingeniørene, men for andre grupper, som ingeniørene, var resultatene motsatt. Arnesen & Szanday (2000) viste at kvinnelige kandidater hadde større sannsynlighet for å oppleve arbeidsledighet og ha irrelevant arbeid enn mannlige kandidater. Dette gjør det viktig å kontrollere for både kjønn og utdanningsgruppe.

Alder

Try (2000) har vist at sannsynligheten for å være arbeidsledig et halvt år etter eksamen blant kandidater med høyere grad øker med økende alder opp til en viss alder (34-35 år), for så å avta. Aldersfordelingen er ulik blant innvandrere og majoritet (se tabell 4.1), noe som gjør at kontroll for alder er viktig.

Bosted

Sysselsettingmulighetene varierer også etter region, og innvandrerbefolkningen fordeler seg geografisk annerledes enn majoritetsbefolkningen, med en spesielt høy andel i Oslo, der for øvrig arbeidsmarkedet er mer variert enn i andre regioner. Det begrensede antallet respondenter vi har i surveyen gjør at en inndeling etter fylke eller region er lite fruktbart. Derimot deler vi inn slik: Oslo og resten av landet.

Fra registerdatasettet har vi informasjon om hvor kandidatene bodde i 1995, da de ble uteksaminert. I registerdatasettet bodde 35 prosent av de ikke-vestlige innvandrerne i Oslo i 1995, mot 14 prosent

av kandidatene fra majoritetsgruppen. Slik informasjon har vi dessverre ikke fra spørreskjemadataene. Der har vi bare informasjon om bosted og arbeidssted på undersøkelsestidspunktet (1999), noe som ikke nødvendigvis sammenfaller med stedet kandidaten bodde da han/hun startet sin arbeidssøking (som regel i 1995). Vi har derfor konstruert en variabel for hvor kandidatene bodde før de startet sin arbeidssøking. Den konstruerte variabelen er basert på hva kandidatene svarte på spørsmålet om hvor de bodde da de var 17 år, og om de ble utdannet fra et universitet/en høyskole i Oslo.¹⁶ Hvis respondentene svart nei på begge disse spørsmålene, fikk de verdien nei (0) på spørsmålet om 'bodde i Oslo'. Fra tidligere NIFU-studier vet vi at det er en sammenheng mellom hvor en vokste opp og valg av studiested, så vel som hvor en søker arbeid etter studiene (Støren 1991). Ifølge den konstruerte variabelen 'bodde i Oslo', gjaldt den 46 prosent av ikke-vestlige innvandrere, mot 26 prosent av kandidatene fra majoritetsgruppen, noe som for øvrig samsvarer bra med andelen som arbeidet i Oslo på undersøkelsestidspunktet. Av dem som var sysselsatt på intervjuetidspunktet, arbeidet 45 prosent av ikke-vestlige innvandrere i Oslo, mot 25 prosent av majoritetsgruppen.

Foreldres utdanningsnivå

Denne variabelen er dikotomisert, og har kategoriene høy utdanning (1) og ikke høy utdanning (0). Verdien 1 gis hvis en av foreldrene har høyere utdanning. Fordi vi mangler informasjon om foreldres utdanning for *svært* mange innvandrere i registerdatasettet (men ikke i surveydataene), er uoppgitt om foreldres utdanning slått sammen med lavere utdanning. Dette vil dessverre skjule at det kan være mange flere som har foreldre med høy utdanning, enn de vi har med.¹⁷ På den annen side: hvis personer vi manglet opplysninger om når det gjaldt foreldres utdanning skulle vært utelatt fra analysene, ville det redusert tallgrunnlaget betraktelig. Ut fra 1999-undersøkelsen ser det ut som det er en lavere andel av kandidatene med ikke-vestlig bakgrunn enn av

---

¹⁶ Bare 4,5 prosent av de ikke-vestlige innvandlerne og bare 6 prosent av majoriteten bodde i Oslo da de var 17 år, men 41 prosent av de ikke-vestlige innvandlerne og 23 prosent av majoritetsgruppen ble uteksaminert fra høyskole eller universitet i Oslo.

¹⁷ SSB har gjennomført en større undersøkelse blant innvandrere for å få oppdatert sine databaser om befolkningens høyeste utdanning, slik at det nå er færre innvandrere en mangler utdanningsinformasjon om. Dette arbeidet var ikke ferdig da vi bestilte våre data og analyser fra SSB.

de øvrige kandidatene som har foreldre med høy utdanning, se tabell 4.1. Dette kan gjøre det viktig å kontrollere for utdanning, siden det er funn som viser at sannsynligheten for å være arbeidsledig et halvt år etter eksamen reduseres noe om foreldre har høyere utdanning (Try 2000).

For alle variablene vi har nevnt over, har vi informasjon både fra registerdatasettet og fra 1999-surveyen. Fra den sistnevnte vil vi i tillegg inkludere følgende variable i noen modeller:

Antall måneder inntektsgivende arbeid under studiene

Vi har opplysninger om antall måneder kandidaten hadde arbeidet før han/hun begynte å studere, og hvor mange måneder med inntektsgivende arbeid han/hun hadde hatt i løpet av studietida. Vi har også informasjon om hvorvidt arbeidet i studietida var relevant i forhold til studiene. I analysene er det hovedsakelig siste informasjon som brukes, det vil si antall måneder med relevant inntektsgivende arbeid under studiene, fordi nærmere analyser viste det bare var antall måneder med relevant arbeid som hadde betydning for ledighetsrisikoen blant kandidatene fra 1994/95.

Om respondenten hadde tatt videregående opplæring i Norge eller et annet land

Bare vel fire prosent av utvalget hadde tatt videregående utenfor Norge, og ca. halvparten av dem var innvandrere. Av de ikke-vestlige innvandrerne hadde 37 prosent tatt videregående i Norge (tabell 4.1).

Denne variabelen kan være en indikator på hvor lenge en har bodd i Norge. Antall år siden innvandring kan være en indikator på (blant mange andre ting) språkferdigheter og arbeidsmarkedsinformasjon samt '...various aspects of cultural assimilation' (Cain 1986). Hansen (2000) fant at økende botid i landet hadde positiv effekt på lønningene til innvandrere med høyere grad fra Norge. Niesing mfl. (1994) har vist at både språkferdigheter og lang tid i landet er reflektert i høyere lønn, ettersom jobbmuligheter og informasjon om jobbmuligheter øker med økt tid i landet. I en analyse av et relativt lite utvalg innvandrere i Norge (se også kapittel 2.1) fant Hayfron (2001) at ferdigheter i norsk hadde liten betydning for variasjon i lønnsnivået. Hayfron foreslår at forklaringen ligger i at språkferdighetene er avgjørende for hvorvidt en får jobb, og når en først har fått jobb, er de ikke bestemmende for lønna.

Variabelen 'tatt videregående i Norge' benyttes derfor som en (mulig) indikator på språkferdigheter og kontakter/nettverk. Nettverk er trolig en viktig forklaringsvariabel når det gjelder suksess på ar-

beidsmarkedet, og i tråd med Granovetter (1995) kan dette gjerne være et nettverk bestående av 'svake bånd' (av slekt, venner, tidligere kolleger/arbeidsgivere), som til sammen gir mye informasjon. Det er sannsynlig at innvandrere vil ha færre slike bånd, eller færre bånd som har nyttig og relevant informasjon, enn etnisk norske. Utenom opplysninger om arbeid før eller under studiene, har vi ingen andre eller bedre opplysninger i datamaterialet som kan gi indikasjon på kontakter/nettverk enn spørsmålet om hvor kandidaten har fullført videregående.

Karakterer

Karakteropplysningene som benyttes, er selvoppgitte. I NIFUs ordinære kandidatundersøkelser samles det inn opplysninger om karakterer fra den høyere utdanningen kandidaten nettopp har avsluttet, men ikke karakterer fra videregående. Opplysninger om karakterer fra høyere utdanning benyttes i analysene av data fra kandidatundersøkelsene 1999–2001. I undersøkelsen av 1994/95-kullet som ble foretatt i 1999 (Cheersundersøkelsen) ble det ikke samlet inn opplysninger om karakterer ved avslutning av høyere utdanning, bare avgangskarakterer fra videregående opplæring. Når det gjelder kontroll for karakterer i analysene på basis av 1999-undersøkelsen og i analysene av de internasjonale dataene fra Cheers-undersøkelsen, er det derfor karakterer fra videregående opplæring det refereres til. Dette er også opptakskarakterer til høyere utdanning, og kontroll for opptakskarakterer til høyere utdanning kan i seg selv være viktig med tanke på seleksjonseffekter i materialet, jamfør at opptakskravene til for eksempel sivilingeniør- og ingeniørstudiet er svært forskjellige. Karakterer fra videregående kan også være en indikator på generelt ferdighetsnivå. Studier har vist at det er høy korrelasjon mellom karakterer på forskjellige stadier i utdanningsløpet (Berg 1997, Eikeland 1988, Støren mfl. 1998).

Informasjonen om karakterer fra videregående er nokså grov, og refererer til gode, middels og svake karakterer, og 55 prosent oppga 'gode karakterer'. Det var ingen signifikant forskjell mellom minoritet og majoritet; 58 prosent av vestlige kandidater, 56 prosent av ikke-vestlige og 55 prosent av kandidater fra majoritetsgruppen rapporterte 'gode karakterer'. Tabell 4.1 viser også meget små forskjeller i gjennomsnittskarakterer, slik de er målt her.

Spørsmålet om ferdigheter er en viktig del av debatten om innvandrere og arbeidsmarkedet, og det er også påvist at karakterer kan ha en betydning for arbeidsmarkedsmuligheter, selv om det varierer

mellom utdanningsgrupper (Arnesen & Try 2001). Det er derfor viktig å forsøke å kontrollere for karakterer.

Det er mange studier, både i Norge og internasjonalt, som har påvist forskjeller i skoleferdigheter mellom minoritet og majoritet (Bakken & Sletten 2000, Krange & Bakken 1998, Opheim & Støren 2001). Undersøkelsene viser som regel at forskjellene reduseres etter kontroll for sosioøkonomisk bakgrunn/kulturell kapital, men at de fortsatt består. Teorier om kulturell eller sosial kapital blir ofte benyttet til å forklare hvorfor og hvordan forskjellene består (Krange & Bakken 1998, Lauglo 1996, 2001, Ainsworth-Darnell & Downey 1998, Roscigno & Ainsworth-Darnell 1999).

Det er ikke usannsynlig at forskjeller i ferdigheter eller prestasjoner eksisterer også i høyere utdanning. Hansen (2000) viser for eksempel at blant utvalgte grupper av kandidater med høyere grad i Norge i perioden 1981–1997, oppnådde ikke-vestlige innvandrere noe svakere karakterer enn etnisk norske kandidater, men også at denne forskjellen forsvant om kandidatene med innvandrerbakgrunn hadde bodd minst 10 år i Norge.

Karakterer fra høyere utdanning tatt i Norge kan dessuten være en indikator på norskferdigheter. Slike opplysninger har vi som nevnt bare fra de ordinære kandidatundersøkelsene. De vil inngå i analysene vi utfører i kapittel 9 og 13. I kapittel 9 vil dessuten karakterer ikke bare inngå som en uavhengig variabel; vi vil også benytte karakterer som en avhengig variabel og se om vi finner forskjeller i karakterer mellom minoritet og majoritet, og om våre data således bekrefter Hansens (2000) funn.

5 Arbeidsledighet blant majoritet og minoritet med høyere utdanning – et oversiktsbilde fra ulike datakilder

5.1 Innledning

Det er flere undersøkelser ved NIFU de seneste årene som kan danne utgangspunkt for analyser av arbeidsledighet blant innvandrere og majoritet med høyere utdanning. I tillegg finnes det ulike registerdata som belyser situasjonen. Et formål med dette kapitlet er å gi et bakgrunnstykke av oversiktstall og definisjoner som kan tjenes som en dokumentasjon for analysene som følger fra og med kapittel 6. Vi vil

- i) presentere ulike arbeidsledighetsbegrep som benyttes i de ulike undersøkelsene som det rapporteres fra her
- ii) presentere enkelte hovedresultater fra ulike datasett som benyttes i denne rapporten
- iii) vurdere representativiteten til data fra spørreundersøkelsene.
- iv) gi et oversiktsbilde ved hjelp av både registerdata og spørreskjemadata over arbeidsmarkedssituasjonen for innvandrere i Norge i den perioden som blir undersøkt, det vil si siste halvdel av nittitallet.

5.2 Avgrensning av de arbeidsledige

Definisjonen eller avgrensningen av de arbeidsledige kan være ulik i registerdata og i spørreskjemadata. Definisjonene i våre ulike spørreskjemaundersøkelser er også noe forskjellige.

Tabell 5.1 viser ulike mål på arbeidsledighet fra de ulike undersøkelsene og hovedresultater fra disse undersøkelsene. Hovedresultatene skal omtales nærmere senere. Vi vil imidlertid også bruke denne tabellen som en illustrasjon til ulike definisjoner av og mål på arbeidsledighet, og refererer i den forbindelse til ulike rader i tabell 5.1. De fleste av de ulike radene i tabell 5.1 vil senere i denne rapporten bli

gjenstand for nærmere undersøkelser av arbeidsledighetsrisiko, det vil si i kapitlene 6–9.

I tabell 5.1 har vi delt inn utdanningsgruppene slik det vil bli gjort i de fleste analysene i rapporten, og slik utdanningsgruppene er omtalt i kapittel 4. Resultater fra de ordinære kandidatundersøkelsene vises i de fire siste radene i tabellen.

Rad 1 i tabell 5.1 viser resultater for registerdata, det vil si personer som er registrert som arbeidsledige ved arbeidskontorene. Når det gjelder forskjellen mellom registerdata og spørreskjemadata, ligger en forskjell i at folk kan anse seg som arbeidsledige uten at de registrerer seg som arbeidssøkere på arbeidsformidlingen og kommer med i statistikken over de registrerte ledige. En grunn til at de eventuelt ikke registrerer seg, er at de ikke er berettiget til arbeidsledighetstrygd på grunn av manglende arbeidserfaring og lav inntekt.

Rad 2 til 5 (tabell 5.1) viser resultater for 1999-undersøkelsen av kandidater uteksaminert i 1994/95. I rad 2 og 3 benytter vi opplysninger om 1994/95-kulletts første aktivitet, og dette er basert på retrospektive opplysninger i undersøkelsen som ble foretatt vinteren 1999.¹⁸ Vi har her en relativt vid definisjon av arbeidsledighet; personene har oppgitt arbeidsledighet som sin første aktivitet etter eksamen, og andelen refererer til dem som har gitt opplysninger om en slik (første) aktivitet, som må ha vært påbegynt i desember 1995 *eller tidligere*. Det kan altså referere til situasjonen for eksempel tre måneder etter eksamen og ikke et halvt år etter eksamen.

Rad 4 og 5 (tabell 5.1) baserer seg på de samme retrospektive data som rad 2 og rad 3, men i rad 4 og 5 er *avgrensningen av de ledige langt strengere enn i rad 2 og 3*. Her har vi sett bare på situasjonen i desember måned. Hvis respondenten har oppgitt ledighet som en aktivitet i løpet av perioden sommer 1995 til og med desember 1995 og søkte arbeid, men også hadde gitt informasjon om sysselsetting i løpet av desember måned, ble han/hun ansett som sysselsatt, uansett mengde og varighet på den aktuelle sysselsettingen.

I NIFUs ordinære kandidatundersøkelser (rad 6–10, tabell 5.1) er arbeidsledige de som var uten inntektsgivende arbeid og som også

---

¹⁸ Rad 2 og 4 i tabell 5.1 omfatter alle respondentene, rad 3 og 5 bare de som var uteksaminert våren 1995. Denne oppdelingen er gjort for å ha data som er så sammenliknbare som mulig med registerdataene og for øvrig for å se om det er store forskjeller når vi ser vårkullet alene eller om vi tar med kullet fra høsten 1994. Resultatene påvirkes i liten grad av dette. På denne bakgrunn vil vi i analysene i kapitlene 6–8 basere oss på hele utvalget, for å få et så høyt antall respondenter som mulig.

oppfylte minst én av følgende betingelser: 1) Anså seg selv som hovedsakelig arbeidsledig i undersøkelsesuken og hadde søkt arbeid, 2) anså seg verken som hovedsakelig yrkesaktiv eller arbeidsledig, men hadde søkt om arbeid de siste fire ukene før undersøkelsestidspunktet og kunne ha påtatt seg arbeid i undersøkelsesuka, 3) var i nærmere definerte arbeidsmarkedstiltak. Dette er altså en videre definisjon enn i rad 4 og 5.

Alle andeler i tabell 5.1 er beregnet av det totale antallet som var med i undersøkelsene, og er altså ikke andeler av arbeidsstyrken.

Tabell 5.1 *Andel arbeidsledige på ulike tidspunkter, i ulike utvalg og basert på ulike definisjoner. Prosent av alle kandidater (ikke arbeidsstyrken) ¹⁾*

	Gen. univ. utdan.	Helse/ ped./ psyk.	Sivil- ing.	Ingen. og sivil-økon.	Myk høg-skole- utd.	Annen tekn. høy. grad	Vestl. innv.	Ikke- vestl. innv.	Majo- ritet	I alt
(1) Registerdata. Kandidater uteks. vår/ sommer 1995.										
Situasj. nov. 1995 (N=10987)	8,7	-	3,3	5,1	0,9	13,0	4,8	8,1	3,3	3,4
(2) 1999-unders. Alle. Første aktivitet, hvis påbegynt des. 1995 eller tidl. (N=3062)	12,2	0,8	21,1	10,3	1,6	16,2	7,7	17,5	7,4	7,6
(3) 1999-unders. Kandidater uteks. 1995. Første aktivitet, hvis påbegynt des. 1995 eller tidl. (N=2507)	11,0	1,4	20,7	10,1	1,8	12,9	5,6	17,0	7,2	7,4
(4) 1999-undersøk. Alle. Situasjon desember 1995 (N=3041)	5,1	0,8	4,4	1,6	0,2	5,3	3,7	8,1	1,9	2,1
(5) 1999-undersøk. Kandidater uteks. 1995. Situasjon desemb. 1995 (N=2487)	6,2	1,3	4,5	1,7	0,3	6,3	-	10,9	2,0	2,1

Tabell 5.1 (forts.)

	Gen. univ. utdan.	Helse/ ped./ psyk.	Sivil- ing.	Ingen. og sivil- økon	Myk høg- skole- utd.	Annen tekn. høy. grad	Vestl. innv.	Ikke- vestl. innv.	Majo- ritet	I alt
(6) Kandidatundersøkelsen 1995 (N=3697)	10,8	2,3 ²⁾	14,1	10,2	0,3 ³⁾	10,1	.	.	.	7,6
(7) Kandidatundersøkelsen 1999 (N=3778)	5,3	2,3 ²⁾	6,3	6,1	0,5 ⁴⁾	4,8	3,8	11,3	3,2	3,4
(8) Kandidatundersøkelsen 2000 (N=3377)	6,1	2,7 ²⁾	5,5	3,1	0,6 ⁵⁾	2,4	1,8	12,8	2,8	3,0
(9) Kandidatundersøkelsen 2001 (N=3646)	6,0	2,3 ²⁾	6,6	7,7 ⁶⁾	1,8 ⁷⁾	10,7	8,3	7,0	4,1	4,1
(10) Kandidatunders. 1999–2001 (N=10801) ⁸⁾	5,8	2,4	6,1	5,2	1,0	5,7	4,7	11,1	3,3	3,5

Ingen informasjon om innvandrere

- 1) Alle andeler er veide tall, der vektene er laget på basis av ulik treksannsynlighet for ulike grupper. Alle N'er er absolutte, uveide tall.
- 2) Omfatter ikke leger.
- 3) Omfatter sykepleiere og bioingeniører, men ikke lærere, førskolelærere eller sosialarbeidere.
- 4) Omfatter lærere og førskolelærere, men ikke sosialarbeidere eller sykepleiere.
- 5) Omfatter bare sykepleiere.
- 6) Bare siviløkonomer. Ingeniører var ikke med i undersøkelsen dette året.
- 7) Omfatter bare vernepleiere, sosionomer og barnevernspedagoger
- 8) Se note 2 og 4 - 7 om hvilke utdanningsgrupper som er med ulike år.

5.3 Ledighetsandelen er avhengig undersøkelsesmetode

På bakgrunn av at det finnes arbeidsledige nyutdannede som ikke registrerer seg som ledige fordi de ikke har rett på arbeidsledighetstrygd, eller lar være av andre grunner, forventet vi lavere arbeidsledighet i registerdata enn i surveydata. Det finner vi også når vi sammenlikner registerdata (rad 1, tabell 5.1) med kandidatundersøkelsen 1995 (rad 6). Det er høyere ledighet i kandidatundersøkelsen som er foretatt via spørreskjema et halvt år etter eksamen, i november, enn i registerdataene, som også viser situasjonen i november for det samme kullet (rad 1). Forskjellen gjelder særlig sivilingeniører og dernest gruppen 'ingeniører og siviløkonomer'. En mulighet kan være at grupper som oppga høy ledighet i kandidatundersøkelsen 1995, i mindre grad enn andre grupper registrerte seg som arbeidsledige.¹⁹ Ellers finner vi mindre forskjeller. Når vi for eksempel ikke finner så stor forskjell mellom surveydata og registerdata for gruppen 'annen teknisk utdanning', der arkitektene utgjør den viktigste gruppen, kan det komme av at det er (var) stor tilbøyelighet i denne gruppen til å registrere seg på arbeidskontoret, fordi de da fikk mulighet til å komme med på et av de mange kurstilbud som ble etablert for arkitektene som følge av lavkonjunkturen på første del av 90-tallet.

På bakgrunn av den vide avgrensningen av ledighet vi benytter for rad 2 og 3 (se avsnitt 5.2), er det naturlig at vi får høyere arbeidsledighetsandeler her enn i rad 1. Vi forventet også at vi ville få langt høyere rater i rad 2 og 3 enn i rad 6 (kandidatundersøkelsen 1995), der ledigheten var målt et halvt år etter eksamen. Det gjør vi imidlertid bare for noen av gruppene, selv om forskjellene mellom utdanningsgruppene viser de samme tendensene i rad 2 og 3 som i rad 6. Den totale ledigheten i rad 2 og 3 (7,4–7,6 prosent) er den samme som i rad 6 (7,6 prosent), til tross for at rad 2 og 3 også inkluderer ledighet før november 1995, mens rad 6 bare omfatter ledighet som forekom i november. Dette kan tyde på at i den retrospektive undersøkelsen av 1994/95-kullet er ledigheten underrapportert, sammenliknet med hva vi måler i kandidatundersøkelsene et halvt år etter eksamen. Dette bekreftes også av resultatene i rad 4 og 5. Der benyttes som nevnt en

---

¹⁹ Nærmere analyse av data fra kandidatundersøkelsen 1995 viste imidlertid at sivilingeniørene hadde vært på arbeidskontoret (en eller annen gang i løpet av et halvt år etter eksamen) i like stort omfang som andre utdanningsgrupper.

streng avgrensning av ledighet (desember 1995), og det gir lavere andel arbeidsledige enn vi finner i registerdata (rad 1).

Vi ser også at det særlig er blant ingeniører og siviløkonomer og 'annen teknisk utdanning' at ledigheten i rad 4 og 5 er betydelig lavere enn i registerdataene (rad 1), og at det blant sivilingeniører er betydelig lavere ledighet ved den strenge definisjonen i rad 4 og 5 enn i den videre definisjonen i rad 2 og 3. Det sistnevnte innebærer at mange sivilingeniører har vært ledige en periode etter eksamen, men ikke er det lenger et halvt år etter eksamen.

En sammenlikning av resultatene som den vi har gjort over, tyder til en viss grad på at det er en underrapportering av ledighet i utvalget av 1994/95-kandidater som var med i 1999-undersøkelsen. Dette kan komme av skjevhet i utvalget av respondenter, det vi så de som svarte på undersøkelsen. Årsaken kan også ligge i at det forekom ledighetsperioder blant respondenter i utvalget som ikke er rapportert, for eksempel fordi de er glemt. Det siste kan for eksempel gjelde kortvarige ledighetsperioder.

Hvilke utdanningsgrupper som er med i de ulike undersøkelsene, har også stor betydning for gjennomsnittresultater som vises i tabell 5.1. Det varierer for eksempel fra år til år hvilke høyskolekandidater som er med i kandidatundersøkelsene. Notene under tabell 5.1 viser hvordan høyskolegruppene til dels alternerer i undersøkelsene. Variasjonen i hvilke utdanningsgrupper som er med, har også betydning for de forskjeller vi måler i ledighetsnivå mellom majoriteten, vestlige innvandrere og ikke-vestlige innvandrere. Det samme gjør sammensetningen av et kull av for eksempel vestlige innvandrere eller ikke-innvandrere. I tabell 5.1 ser vi at ledigheten blant vestlige innvandrere i kandidatundersøkelsen i 2001 var svært høy. Det var fordi 2001-kullet var satt sammen slik at kandidatgrupper som har relativt høy ledighet, var overrepresentert blant vestlige innvandrere. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 9, og eksemplet viser at det er nødvendig å foreta multivariate analyser. Den reduserte andelen arbeidsledige blant ikke-vestlige innvandrere i 2001 kan for eksempel komme av at ingeniører ikke var inkludert i 2001-undersøkelsen. Dette skal vi også komme tilbake til i kapittel 9.

5.3.1 Ulike mål på arbeidsledighet: Betydning for forskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet?

Vi har nevnt over at dataene fra 1999-undersøkelsen av 1994/95-kullet kan tyde på en underrapportering av ledighet i denne undersøkelsen. Forskjellen mellom rad 5 og rad 1 kan tyde på at det er en underrap-

portering blant majoriteten men ikke blant ikke-vestlige innvandrere. I utgangspunktet ville vi anta at forskjellen i underrapportering ville gått motsatt vei, ved at vi ville miste de mest marginaliserte innvandrerne i undersøkelsen, for eksempel ved at de som var svakest i norsk, ville være de som var mest utsatt for ledighet og også de som sjeldnest ville svare på det omfattende og kompliserte spørreskjemaet. Det kan fortsatt hende at vi har mistet en slik gruppe respondenter, men det kan ha blitt oppveid av at en del innvandrere har vært motivert for å svare nettopp for å få fram sin erfaring med ledighet.

Om det er underrapportering blant majoriteten og ikke blant ikke-vestlige innvandrere, vil forskjellen i ledighetserfaring mellom ikke-vestlige innvandrere og etnisk norske som vi måler, være noe for stor. På den annen side er det også motargumenter til dette. Det kan tenkes at det er mindre underrapportering av ledighet blant ikke-vestlige innvandrere, slik den er målt i den strenge definisjonen i rad 4 og 5, fordi ikke-vestlige innvandrere som opplevde ledighet, opplevde arbeidsledighet av lengre varighet enn majoriteten av kandidater.²⁰ Dermed vil de ha større sannsynlighet for å være med blant dem som var ledige i desember. I tillegg kommer at det er lettere å huske mer langvarige ledighetsperioder. Et annet motargument til at vi måler for stor forskjell i ledighetserfaring mellom ikke-vestlige innvandrere og etnisk norske, er at de relative forskjellene vi måler mellom registerdata i rad 1 og surveydata i rad 2 og 3, er så godt som nøyaktig den samme, nemlig 2,45 ganger så stor blant ikke-vestlige innvandrere som blant majoritet i registerdata (rad 1), og 2,4 ganger så stor i surveydata (både rad 2 og 3). Vi vil senere se om vi får en slik forskjell bekreftet i multivariate analyser.

Et annet spørsmål gjelder deltaking i arbeidsmarkedstiltak. I hvilken grad dette er fanget opp i de ulike spørreskjemaundersøkelsene, er usikkert, de kan være kommet med både blant dem som svarer arbeidsledig, annet, jobb og studier. Innvandrere deltar oftere på arbeidsmarkedstiltak enn etnisk norske (se kapittel 6, tabell 6.1). Om vi tar hensyn til arbeidsmarkedstiltak, blir fordelingen slik:

---

²⁰ Dette er en antakelse som bekreftes senere, se kapittel 8.

Tabell 5.2 *Prosent arbeidsledige eller i arbeidsmarkedstiltak i november 1995. Prosent av hele populasjonen av kandidater (ikke arbeidsstyrken). Registerdata*

	Vestlige innvandrere	Ikke-vestlige innvandrere	Majoritet	I alt
Registerdata	7,7	20,4	5,8	6,1

Forskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet er mye større om vi tar hensyn til arbeidsmarkedstiltak, nemlig 3,5 ganger så stor, som hvis arbeidsmarkedstiltak ikke er medregnet, som i rad 1 tabell 5.1.

5.4 Arbeidsledigheten blant innvandrere og majoritet 1995–99

Arbeidsledigheten blant nyutdannede ble kraftig redusert gjennom siste halvdel av 90-tallet, jf. tabell 5.1, rad 6-10. Det er sannsynlig at ledigheten gikk ned også for de nyutdannede innvandrere fra 1995 til årtusenskiftet. Vi har ikke direkte sammenliknbare tall for innvandrere i 1994/95²¹ og ved årtusenskiftet, derfor kan vi ikke slå dette fast helt sikker, eller dokumentere hvor mye ledigheten eventuelt gikk ned for ikke-vestlige nyutdannede innvandrere. Vi kan imidlertid slå fast ut fra tabell 5.1 at en stor forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og etnisk norske kandidater bestod gjennom perioden. Her kan det som nevnt være et unntak for 2001, noe vi kommer tilbake til i kapittel 9.

Nedenfor skal vi benytte andre datakilder og andre ledighetsmål i en sammenlikning av situasjonen på arbeidsmarkedet for innvandrere og majoritet i denne perioden, herunder se på tall som ikke gjelder personer som har høyere utdanning. Tabell 5.3 viser arbeidsledighet som prosent av arbeidsstyrken, basert på ulike datakilder. Tabellen gir opplysninger om andelen arbeidsledige på ulike tids-

²¹ Grunnen er, som nevnt, at vi ikke hadde informasjon om hvorvidt kandidatene var innvandrere i kandidatundersøkelsen i 1995. Dataene fra undersøkelsen av 1994/95-kullet er som nevnt ikke helt sammenliknbare med kandidatundersøkelsene 1999–2001.

punkter innenfor den perioden som 1999-undersøkelsen av 1994/95-kullet dekker. Tabellen gjør det mulig å sammenlikne

- i) situasjonen til majoritetsbefolkningen og ikke-vestlige innvandrere
- ii) situasjonen til innvandrere generelt versus situasjonen til innvandrere med høyere utdanning
- iii) situasjonen til nyutdannede i forhold til befolkningen (arbeidsstyrken) generelt
- iv) utviklingen i arbeidsmarkedet i perioden 1995–1998 for disse gruppene.

I november 1995 var arbeidsledighetsraten nesten fem ganger så høy blant ikke-vestlige innvandrere som blant majoriteten (17,5/3,6). Dette gjelder befolkningen generelt (rad 1, tabell 5.3). Tabell 5.3 viser et fall i ledigheten i perioden 1995–1998. I november 1997, da ledigheten var blitt redusert både for innvandrere og for majoritet, var samtidig ledigheten 5,5 ganger så høy blant ikke-vestlige innvandrere som blant majoriteten, og i 1998 4,8 ganger så høy.

Resultatene for arbeidsstyrken av et kull *kandidater* på ulike tidspunkter kan ikke sammenliknes på samme måte som for hele arbeidsstyrken. Arbeidsledigheten blant nyutdannede er alltid høyere enn blant andre med høyere utdanning, og ofte også høyere enn ledigheten generelt i befolkningen. I løpet av et par år faller imidlertid ledigheten kraftig blant de (relativt) nyutdannede. Fallet i ledighetsnivået fra 4,7 prosent i november 1995 (rad 4, tabell 5.3) til 0,8 prosent i november 1997, to og et halvt år etter eksamen (rad 5, tabell 5.3), er derfor uttrykk for en naturlig utvikling. Samtidig ser vi av de første to radene i tabell 5.3 at reduksjonen i ledigheten blant kandidatene i toårsperioden 1995–1997, også er uttrykk for en generell bedring på arbeidsmarkedet. Spørsmålet er imidlertid om reduksjonen var den samme blant innvandrerne som blant majoritet. Når det gjelder befolkningen generelt, så vi av de tre første radene i tabell 5.3 at det var en reduksjon både blant innvandrere og majoritet, men også at den relative forskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet bestod.

Tabell 5.3 Arbeidsledighet som prosent av arbeidsstyrken

	I alt	Ikke- innvan- drere	Førstegenerasjonsinnvandrere		
			I alt	Vestlige	Ikke- vestlige
Registerdata¹⁾:					
Hele arbeids- styrken					
(1) Nov. 1995	4,0	3,6	11,3	4,6	17,5
(2) Nov. 1997	2,5	2,2	8,1	3,0	12,2
(3) Nov. 1998	2,1	1,9	6,1	2,4	9,1
Registerdata²⁾:					
Arbeidsstyrken av kandidater fra våren 1995					
(4) Nov. 1995 (N, i alt =7018)	4,7	4,5	11,7	7,2	13,7
(5) Nov. 1997 (N, i alt =9392)	0,8	0,8	2,9	-	4,4
1999- undersøkelsen³⁾					
(6) Des. 1995 (N, i alt =2629)	2,4	2,2	8,3	4,8	9,8
(7) Des. 1997 (N, i alt =2885)	0,7	0,6	6,0	4,0	6,9
(8) Des. 1998 (N, i alt =2812)	0,6	0,5	5,0	4,2	5,4

1) Beregnet på grunnlag av data fra SSB (SSB 1996, 1998, 2000b).

2) Datasett med registerdata fra SSB, tilsvarende rad 1 i tabell 5.1, se informasjon i kapittel 3. Dette datasettet inneholder ikke informasjon om situasjonen etter november 1997.

3) Streng arbeidsledighetsdefinisjon, som i rad 4, tabell 5.1, se nærmere omtale av arbeidsledighetsdefinisjoner i avsnitt 5.2.

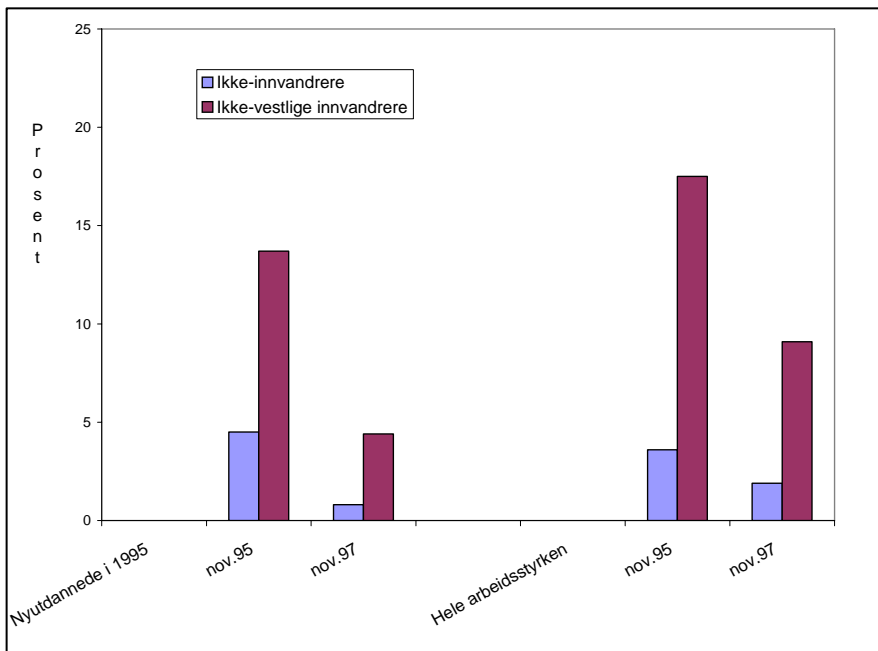
Arbeidsledigheten blant de ikke-vestlige innvandrerne i registerdatasettet av kandidater falt fra 13,7 til 4,4 prosent på to år (rad 4 og 5). Blant majoriteten var reduksjonen større, *relativt sett* – fra 4,5 til 0,8 prosent. Men reduksjonen var klart større blant de ikke-vestlige innvandrerne enn blant majoriteten målt i (absolutte) prosentpoeng.

Når arbeidsledigheten blant ikke-vestlige kandidater var så høy

som 13,7 prosent i november 1995, et halvt år etter eksamen, bør ikke det tolkes slik at det ikke nytter eller lønner seg for innvandrere å ta høyere utdanning. Andelen var lavere enn for den totale arbeidsstyrken blant førstegenerasjonsinnvandrere (13,7 versus 17,5 prosent), mens for majoriteten (ikke-innvandrere) var arbeidsledigheten høyere blant de nyutdannede enn for den totale arbeidsstyrken (4,5 versus 3,6 prosent). To og et halvt år etter eksamen var den registrerte ledigheten blant ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning 4,4 prosent og *langt lavere* enn ledigheten totalt for ikke-vestlige innvandrere på samme tidspunkt, som var 12,2 prosent.

Forskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet, og mellom hele arbeidsstyrken og nyutdannede er illustrert i figur 5.1. Andelene i figur 5.1 er basert på rad 4 og rad 6 i tabell 5.3.

Figur 5.1 Arbeidsledighet som prosent av arbeidsstyrken. Registerdata

Et annet interessant funn i tabell 5.3 er at andelen arbeidsledige i slutten av 1995, *målt som andel av arbeidsstyrken*, er høyere i registerdatasettet av kandidater (rad 4) enn i datasettet basert på spørreskjemaundersøkelsen (rad 6). Dette gjelder både ikke-vestlige innvandrere og majoritet, noe som skiller seg fra hva vi fant i tabell 5.1. Dette kan altså indikere at det er en underrapportering av arbeidsledighet blant både innvandrere og majoritet, i det minste i starten av perioden, i spørreskjemaundersøkelsen av 1994/95-kullet.

5.5 Oppsummering

Prosentandelen arbeidsledige er langt høyere blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoriteten, både i registerdata og ulike spørreskjemadata, og både blant dem med høyere utdanning og arbeidsstyrken generelt. Ledighetsnivået er samtidig langt lavere blant ikke-vestlige nyutdannede med høyere utdanning to og et halvt år etter eksamen enn blant innvandrere med lavere utdanning. Ledigheten sank i perioden vi har sett på, 1995–1998. Blant nyutdannede reduseres ledigheten (alltid) over tid, og i tillegg var det en generell nedgang i ledigheten i den aktuelle perioden. Nedgangen i ledighet gjaldt både ikke-vestlige innvandrere og majoritet, men den relative forskjellen mellom gruppene holdt seg eller viste tegn til økning.

Resultater fra spørreundersøkelsen av (tilnærmet) samme kull nyutdannede som registerdataene bekreftes av registerdata, selv om det er store forskjeller i resultater når det gjelder enkelte utdanningsgrupper. Det kommer trolig av ulikheter mellom utdanningsgruppene i tilbøyeligheten til å registrere seg ved arbeidsformidlingen. Dette synes imidlertid ikke å berøre forskjellen mellom innvandrere og majoritet. Alt i alt tyder gjennomgangen i dette kapitlet på at det ikke er tegn til noen spesiell skjevhet i spørreskjemamaterialet med tanke på forskjellene mellom minoritet og majoritet. Vi forventer imidlertid ikke å finne de samme forskjellene med tanke på koeffisienter og lignende i de sammenlikningene som vi vil foreta i kapitlene 6 og 7, i forbindelse med analyser basert på henholdsvis registerdata og spørreskjemadata. Grunnen er blant annet ulikt antall respondenter, ulike definisjoner etc. Vi vil imidlertid være i stand til å se om vi får bekreftet de samme tendensene i de ulike datasettene.

6 Hovedaktivitet et halvt år etter eksamen

6.1 Innledning

I dette kapitlet skal vi se på hva slags hovedaktivitet og arbeidsstyrkestatus nyutdannede innvandrere og etnisk norske kandidater oppgir et halvt år etter eksamen. Vi skal benytte ulike datakilder og se på kull uteksaminert på flere tidspunkter. Først skal vi se på registerdata fra SSB, det vil si kontrollutvalget som vi fikk etablert av kandidater med samme utdanning som utvalget av 1994/95-kullet som var med i undersøkelsen i 1999 (se kapittel 3). Alle personene i kontrollutvalget var uteksaminert våren 1995. Dernest skal vi se på spørreskjemadataene for kullet uteksaminert i 1994/95, og til slutt skal vi se på hvordan situasjonen var for kull uteksaminert i perioden 1999–2001.

Presentasjonen har tre hovedformål, det ene er å se på fordelingen av hovedaktiviteter som sysselsetting, videre studier og arbeidsledighet blant minoritet og majoritet, det andre er å se på om spørreskjemadata bekreftes av registerdata, og det tredje er å se om de ulike undersøkelsene tyder på endring over tid i fordelingen etter hovedaktivitet blant henholdsvis minoritet og majoritet.

6.2 Sysselsatt et halvt år etter eksamen – november 1995

Det var ifølge registerdata en svært lav andel som hadde sysselsetting som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen av ikke-vestlige innvandrere sammenliknet med etnisk norske, jf. tabell 6.1. Tabell 6.1 baserer seg på samme tallgrunnlag som første rad i tabell 5.1.

Forskjellen i andelen sysselsatte er 32 mot 61 prosent om vi holder de som kombinerer utdanning og arbeid utenom, og 51 mot 70 prosent når de sistnevnte regnes med blant de sysselsatte. De ikke-vestlige innvandrerne er langt oftere enn majoriteten i arbeidsmarkeds tiltak eller registrert som arbeidsledige. Det er også flere innvandrere som er sosialhjelpsmottakere og ikke registrert som arbeidsledige eller sysselsatt. Når det gjelder andelen som ellers er utenfor arbeidsstyrken

eller er i ordinær utdanning, er det ingen eller små forskjeller. Andelen som er i utdanning totalt, er imidlertid høyest blant de ikke-vestlige innvandrerne. Dette kan tyde på at de sistnevnte oftere velger å kombinere utdanning og arbeid på grunn av problemer med å få tilfredsstillende arbeid, eventuelt heltidsarbeid.

Tabell 6.1 *Hovedaktivitet pr. november 1995 etter innvandrerkategori, blant universitets- og høgskolekandidater våren 1995. Registerdata fra SSB. Prosent*

	Majoritet	Vestlig innvandrere	Ikke-vestl. innvandrere	I alt
Sysselsatte	61,2	55,8	31,9	60,5
Arbeidsmarkedstiltak	2,5	2,9	12,3	2,7
Reg. helt ledige	3,3	4,8	8,1	3,4
Ordinær utdanning	7,5	3,8	6,5	7,4
Komb. Utdanning og arbeid	8,0	5,8	18,8	8,2
Sosialhjelpsmottakere	0	1,0	1,5	0,1
Andre bidragsmottakere	0,2	0	0	0,2
Øvrige utenfor arbeidsstyrken	16,7	22,1	17,3	16,8
Utvandret	0,5	3,8	3,5	0,6
Antall observasjoner (=100%)	10623	104	260	10987

Vi har undersøkt forskjellen mellom innvandrerne og majoriteten med hensyn til sannsynligheten for å ha sysselsetting som hovedsakelig virksomhet et halvt år etter eksamen i en multivariat analyse der vi har kontrollert for en rekke variable som SSBs registerdata ga mulighet for. Resultatet av analysene vises i tabell 6.2. Forskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og kandidater fra majoritetsgruppen illustreres i figur 6.1, på bakgrunn av regresjonsresultatene i tabell 6.2.

Tabell 6.2 Logistisk regresjon med sannsynligheten for å ha sysselsetting som hovedsakelig virksomhet pr. november 1995 som avhengig variabel. Universitets- og høskolekandidater uteksaminert våren 1995. Basert på registerdata fra SSB

	B	S. E.
Kvinne	0,223***	0,053
Ikke-vestlig innvandrere	-0,903***	0,139
Vestlig innvandrere	-0,413(1)	0,221
Utdanningsgruppe, ingeniører + siviløkonomer er referansegruppe		
Allmenn universitetsutdanning	0,097	0,075
Helserelatert, høyere grad	1,819***	0,168
Sivilingeniør	0,834***	0,075
Annen teknisk utdanning, høyere grad	0,080	0,171
Myk høskoleutdanning	1,244***	0,070
Bodde i Oslo i 1995	0,404***	0,063
Alder i 1995	0,211***	0,028
Alder ² /100	-0,283***	0,046
Foreldre har høy utdanning	-0,175***	0,043
Konstant	-3,655***	0,446
Pseudo R ²	0,081	
-2 log likelihood	6362,024	
N	10916	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,1.

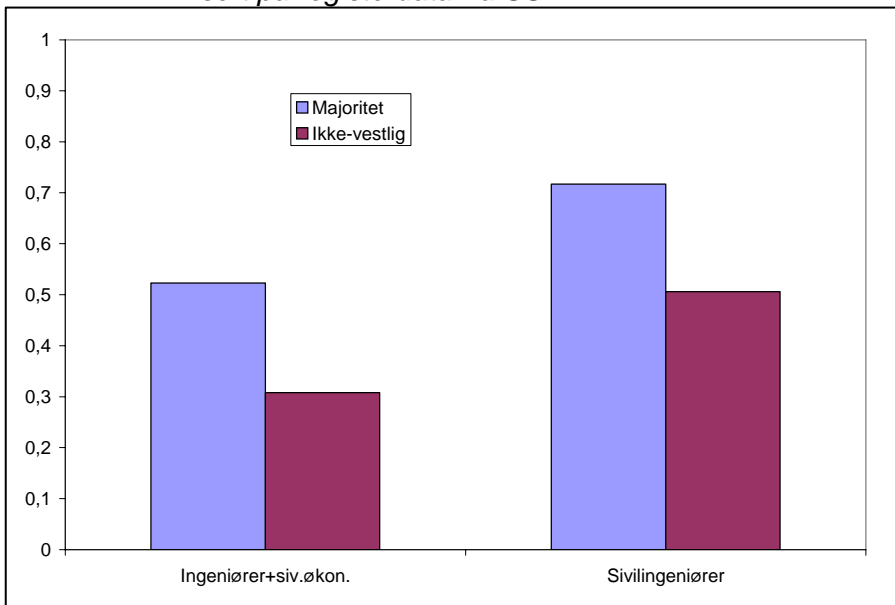
ⁱ Har yrkesaktivitet som hovedsakelig virksomhet ifølge SSB.

Resultatene i tabell 6.2 viser at ikke-vestlige innvandrere har signifikant lavere sannsynlighet for å være sysselsatt et halvt år etter eksamen enn kandidater fra majoritetsgruppen, når det er kontrollert for en rekke forhold. Tabellen viser også at variable vi omtalte i kapittel 4 og som inngår i analysen, er av signifikant betydning; det vil si både utdanningsgruppe, kjønn, alder, bosted og foreldres utdanningsnivå, selv om sistnevnte variabel har en uventet effekt. Når det å ha foreldre med høy utdanning reduserer sannsynligheten for å ha sysselsetting som hovedsakelig virksomhet, *kan* det komme av at kandidater med foreldre med høy utdanning noe oftere holder på med videre utdanning (jf. også vedleggstabell V.1, som skal omtales senere).

Estimatene i figur 6.1 er basert på logit-koeffisientene i tabell 6.2 og refererer til en mann som var 29 år i 1995, ikke bosatt i Oslo, med foreldre som ikke hadde høyere utdanning. Figuren viser forskjell-

lene i sannsynlighet for å være sysselsatt for en kandidat med slike kjennemerker avhengig av om han er ikke-vestlig innvandrer eller etnisk norsk, og av om han var utdannet som sivilingeniør eller ingeniør/siviløkonom. Vi ser at forskjellen mellom en kandidat med ikke-vestlig bakgrunn og en med norsk bakgrunn var meget stor også etter kontroll for de uavhengige variablene som inngikk i analysen i tabell 6.2. I neste avsnitt skal vi se om vi finner liknende resultater for respondentene med samme utdanningsbakgrunn som deltok i spørreskjemaundersøkelsen i 1999, og som var uteksaminert 1994/95. Vi skal da benytte multinomisk regresjon, for blant annet å følge opp resultatene fra tabell 6.1, og se om det også er forskjeller med hensyn til å være i videreutdanning som første aktivitet etter eksamen.

Figur 6.1 *Estimert sannsynlighet for å ha sysselsetting som hovedsakelig virksomhet et halvt år etter eksamen blant kandidater uteksaminert våren 1995. Beregninger basert på registerdata fra SSB*

6.3 Sysselsatt eller i annen hovedaktivitet? Første aktivitet etter eksamen

Vi har utført en multinomisk analyse²² av spørreskjemamaterialet basert på samme datagrunnlag og definisjoner av ledighet som resultatene som ble presentert i rad 2 i tabell 5.1, det vil si første aktivitet etter eksamen blant alle respondenter i 1999-undersøkelsen, hvis denne aktiviteten ble påbegynt i desember 1995 eller tidligere. Resultatene av den multinomiske analysen presenteres i tabell 6.3. Også denne analysen viser at sannsynligheten for å være sysselsatt var langt lavere blant de ikke-vestlige kandidatene enn blant de øvrige kandidatene. I denne analysen ser vi på det å være arbeidsledig relativt til det å være sysselsatt (første kolonne), det å være i gang med videre studier relativt til det å være sysselsatt (kolonne 3) og det å være i annen beskjeftigelse (for eksempel hjemmeværende, i vernepliktstjeneste, eller 'annet', som kan være arbeidsmarkedstiltak), relativt til det å være sysselsatt (kolonne 5). Tabellen viser resultater av to analyser, modell 1 og 2. I modell 1 er det ikke kontrollert for hvorvidt kandidatene tok videregående opplæring i Norge i motsetning til i et annet land. For øvrig har vi kontrollert for de samme variablene som vi gjorde for registerdataene (tabell 6.2), men vi har i tillegg med kontroll for antall måneder kandidatene hadde hatt relevant inntektsgivende arbeid i studietiden og karakterer ved avslutningen av videregående opplæring.

---

²² Se avsnitt 3.2 for presentasjon av beregningene og metoden.

Tabell 6.3 *Multinomisk logistisk regresjon med første aktivitet, hvis den startet i desember 95 eller tidligere, som avhengig variabel*

Modell 1	Arbeidsledig/ sysselsatt		Studier/ sysselsatt		Annet/ sysselsatt	
	B	S. E.	B	S. E.	B	S. E.
Konstant	-1,442	2,143	9,320***	2,140	11,389***	1,713
Utdanningsgruppe, ingeniører + siviløk. er referansegruppe						
Generell univers.utd.	0,150	0,240	-0,158	0,229	0,580*	0,251
Helserelat. høyere grad	-2,753**	1,020	-3,572**	1,342	0,138	0,425
Sivilingeniør	0,913***	0,217	-0,571*	0,262	0,943***	0,223
Pedagogikk/helse, høgskoleutd.	-2,543***	0,293	-2,151***	0,244	-0,422(2)	0,235
Annet tekn. høyere grad	0,389	0,504	-1,030	0,872	1,343**	0,506
Kjønn (kvinne=1)	0,453**	0,171	-0,229	0,171	-0,772***	0,177
Ikke-vestlig innvandrere	1,276**	0,405	0,994*	0,504	1,277**	0,421
Vestlig innvandrere	-0,019	0,843	0,344*	0,667	0,332	0,851
Bodde i Oslo	-0,115	0,197	0,675***	0,180	0,101	0,185
Alder	0,031	0,133	-0,568***	0,137	-0,793***	0,102
Alder ² /100	-0,071	0,198	0,645**	0,215	1,062***	0,143
Foreldre høy utdanning	-0,292 (1)	0,153	0,035	0,149	-0,191	0,144
Karakterer fra videre- gående skole	-0,378**	0,133	-0,263*	0,131	0,118	0,138
Mdr. relevant arbeid under studiene	-0,023*	0,009	-0,002	0,007	-0,010(2)	0,006
-2 log likelihood				3179,15		
Pseudo R ²				18,1%		
N				2975		

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

Tabell 6.3 (forts.)

Modell 2	Arbeidsledig/ Sysselsatt		Studier/ Sysselsatt		Annet/ Sysselsatt	
	B	S. E.	B	S. E.	B	S. E.
Konstant	-2,815	2,437	8,693***	2,298	11,466***	1,807
Generell universitetsutd.	0,145	0,240	-0,154	0,229	0,579*	0,251
Helserelat. Høyere grad	-2,832**	1,024	-3,623**	1,344	0,142	0,427
Sivilingeniør	0,906***	0,218	-0,570*	0,263	0,939***	0,223
Ped./helse, høgskoleutd.	-2,536***	0,293	-2,148***	0,245	-0,424(2)	0,235
Annet tekn., høyere grad	0,332	0,510	-1,073	0,874	1,348**	0,507
Kjønn (kvinne=1)	0,455**	0,171	-0,224	0,171	-0,774***	0,177
Ikke-vestlig innvandrer	3,262**	1,207	2,254*	1,045	1,112	0,818
Vestlig innvandrer	0,837	1,010	1,769*	0,831	0,314	0,929
Bodde i Oslo	-0,118	0,198	0,667***	0,181	0,103	0,185
Alder	0,028	0,133	-0,569***	0,138	-0,792***	0,102
Alder ² /100	-0,069	0,199	0,647**	0,215	1,060***	0,143
Foreldre høy utdanning	-0,290(1)	0,154	0,038*	0,149	-0,197	0,144
Karakterer fra videregående skole	-0,397**	0,134	-0,274*	0,131	0,121	0,139
Mdr. relevant arbeid under studiene	-0,023*	0,009	-0,002	0,007	-0,010(2)	0,006
Norsk vid. skole*	-3,044*	1,442	-2,068	1,336	0,187	1,005
Ikkevestl. innv.						
Norsk vid. Skole	1,468	1,110	0,679	0,841	-0,105	0,590
-2 log likelihood				3178.42		
Pseudo R ²				22,3%		
N				2975		

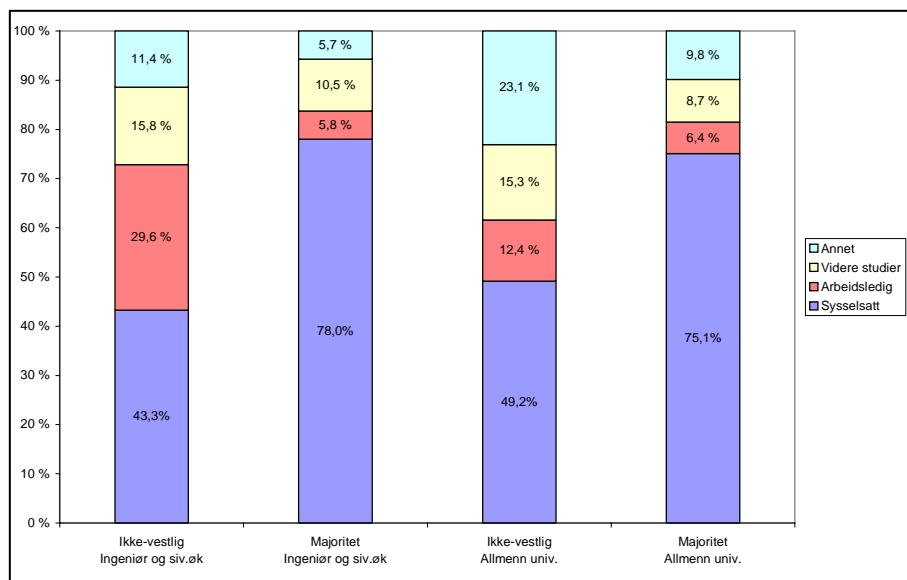
* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

Ikke-vestlige innvandrere har klart større sannsynlighet for å være arbeidsledige, i gang med videre studier eller i annen virksomhet relativt til det å være sysselsatt enn kandidater med etnisk norsk bakgrunn, 'alt annet likt'. Analysen bekrefter altså resultatene fra registerdata presentert i tabell 6.1. Modell 2 viser at det å ha tatt norsk videregående utdanning reduserer risikoen for å være arbeidsledig relativt til det å være sysselsatt blant de ikke-vestlige innvandrerne, og effekten av det å være ikke-vestlig innvandrer blant dem som ikke har tatt norsk videregående utdanning, er meget stor, men denne variabelen har ingen signifikant betydning for videre studier eller annen virksomhet. Vi skal

for øvrig komme nærmere tilbake til analyser av ledighetsrisiko i kapittel 7.

I figur 6.2 vises den beregnede sannsynligheten for å være i en av de fire kategoriene av aktiviteter som tabell 6.3 omhandler. Modell 1 er benyttet som beregningsgrunnlag. Grunnen er at estimatene for modell 2, som inkluderer kontroll for norsk videregående skole samt interaksjonseffekten av det å være ikke-vestlig innvandrer og ha tatt norsk videregående skole, synes noe usikre, i og med at de to nevnte variablene gir usikre estimater. De beregnede sannsynlighetene i figur 6.2 refererer til tenkte personer som er ikke-vestlige innvandrere eller etnisk norske, med generell universitetsutdanning eller med ingeniør-/siviløkonomutdanning, som er menn, var 29 år i 1995 og ikke bodde i Oslo, hadde middels karakterer og hadde hatt 6 måneders relevant arbeid under studiene. Figur 6.2 viser at ikke-vestlige innvandrere hadde svært lav sannsynlighet for å ha sysselsetting som hovedsakelig virksomhet sammenliknet med kandidater fra majoritetsgruppen (78 mot 43 prosent blant ingeniører og siviløkonomer), og at forskjellene i andel sysselsatte kommer av ikke-vestlige innvandrere både oftere er arbeidsledige, oftere er i gang med videre studier og oftere holder på med 'annen aktivitet'.

Figur 6.2 Første aktivitet, påbegynt i desember 1995 eller tidligere. Estimert sannsynlighet for ulike typer hovedaktivitet etter innvandrer-kategori og utdanning. 1994/95-kullet

6.4 Aktiviteter blant nyutdannede 1999–2001

Bildet av fordelingen av hovedaktivitet blant nyutdannede fra 1994/95 bør utfylles med data om hva senere kull av nyutdannede gjør et halvt år etter eksamen. Nedenfor ser vi på hva kull som er uteksaminert 4–6 år senere enn det kullet vi hittil har sett på, gjør et halvt år etter eksamen. Dataene er hentet fra NIFUs ordinære kandidatundersøkelser et halvt år etter eksamen i årene 1999–2001, og vi slår sammen tall for de tre kullene. Dette er de første kandidatundersøkelsene der vi har informasjon om hvorvidt kandidatene har innvandrerbakgrunn eller ikke. Vi vil senere, i kapittel 9, gi en nærmere presentasjon av kandidatundersøkelsene, og i kapittel 9 og 13 vil vi analysere data fra kandidatundersøkelsene mye nærmere, med tanke på arbeidsledighetsrisiko og andre former for mistilpasning.

Vi benytter her data for 'arbeidsstyrkestatus'. Det vil si at for eksempel personer som var både sysselsatt og under utdanning, eller både var sysselsatt og i 'annen aktivitet', er regnet som sysselsatte. I kandidatundersøkelsene 1999–2001 var andelen sysselsatte i følge denne definisjonen 86 prosent, jf. tabell 6.4. Personer som var både sysselsatt og under utdanning, eller både var sysselsatt og i 'annen aktivitet', utgjorde hver for seg ca. 4 prosent av det totale utvalget. Hvis disse holdes utenom, det vil si at vi bare ser på sysselsetting som hovedsakelig virksomhet, ville andelen sysselsatte være 78 prosent. Ingen av disse målene er direkte sammenliknbare med resultatene fra undersøkelsen i 1999 av 1994/95-kullet (tabell 6.3), siden spørsmålene er stilt ulikt. Like fullt kan vi slå fast at sysselsettingen blant de nyutdannede var høyere i kandidatundersøkelsene 1999–2001 enn i 1995, enten vi sammenlikner andelen med sysselsetting som hovedaktivitet (78 prosent) med de tilnærmet tilsvarende andelen i tabell 6.1, eller vi sammenlikner fordelingen etter arbeidsstyrkestatus. Det gjør vi nedenfor.

Fordelingen etter arbeidsstyrkestatus i 1995 viste at 77 prosent av de nyutdannede kandidatene med høyere grad var sysselsatt (NIFU 1997). Tilsvarende andel ved årtusenskiftet var 86 prosent (NIFU 2001b). Andelen som var sysselsatt av de nyutdannede kandidatene, var altså økt mye. Tabell 6.4 kan, når vi sammenlikner med figur 6.2 og tabell 6.1, indikere at økningen i andel av nyutdannede som var sysselsatt et halvt år etter eksamen, var særlig stor blant ikke-vestlige innvandrere. Som nevnt er ikke sysselsettingsbegrepene like; tabell 6.4 omfatter flere personer i kategorien sysselsatte. Tilleggsanalyser av 'hovedsakelig virksomhet' viser at nyutdannede ikke-vestlige innvandrere i perioden 1999–2001 hadde betydelig høyere andel som var hovedsakelig sysselsatt (69 prosent) enn hva tabell 6.1 for 1995-kullet viste. Vi kan derfor slå fast at det var en stor økning i sysselsettingen blant nyutdannede med ikke-vestlig bakgrunn i perioden, og at forskjellen mellom minoritet og majoritet i andel sysselsatte er redusert.

Økningen i sysselsettingen blant nyutdannede ikke-vestlige kandidater samsvarer med at det også fant sted en økning i sysselsettingen i denne delen av innvandrerbefolkningen generelt siste halvdel av 90-tallet (Lie 2002). For øvrig er sysselsettingen blant nyutdannede med høyere utdanning betraktelig mye høyere enn i befolkningen generelt, både blant ikke-vestlige innvandrere og i øvrige deler av befolkningen. I befolkningen generelt i alderen 16–74 år utgjør arbeidstakerandelen 61 prosent, blant førstegenerasjonsinnvandrere 51 prosent; men betydelig lavere blant de fleste grupper av ikke-vestlige innvandrere, med unntak av innvandrere fra Sør- og Mellom-Amerika (Lie

2002). Det er naturlig at nyutdannede har høy andel sysselsatte tatt i betraktning deres lave alder, men de relativt høye andelene kan likevel være verdt å merke seg i lys av spørsmål om 'det nytter' for innvandrere å ta høyere utdanning.

Tabell 6.4 Kandidater fra kandidatundersøkelsene i 1999, 2000 og 2001 etter arbeidsstyrkestatus, innvandrerkategori og type utdanning. Vertikalt prosentuert

	Majoritet	Vestlig innv.	Ikke-vestlig innv.
Høyere grad			
Sysselsatt	86	87	78
Arbeidsledig	5	7	14
Utenfor arbeidsstyrken	9	6	8
N (=100%)	6121	118	142
Høgskole i alt			
Sysselsatt	86	87	84
Arbeidsledig	2	-	8
Utenfor arbeidsstyrken	12	14	8
N (=100%)	4304	31	85
Av dette, høgskoleutd. utenfor arbeidsstyrken			
Ingeniører (N*=1134, 13, 43)	30	(20)	12
Siviløkonomer (N=825, 5, 14)	7	(20)	(21)
Myke høgskoleutdanninger (N= 2345, 13, 28)	8	(10)	2

* Det er satt parentes rundt andelene der grunnlagstallene er under 20.
- betyr null.

Arbeidsledigheten blant ikke-vestlige innvandrere holdt seg på *om lag* samme nivå²³ for kullene uteksaminert ved årtusenskiftet (når tre kull slås sammen) som for kullet uteksaminert midt på nittitallet; det er andelen som er utenfor arbeidsstyrken, som er blitt redusert. Resultatene i tabell 6.4 viser faktisk ingen tendens til at kandidater med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn i større grad enn kandidater med majoritetsbakgrunn er utenfor arbeidsstyrken. Når det gjelder andel som er

²³ Siden både sammensetningen av kullene og undersøkelsesmetodene er forskjellige, gir det liten mening å sammenlikne detaljert andelen arbeidsledige i 1995 (tabell 6.1 og figur 6.1) og i 1999–2001 (tabell 6.4).

utenfor arbeidsstyrken, er det imidlertid store forskjeller mellom utdanningsgruppene. Høgskolekandidater var langt sterkere representert i undersøkelsen av 1994/95-kandidatene enn i 1999–2000-undersøkelsene. I tabell 6.4 ser vi derfor også separat på universitets- og høgskolekandidater, og i tabell 6.5 og 6.6 ser vi nærmere på hva slags ulike aktiviteter de som er utenfor arbeidsstyrken, er engasjert i. Vi vil her se om vi kommer på sporet av *skjult ledighet*.

Når vi ser på de ulike høgskoleutdanningene for seg (nederste del av tabell 6.4), ser vi store variasjoner både mellom utdanningsgruppene og etter innvandrersstatus. Her må vi ta forbehold om svært lave grunnlagstall for de av siviløkonomene som er innvandrere; oppdelingen etter type høgskoleutdanning er gjort for å vise at det først og fremst er blant ingeniørene det er mange som er utenfor arbeidsstyrken, og at det særlig gjelder majoritetsgruppen. Det er langt færre av ingeniørene med ikke-vestlig bakgrunn som er utenfor arbeidsstyrken. En kunne tenke seg at den store forskjellen kommer av at av ingeniører med etnisk norsk bakgrunn er det en større andel som avtjener verneplikt enn av ingeniører med minoritetsbakgrunn. Det betyr imidlertid nokså lite, jf. tabell 6.6; det er ulik tilbøyelighet til å studere videre som er årsaken til at det er flere utenfor arbeidsstyrken blant ingeniører fra majoritetsgruppen enn av ikke-vestlige innvandrere. Hva denne forskjellen kommer av, kjenner vi ikke til, og det bør undersøkes nærmere. Muligens er det slik at av ingeniører med etnisk norsk bakgrunn er det mange som tar ingeniørutdanning som ledd i en annen høyere grads utdanning. Dette kan til dels ha vært en tilpasning til et noe usikkert arbeidsmarked for ingeniørene. Det er for eksempel mange som går videre til sivilingeniørutdanning (Aamodt 2001). Blant innvandrerne er dette mindre vanlig, og dette *kan* ganske enkelt komme av at de ikke har 'tilpasset seg' en 'norsk' studieatferd. Det pussige er imidlertid at blant siviløkonomene er – med forbehold om svært lave grunnlagstall – tendensen motsatt. Om dette er tilfeldige forskjeller basert på lave grunnlagstall for innvandrerne, uttrykk for ulik studieatferd eller uttrykk for at innvandrerne med siviløkonomutdanning har større vansker på arbeidsmarkedet enn ikke-innvandrere og derfor oftere studerer videre, er ukjent.

Blant universitetskandidatene er det relativt sett flere ikke-vestlige innvandrere enn kandidater med etnisk norsk bakgrunn som studerer videre. Det er ingen vernepliktige blant innvandrerne (jf. tabell 6.5). Det kommer trolig av at det er få av innvandrerne i undersøkelsen som er blitt norske statsborgere. Det er mulig at den høyere andelen av universitetskandidater med ikke-vestlig bakgrunn som stu-

derer videre, representerer en tilpasning til større vansker på arbeidsmarkedet for denne gruppen enn for universitetskandidater med etnisk norsk bakgrunn, uten at vi kan si noe sikkert om dette.

Av tabellene 6.5 og 6.6 ser vi til dels tendenser til at ikke-vestlige innvandrere oftere enn de med etnisk norsk bakgrunn studerer videre, muligens som svar på vansker de har møtt på arbeidsmarkedet. Dette gjelder universitetskandidater og siviløkonomer. Vi har imidlertid sett en motsatt tendens blant ingeniørene. Skjult ledighet er det ellers naturlig å anta ligger i kategorien 'annet'. Tabellene 6.5. og 6.6 tyder ikke på at ikke-vestlige innvandrere oftere enn majoriteten er i kategorien 'annet'. Det er ellers først og fremst kandidater med 'myk' høgskoleutdanning som er i denne kategorien. Disse er oftest kvinner, og 'annet' er ofte omsorg for barn.

Tabell 6.5 Prosentandel (av alle i hver gruppe) i ulike aktiviteter utenfor arbeidsstyrken. (N, se tabell 6.4)

	Majoritet	Vestlig innvandrere	Ikke-vestlig innvandrere	I alt
Høyere grad				
Studier	3	3	6	3
Vernepliktig	3	-	-	3
Annet	2	3	1	2
I alt utenfor arbeidsstyrken	9	6	8	9
Høgskole				
Studier	9	8	8	9
Vernepliktig	1	-	-	1
Annet	2	6	1	2
I alt utenfor arbeidsstyrken	12	14	8	12

Tabell 6.6 Prosentandel (av alle i hver gruppe) i ulike aktiviteter utenfor arbeidsstyrken. (N*, se tabell 6.4)

	Majoritet	Vestlig innvandrere	Ikke- vestlig innvandrere	I alt
Ingeniører				
Studier	24	(20)	11	23
Vernepliktig	5	(-)	-	5
Annet	1	(-)	2	1
I alt utenfor arbeidsstyrken	30	(20)	12	29
Siviløkonomer				
Studier	5	(20)	(21)	5
Vernepliktig	1	(-)	(-)	1
Annet	1	(-)	(-)	1
I alt utenfor arbeidsstyrken	7	(20)	(21)	7
Myk høyskoleutdanning				
Studier	5	-	2	5
Vernepliktig	0	-	-	0
Annet	3	10	-	3
I alt utenfor arbeidsstyrken	8	10	2	8

*Det er satt parentes rundt andelene der grunnlagstallene er under 20.
– betyr null.

Når det gjelder arbeidsstyrkestatus og hovedaktivitet blant dem som er utenfor arbeidsstyrken et halvt år etter eksamen i kandidatundersøkelsene 1999–2001, har vi også utført en multinomisk logistisk regresjon. Resultatene vises i tabell V.1 i vedlegg. Vi finner der etter kontroll for utdanningsgruppe mv. at det generelt *ikke er større tilbøyelighet for ikke-vestlige innvandrere enn for majoriteten til å være opptatt med videre studier et halvt år etter eksamen* relativt til sysselsetting, og heller ikke til å være i 'annen aktivitet'. Det sistnevnte omfatter både verneplikt, omsorgsarbeid i hjemmet og annet. Når det gjelder sannsynligheten for å holde på med videre studier, er faktisk alle andre variabler enn de innvandrrelaterte variablene (samt kjønn og kull) signifikante. Det betyr at hva slags utdanning respondentene nettopp hadde avsluttet, deres alder, arbeid under studiene, om dette arbeidet var relevant, karakterer, om en bodde i Oslo samt mors og fars utdanning hadde betydning for hvorvidt en studerte

videre, men ikke om en var ikke-vestlig innvandrere, vestlig innvandrere eller tilhørte majoritetsgruppen. Vi finner derimot en klart større sannsynlighet blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoriteten til å være arbeidsledige (relativt til sysselsetting, se tabell V.1). Arbeidsledighet blant nyutdannede i kandidatundersøkelsene 1999–2001 skal vi imidlertid komme nærmere tilbake til i kapittel 9.

Gjennomgangen gir alt i alt ikke holdepunkter for å hevde at det er større omfang av skjult ledighet blant innvandrerne enn blant majoriteten av kandidater som ble uteksaminert i perioden 1999–2001.

6.4 Oppsummering

Nyutdannede ikke-vestlige innvandrere i 1995 var langt oftere arbeidsledige enn kandidater fra majoritetsbefolkningen. I tillegg var de oftere utenfor arbeidsstyrken, og dermed langt sjeldnere sysselsatt. Det var en større tilbøyelighet til å ta videreutdanning blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoriteten, og registerdata kan tyde på at innvandrerne langt oftere enn de øvrige arbeidet og studerte videre samtidig. For dette kullet var det altså både høyere registrert ledighet og tegn på høyere skjult ledighet.

Arbeidsledigheten blant ikke-vestlige innvandrere holdt seg på om lag samme nivå for kullene uteksaminert ved årtusenskiftet (når tre kull ble slått sammen) som for kullet uteksaminert midt på nittitallet, men andelen av de ikke-vestlige nyutdannede som var sysselsatt, økte. Tallene tydet på at andelen som var utenfor arbeidsstyrken, ble redusert blant ikke-vestlige nyutdannede kandidater sammenliknet med 1995-kullet. I de nyeste kullene har vi også sett tendenser blant universitetskandidater til at ikke-vestlige innvandrere oftere studerer videre enn de med etnisk norsk bakgrunn. Vi har imidlertid også sett en motsatt tendens blant ingeniørene. Alt i alt har vi ikke funnet klare holdepunkter for at det er større omfang av skjult ledighet blant innvandrerne enn blant majoriteten av kandidater, når vi ser på personer uteksaminert i perioden 1999–2001.

7 Arbeidsledighetserfaringer i løpet av fire år etter eksamen

7.1 Innledning

I dette kapitlet skal vi foreta en nærmere sammenlikning av registerdata og spørreskjemadata enn vi gjorde i det foregående kapitlet. Spørreskjemadataene omfatter, langt på vei, et utvalg av de sammen personene som registerdataene omfatter (se avsnitt 3.1).

Mens vi i forrige kapittel så på flere kull, skal vi her konsentrere oss om 1994/95-kullet. Og – mens vi i forrige kapittel så på flere former for hovedaktivitet, og arbeidsledighet som en av de mulige aktivitetene – skal vi her konsentrere oss om risikoen for å oppleve arbeidsledighet. Vi skal dessuten sammenlikne data om arbeidsledighet fra starten av karrieren med data fra en lengre periode.

7.2 Arbeidsledighet i første fase etter eksamen – i surveydata og i registerdata

Vi starter med å undersøke arbeidsledighetsrisikoen i første fase etter eksamen, både hvordan den måles i registerdata og i surveydata. Vi benytter binomisk logistisk regresjon, der det bare er to utfall, arbeidsledighet eller ikke arbeidsledighet, se tabell 7.1. Definisjonene av arbeidsledighet som er benyttet i tabell 7.1, er presentert og drøftet i kapittel 5. For kolonne 1, registerdata, er definisjonen som for rad 1 i tabell 5.1; og for kolonne 3, det vil si arbeidsledige i surveydata, er definisjonen som i rad 4 i tabell 5.1, det vil si 'streng definisjon'.

Tabell 7.1 Binomisk logistisk regresjon med arbeidsledighet i november/desember 1995 som avhengig variabel

	Registerdata: Arbeidsledig november 1995		1999-surveyen: Arbeidsledig desember 1995	
	B	S. E.	B	S. E.
Utdanningsgruppe, ingeniører og siviløkonomer er referansegruppe				
Generell universitetsutd.	0,480 **	0,155	1,416***	0,450
Helserelat. høyere grad	(2)	(2)	-1,153	1,358
Sivilingeniører	-0,527**	0,186	0,955*	0,442
Myk høgskoleutdanning	-1,887***	0,204	-1,834**	0,678
Annet tekn., høyere grad	0,943***	0,271	1,083	0,858
Kvinne	-0,043	0,123	0,130	0,293
Alder	0,282***	0,078	0,056	0,174
Alder ² /100	-0,392***	0,118	-0,061	0,241
Ikke-vestlig innvandrер	0,563*	0,251	1,694**	0,516
Vestlig innvandrер	-0,061	0,480	-0,296	1,370
Bodde i Oslo	-0,571***	0,160	-0,765*	0,334
Foreldre høy utd	-0,123	0,116	0,283	0,276
Konstant	-7,350***	1,123	-5,341 (1)	2,917
-2 log likelighet	1444,38		520,11	
Pseudo R ²	11,2%		13,2%	
N	10916		3001	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07.

(2) Koeffisienter for denne kategorien i registerdataene gir ingen mening og vises derfor ikke, fordi ingen personer i denne kategorien ifølge registerdata var arbeidsledige i november 1995.²⁴

Når det gjelder effekten av å tilhøre de ulike utdanningsgruppene, er det forskjeller mellom registerdata og spørreskjemadata. Dette var ventet ut fra fordeling av arbeidsledighet etter utdanningsgruppe som vi så i tabell 5.1, og det kan ha sammenheng med forskjell mellom utdanningsgruppene i tilbøyelighet til å melde seg på arbeidsformidlingen. Vi viser til diskusjon av dette i avsnitt 5.3. En konklusjon er at i regis-

²⁴ Inndelingen av utdanningsgruppene i registerdataene var den samme som det var funnet hensiktsmessig å bruke på spørreskjemadataene. Som omtalt i kapittel 3, ble analysene av registerdata utført på bestilling i Statistisk sentralbyrå.

terdataene er sannsynligvis arbeidsledigheten blant sivilingeniører et halvt år etter eksamen underrapportert i forhold til andelen som faktisk anser seg som ledige.

Ellers kan en merke seg den signifikant lavere arbeidsledighetsrisikoen i begge datasett blant kandidater med utdanning rettet mot helse-, omsorgs- og undervisningssektoren, både blant dem med høyere og dem med lavere grad, og som er et uttrykk for stor arbeidskraftsetterspørsel i denne sektoren.

I motsetning til det som var forventet, har foreldres utdanning ingen signifikant betydning i noen av datasettene, og det har heller ikke kjønn. Det å bo i Oslo hadde forventet effekt, det reduserte arbeidsledighetsrisikoen. Dette gjaldt begge datasett.²⁵ Alder (både første og annet ordens ledd) har forventet betydning (se kapittel 4), men bare i registerdatasettet. Dette har sammenheng med at registerdatasettet har et større tallgrunnlag. Standardfeilene er derfor jevnt over mye større i spørreskjemamaterialet enn i registerdataene.

Registerdataene viser at sannsynligheten for å være arbeidsledig øker med økende alder, og at dette ikke er en lineær funksjon, noe som vises i andre-ordensleddvariabelen for alder. Optimal alder (med tanke på risiko for arbeidsledighet) i dette datasettet var 36 år. Etter denne alderen ble ledighetsrisikoen igjen redusert.²⁶

Det å være vestlig innvandrere har ingen signifikant betydning i noen av datasettene, mens det å være ikke-vestlig innvandrere har signifikant effekt i begge datasettene og øker klart risikoen for å være arbeidsledig i den første fasen etter eksamen. Koeffisienten er imidlertid mye større i surveydatasettet enn i registerdatasettet. Dette gjenspeiler forskjellen mellom rad 1 og rad 4 i tabell 5.1 og indikerer at når det gjelder situasjonen i desember 1995, er det sannsynlig at surveydataene overdriver forskjellen mellom minoritet og majoritet. Det er imidlertid også motargumenter til dette, vi viser til avsnitt 5.3. Hovedkonklusjonen vi kan trekke fra tabell 7.1, er at registerdata bekrefter tendensen i spørreskjemadata om signifikant forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet når det gjelder risikoen for arbeidsledighet, på samme måte som vi i kapittel 6 fant en klar forskjell mellom de to gruppene både i registerdata og surveydata når det gjaldt sysselsetting og hovedaktivitet.

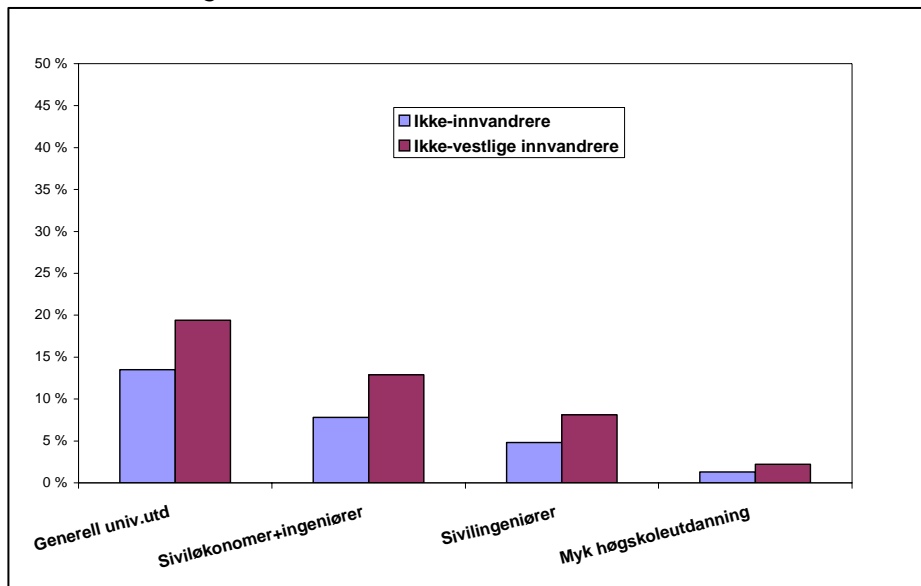
---

²⁵ Det å bo i/ha bodd i Oslo er en konstruert variabel, se kapittel 4. Analysen i tabell 7.1 viser at variabelen fungerer godt og måler det den var ment å måle.

²⁶ Forholder $0.282 \cdot \text{Alder} - 0.392 \cdot \text{Alder}^2 / 100$ er derivert and satt til 0, etter følgende formel: $\text{Alder} = 50 \cdot 0.282 / 0.392$, se Try (2000:54).

Figur 7.1 viser den beregnede sannsynligheten for å være arbeidsledig i november 1995, et halvt år etter eksamen, basert på registerdata (kolonne 1, tabell 7.1). De beregnede andelene (sannsynlighetene) gjelder en person som er 29 år, mann, ikke fra Oslo, og figuren illustrerer forskjeller mellom ulike utdanningsgrupper og mellom ikke-vestlige innvandrere og ikke-innvandrere.

Figur 7.1 Beregnet sannsynlighet for å være registrert som arbeidsledig et halvt år etter eksamen, november 1995

7.3 Arbeidsledighet i løpet av perioden

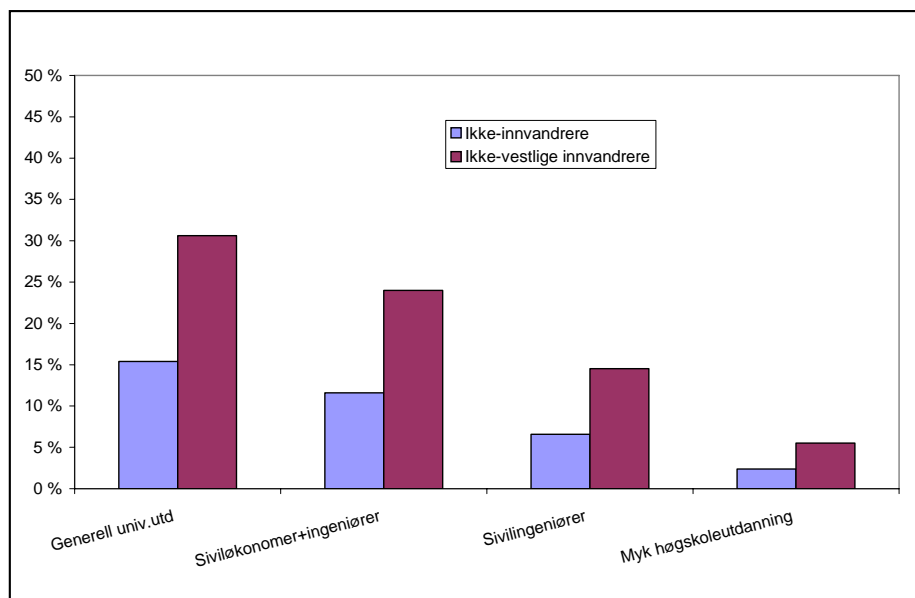
Det kunne tenkes at det bare er i den aller første fasen av karrieren at ikke-vestlige innvandrere opplever større arbeidsledighet enn etnisk norske kandidater, og at forskjellen utjevner seg over tid. I så fall kan det tenkes at det er mindre forskjell når vi ser perioden 1995 til 1999 under ett, noe vi skal gjøre nedenfor.

Spørreskjemaundersøkelsen gjør det mulig å se på forskjeller i risiko for å oppleve arbeidsledighet gjennom hele perioden fra uteksaminingstidspunktet i 1994/95 (som nevnt tidligere var dette 1995 for de fleste) til undersøkelsestidspunktet ved årsskiftet 1998/99. Regis-

terdataene gir ikke opplysninger om senere tidspunkter enn november 1997. Registerdataene gir heller ikke opplysninger om *hele* to-og-et-halvt-års perioden fra våren 1995 til november 1997, men opplysninger på tre bestemte tidspunkter.

Vi vil undersøke variasjon i arbeidsledighetsrisiko i perioden etter begge innfallsvinkler, det vil si på basis av begge datasett, og starter med registerdataene.

Figur 7.2 Beregnet sannsynlighet for å ha vært registrert som arbeidsledig på minst ett av tre tidspunkter, i november 1995, november 1996 eller november 1997

Figur 7.2 viser forskjeller mellom utdanningsgrupper og mellom ikke-vestlige innvandrere i beregnet sannsynlighet for å ha vært registrert som arbeidsledig på minst ett av tre tidspunkter, i november 1995, november 1996 eller november 1997. Her er registerdata lagt til grunn for beregningene, og de er basert på tabell V.2, se vedlegg. Basert på tabell V.2, viser beregninger at for en mann fra majoritetsgruppen uteksaminert fra allmenne universitetsstudier, som ikke bodde i Oslo i 1995 og som var 29 år i 1995, var sannsynligheten for å ha vært arbeidsledig på et av de tre tidspunktene vel 15 prosent, mens den var nær 31 prosent for en ikke-vestlig innvandrер med de samme karakte-

ristika. Tilsvarende tall for dem som var 32 år i 1995, var henholdsvis 17 og 33 prosent.

Estimatene i figur 7.2 refererer til en mann, uteksaminert i en alder av 29 år og som ikke bodde i Oslo i 1995. *Ikke-vestlige innvandrere hadde om lag dobbelt så høy sannsynlighet for å oppleve arbeidsledighet på et av de tre tidspunktene som etniske norske ('ikke-innvandrere')*. Dette betyr også at forskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet er større enn den var da vi så på situasjonen et halvt år etter eksamen, i figur 7.1. Denne forskjellen anskueliggjøres også av at effekten av det å være ikke-vestlig innvandrere er større i tabell V.2 enn i kolonne 1 i tabell 7.1. En konklusjon er altså at forskjellen mellom minoritet og majoritet ikke reduseres, i hvert fall ikke når en ser på situasjonen fram til to og et halvt år etter eksamen; snarere ser vi tegn til at forskjellen øker.

Også analysen i tabell 7.2 viser at det er dobbelt så stor sannsynlighet for ikke-vestlige innvandrere som for majoriteten for å oppleve arbeidsledighet i løpet av perioden. Dette illustreres i figur 7.3. Dermed bekreftes igjen hovedtendensen i surveydata av registerdataene. At de beregnede andelene (sannsynlighetene) i figur 7.3 er langt høyere enn i figur 7.2, er for øvrig naturlig; det er langt større sjanse for å komme med blant dem som har opplevd ledighet på et hvilket som helst tidspunkt i løpet av en fireårs-periode enn om en ser bare på tre bestemte tidspunkter fra november 1995 til november 1997.

I tabell 7.2 har vi først en modell som bare omfatter de kontrollvariablene som er benyttet i analysene i tabell 7.1, det vil si *variable som fantes både i registerdatasettet og i surveydata*. I modellene 2 og 3 (tabell 7.2) har vi inkludert flere kontrollvariabler, som surveydataene ga mulighet for, nemlig karakterer fra videregående og antall måneder relevant arbeid, foruten hvorvidt en tok videregående opplæring i Norge. Det siste inkluderes i modell 3. Siden denne variabelen ikke ga signifikante resultater, har vi basert beregningene som ligger til grunn for figur 7.3, på modell 2 i tabell 7.2.

Tabell 7.2 Binomisk logistisk regresjon med sannsynlighet for å ha opplevd arbeidsledighet i løpet av perioden 1994/95 til 1999 som avhengig variabel. Surveydata

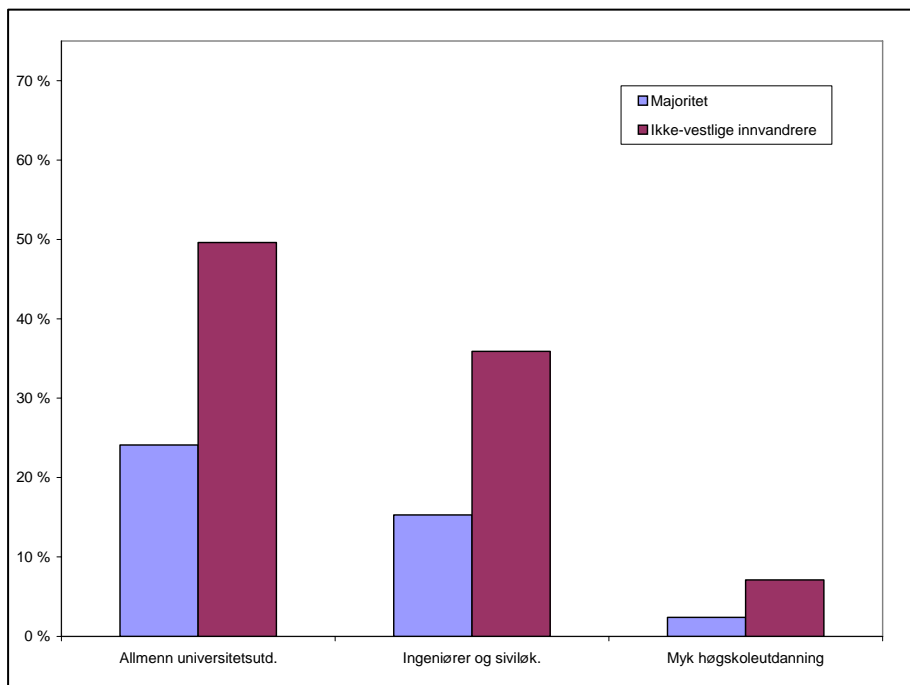
	Modell 1		Modell 2		Modell 3	
	B	S.E.	B	S.E.	B	S.E.
Utdanningsgruppe, ingeniører og siviløkonomer er referansegruppe						
Generell universitetsutd.	0,562**	0,179	0,564**	0,182	0,564**	0,182
Helserelaterte etc., høyere grad	-1,644***	0,484	-1,735**	0,529	-1,751**	0,531
Sivilingeniører	0,599***	0,171	0,635***	0,176	0,634***	0,176
Myk høyskoleutdanning	-1,936***	0,205	-1,991***	0,209	-1,984***	0,210
Annet teknisk, høyere grad	0,387	0,399	0,431	0,401	0,413	0,403
Kjønn (Kvinne=1)	0,502***	0,128	0,550***	0,131	0,551***	0,131
Alder	0,163 (2)	0,309	0,149	0,095	0,148	0,095
Alder ² /100	-0,281*	0,492	-0,242(2)	0,141	-0,239(2)	0,142
Ikke-vestlige innvandrere	1,081***	0,146	1,133***	0,314	2,206**	0,761
Vestlige innvandrere	0,768	0,095	0,547	0,518	1,060(2)	0,638
Bodde i Oslo	-0,378**	0,142	-0,369*	0,147	-0,372*	0,147
Foreldre, høy utdanning	-0,194 (2)	0,114	-0,179	0,116	-0,180	0,117
Mdr. med relevant arbeid under studiene			-0,015**	0,006	-0,015**	0,006
Karakterer fra videreg. (0-2, 2=høyest)			-0,217*	0,104	-0,224*	0,104
Norsk videreg. Skole					0,884	0,657
Norsk videreg. skole X ikke-vestlig innv.					-1,400	0,912
Konstant	-3,911**	1,500	-3,475*	1,532	-4,326*	1,672
-2 log likelihood	2163,85		2104,90		2102,11	
Pseudo R ²	13,2%		13,8%		13,9%	
N	3148		3101		3101	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

Effekten av det å være ikke-vestlig innvandrer reduseres ikke av kontroll for karakterer og relevant arbeid under studiene, snarere øker

denne effekten. I modell 3 er som nevnt ikke variabelen 'tatt videregående i Norge' eller interaksjonseffekten av 'videregående i Norge' og det å være ikke-vestlig innvandrер signifikant. På den annen side øker denne kontrollen effekten av det å være ikke-vestlig innvandrер, det vil si at sannsynligheten for å ha opplevd arbeidsledighet om en ikke har norsk videregående utdanning, synes å være meget stor. Vi ser også at fortegnet for det å ha tatt norsk videregående utdanning er forskjellig for ikke-vestlige innvandrere og majoritet; tendensen er at risikoen for ledighet reduseres i den lille gruppen av kandidater fra majoritetsgruppen som har *utenlandske* videregående opplæring.

Figur 7.3 Beregnet sannsynlighet for å ha vært registrert som arbeidsledig minst én gang i løpet av perioden 1994/95 til 1999

Estimatene i figur 7.3 refererer til en mann, uteksaminert i en alder av 29 år, med 6 måneders relevant inntektsgivende arbeid under studiene, som ikke bodde i Oslo, og som hadde gode karakterer fra videregående-

de opplæring. For en slik person, uteksaminert fra allmenne universitetsstudier, var den beregnede sannsynligheten for å ha vært arbeidsledig minst én gang i fireårsperioden nær 50 prosent for ikke-vestlige innvandrere mot vel 24 prosent blant etnisk norske.

7.4 Oppsummering

Ikke-vestlige innvandrere har ikke bare større risiko for å oppleve arbeidsledighet i starten av karrieren; den økte risikoen synes å vedvare, i hvert fall i den perioden vi har sett på. Registerdata fra SSB viser at ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning uteksaminert våren 1995, hadde dobbelt så stort sannsynlighet som etnisk norske kandidater for å ha vært arbeidsledig på minst ett av tre tidspunkter i løpet av en periode på to og et halvt år etter eksamen. Den relative forskjellen mellom minoritet og majoritet er her større enn da vi, ved hjelp av de samme registerdata, så på situasjonen i starten av perioden. Surveydataene indikerer at sannsynligheten for å oppleve arbeidsledighet minst én gang i løpet av en fireårsperiode etter eksamen er minst dobbelt så stor blant ikke-vestlige innvandrere som blant majoriteten av kandidater. Registerdata synes dermed å bekrefte de tendenser vi finner i spørreskjemadataene.

8 Situasjonen fire år etter eksamen

8.1 Innledning

I det foregående kapitlet har vi sett på arbeidsledighet helt i starten av karrieren og risiko for å ha vært ledig minst én gang i løpet av noen år; i dette kapitlet skal vi konsentrere oss om situasjonen på undersøkelsestidspunktet, det vi si ca. fire år etter eksamen, vinteren 1999. Hovedspørsmålet her er om arbeidsledighet som oppleves relativt kort tid etter eksamen, har negativ effekt på senere karriere, og hvorvidt dette i så fall har større betydning for kandidater med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn enn for etnisk norske kandidater. Problemstillingen ble også omtalt nærmere i kapittel 2, der vi blant annet viste til *søkteorien*, som ikke predikerer varige negative effekter av mistilpasning på arbeidsmarkedet den første tiden etter eksamen, og til teorier om *'history dependence in unemployment'* og *'state dependence'* (tilstandsavhengighet) som kan sies å representere et annet utgangspunkt (vi viser til nærmere referanser i kapittel 2).

Vår hypotese er at den høye ledighetsraten blant ikke-vestlige innvandrere i første fase etter eksamen i neste omgang ville lede til, og dermed også forklare, en høyere ledighetsrate blant ikke-vestlige innvandrere senere i karrieren. 'Senere i karrieren' er i vår studie av kandidater som ble uteksaminert i skoleåret 1994/95, situasjonen på intervjutidspunktet ca. 3 ½ til 4 år etter eksamen, som vi her for enkelhets skyld omtaler som fire år etter eksamen.

Den eventuelt høyere ledighetsraten blant innvandrerne flere år etter eksamen kan, blant mye annet, være en effekt av mangel på arbeidserfaring og opplæring på arbeidsplassen, som Thurow (1975) omtalte som opphav til 'human-capital discrimination', jf. nærmere omtale i kapittel 2.

En eventuelt høyere arbeidsledighet blant ikke-vestlige innvandrere enn blant de øvrige kandidatene ca. fire år etter eksamen, kan bli forklart av det faktum at en *høyere andel* av ikke-vestlige enn øvrige kandidater var arbeidsledige i første fase, og/eller av det faktum at tidlige arbeidsledighetserfaringer har *større negativ effekt for de ikke-vestlige*

innvandrerne enn for etnisk norske kandidater. Vi vil i analysene i dette kapitlet undersøke begge spørsmål.

8.2 Tidligere erfaringer

Data om arbeidsledighet i første fase vil bli benyttet som uavhengig variabel i en analyse av hva som predikerer arbeidsledighet på intervju-tidspunktet. Vi vil se på effekten av både det å ha opplevd ledighet og av varighet på ledigheten. I tillegg til kontroll for erfaring med arbeidsledighet i første fase, vil vi også inkludere opplysninger om annen aktivitet i første fase etter eksamen. Vi vil kontrollere for det å ha vært opptatt med videre studier – eller – hvis kandidaten var sysselsatt: om jobben var fast eller midlertidig, irrelevant eller relevant i forhold til utdanningen, heltids eller deltids arbeid. I tillegg vil vi inkludere så mange kontrollvariable som mulig når det gjelder demografiske og andre individuelle forhold, for så langt det er mulig å kunne kontrollere for spørsmålet om uobservert heterogenitet. I tabell 8.1 vises gjennomsnittsverdier av dummyvariabler for (avsluttede²⁷) aktiviteter i første fase etter eksamen. Andelene gjelder andel av alle respondenter uavhengig av når de oppga at første aktivitet startet. For det store flertallet var det i 1995.

Tabell 8.1 *Gjennomsnittsverdier for noen av variablene som måler første aktivitet etter eksamen. Hele utvalget, majoritet, vestlige innvandrere og ikke-vestlige innvandrere*

	Arbeids- Ledig	Videre- utdanning	Irrelevant jobb	Midlertidig jobb	Deltidsjobb
I alt	0,074	0,076	0,040	0,304	0,109
Majoritet	0,072	0,075	0,040	0,302	0,109
Vestlige innvandrere	0,069	0,103	0,034	0,429	0,143
Ikke- vestlige innvandrere	0,167	0,076	0,045	0,303	0,121

²⁷ Frekvensene i tabell 8.1 baserer seg på svar på spørsmål om aktiviteter i perioden etter endt utdanning i 1994/95 og fram til den aktiviteten respondentene hadde som sin hovedaktivitet på intervju-tidspunktet. De som har hatt samme aktivitet

Ikke-vestlige innvandrere skiller seg fra majoriteten med hensyn til andelen som rapporterte arbeidsledighet som deres første aktivitet. Vestlige innvandrere skiller seg fra de øvrige når det gjelder fleksibelt arbeid som midlertidig arbeid og deltidsarbeid, spesielt midlertidig arbeid. Dette skyldes sannsynligvis sammensetningen av den vestlige kandidatgruppen, (blant annet flere kvinner, se tabell 4.1). Vestlige innvandrere holder også oftere på med videreutdanning, noe som også framkom i den multinomiske analysen i tabell 6.3. Ellers er forskjellene mellom gruppene slik de framgår av tabell 8.1, små. Vi finner ikke forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og de med etnisk norsk bakgrunn i andel som holdt på med videreutdanning. Dette kan synes overraskende på bakgrunn i at vi i kapittel 6 fant at ikke-vestlige innvandrere har større sannsynlighet for å ha videreutdanning som sin første aktivitet enn majoritetsgruppen hadde. Det er to grunner til dette tilsynelatende misforholdet: I tabell 8.1 har vi bare med avsluttede aktiviteter (se note 27), og ikke inkludert dem som har oppgitt samme aktivitet for hele perioden, mens disse er med i tabell 6.3. Hvis vi tar med dem som har holdt på med videreutdanning hele tiden og ikke har hatt noen jobb eller oppgitt annen aktivitet, er (de ukontrollerte) andelen som holdt på med videreutdanning av ikke-vestlige innvandrere og majoritet henholdsvis 10,6 prosent og 8,1 prosent. Den andre grunnen er at vi i tabell 6.3 har kontrollert for en rekke variable, og etter denne kontrollen blir det en klar forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet i videreutdanningstilbøyelighet.

I analysen av situasjonen på intervjutidspunktet vil vi ikke bare kontrollere for hva personene gjorde i første fase, vi vil også kontrollere for varighet av (tidligere) opplevd ledighet i perioden. 'Varighetsavhengighet' er en del av det som i litteraturen ofte omtales som 'history dependence in unemployment'. I tabell 8.2 ser vi hvilke faktorer som har betydning for den samlede varighet av ledighet som respondentene har opplevd i perioden, og vi ser forskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet.

Tabell 8.2 predikerer varigheten av den totale sum av arbeidsledighetsperioder over hele den undersøkte perioden, gitt at de(n) har vart mer enn fire uker. Arbeidsledighet like etter eksamen som varer fire uker eller mindre, er så normalt og i denne sammenhengen såpass

---

hele tiden, er ikke medregnet her. Grunnen er at vi har valgt å bruke opplysninger om *avsluttede* aktiviteter som kontrollvariable i analysen i tabell 8.3.

uinteressant at vi ikke har medregnet slik ledighet. Det samme gjelder hvis to eller flere ledighetsperioder til sammen ikke skulle ha vart mer enn fire uker.

Tabell 8.2 Lineær regresjon med total varighet av sum av ledighetsperioder (i år) som avhengig variabel, blant personer som har opplevd ledighet av varighet mer enn fire uker i løpet av perioden

	Modell 1		Modell 2	
	B	S. E.	B	S. E.
Utdanningsgruppe, ingeniører og siviløkonomer er referansegruppe				
Allmenne univ. studier	0,089	0,070	0,078	0,070
Helserelaterte etc., høyere grad	-0,115	0,290	-0,174	0,288
Sivilingeniører	-0,010	0,066	-0,017	0,066
Myk høgskoleutdanning	-0,142 (2)	0,082	-0,148 (1)	0,081
Annet teknisk, høyere grad	-0,027	0,158	-0,036	0,157
Kjønn (Kvinne=1)	0,018	0,047	0,026	0,046
Alder	-0,069 (2)	0,038	-0,062	0,038
Alder ² /100	0,134*	0,056	0,123*	0,056
Ikke-vestlige innvandrere	0,772***	0,109	1,178***	0,271
Vestlige innvandrere	-0,027	0,167	0,103	0,208
Bodde i Oslo	-0,096(2)	0,054	-0,080	0,054
Foreldre, høy utdanning	0,050	0,043	0,054	0,043
Mdr. med relevant arbeid under studiene	-0,101**	0,038	-0,105**	0,038
Karakterer fra videreg., (0-2, 2=høyest)	0,002	0,002	0,002	0,002
Norsk videregående skole			0,214	0,240
Norsk videregående skole X ikke-vestlig innvandrer			-0,805*	0,324
Konstant	1,361*	0,618	1,071	0,658
Justert R ²	0,204		0,217	
N	416		416	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

Ikke bare er det en høyere andel av ikke-vestlige innvandrere enn av etnisk norske kandidater som opplever ledighet (jf. kapittel 7), innvandrerne erfarer også lengre ledighetsperioder, jf. tabell 8.2. Tabellen inneholder de samme uavhengige variabler som analysene i kapittel 7.

Resultatene i tabellen gir ingen støtte til en eventuell antakelse om at lang tids arbeidsledighet blant kandidater med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har sin bakgrunn i at denne gruppen består av folk med spesielle karakteristika når det gjelder alder, bosted, kjønn eller sosial bakgrunn. Etter kontroll for slike variable er det helt klart at arbeidsledighetsperiodene varer lengre for ikke-vestlige innvandrere enn for majoriteten.

Den gjennomsnittlige varigheten av den totale ledigheten i løpet av denne perioden er 1,2 år for ikke-vestlige innvandrere, 0,5 år for vestlige og 0,4 år for ikke-innvandrere. Etter å ha kontrollert for variablene som inngår i modell 1 (tabell 8.2), er forskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet den samme som uten kontroll for slike variable, nemlig 0,8 år. I modell 2 viser estimatet en økning i varigheten av den totale sum av arbeidsledighetsperioder til 1,2 år for ikke-vestlige innvandrere som ikke har fått norsk videregående opplæring, sammenliknet med majoriteten.

8.3 Situasjonen fire år etter eksamen

På intervjutidspunktet, ca. fire år etter eksamen, er det fortsatt mye større sannsynlighet for å være arbeidsledig for en ikke-vestlig innvandrer enn det er for majoriteten av kandidater (tabell 8.3). Til forskjell fra den situasjonen vi så i første fase, eller da hele perioden ble sett under ett (se tabellene 7.1 og 7.2), har de utdanningsspesifikke variablene²⁸ ikke lenger signifikant effekt på sannsynligheten for å være arbeidsledig i denne fasen, altså nesten fire år etter eksamen. Heller ikke er det av signifikant betydning hvorvidt en tok videregående utdanning i Norge, trolig på grunn av høye standardfeil og lave grunnlagstall. Denne variabelen er derfor utelatt i modell 3 og modell 4 (tabell 8.3). Derimot har det å bo i Oslo samt det å være ikke-vestlig innvandrer betydning, og karakterer fra videregående har fortsatt en viss betydning, noe som kan bety at den måler underliggende egen-

---

²⁸ På grunn av høye standardfeil og få respondenter i kategorien 'annen teknisk, høyere grad' omfatter kategorien 'profesjoner' både 'annen teknisk' og 'helserelaterte profesjoner, høyere grad'. Referansegruppen omfatter både ikke-innvandrere (majoritet) og vestlige innvandrere, fordi de sistnevnte utgjør veldig få personer og 'forstyrrer' analysene av situasjonen på intervjutidspunktet (siste aktivitet). Variablene 'foreldres utdanningsnivå' og 'relevant arbeid i studietiden' er uten betydning for analysen av situasjonen på intervjutidspunktet, og disse variablene er derfor utelatt i analysene i tabell 8.3.

skaper (ferdigheter) som er av betydning for arbeidsmarkedssituasjonen flere år etter eksamen. Ellers er det først og fremst de tidlige arbeidsmarkedserfaringene som er av betydning for situasjonen fire år etter eksamen.

Resultatet av analyser vist i tabell 8.3 er basert på opplysninger om personer som deltok i arbeidsstyrken på intervju tidspunktet.

Tabell 8.3 Binomisk logistisk regresjon med sannsynlighet for arbeidsledighet på intervjutidspunktet (ca. fire år etter eksamen) som avhengig variabel.

	Modell 1		Modell 2		Modell 3		Modell 4	
	B	S.E.	B	S.E.	B	S.E.	B	S.E.
Generelle universitetsstudier	0,922	0,606	0,883	0,599	1,022	0,674	0,963	0,633
Profesjoner, høyere grad	-1,451	1,594	-1,653	1,601	-0,848	1,626	-1,096	1,659
Sivilingeniører	-0,740	1,010	-0,794	1,015	-0,492	1,047	-1,250	1,165
Myk høgskoleutdanning	-1,112	0,708	-1,115	0,702	-0,575	0,774	-0,362	0,759
Kjønn (kvinne=1)	0,510	0,454	0,502	0,457	0,529	0,483	0,290	0,468
Alder	0,176	0,234	0,151	0,234	0,224	0,264	0,216	0,240
Alder ² /100	-0,193	0,324	-0,170	0,322	-0,287	0,371	-0,221	0,329
Ikke-vestlige innvandrere	2,278***	0,677	2,070(1)	1,103	0,669	1,116	0,483	1,365
Bor i Oslo	-1,186*	0,583	-1,252*	0,592	-1,678*	0,719	-1,667*	0,677
Karakterer fra videreg. (0-2, 2=høyest)	-0,620(2)	0,343	-0,670*	0,345	-0,541	0,364	-0,604 (2)	0,356
Norsk videregående skole			-0,829	0,899				
Norsk videreg. skole X ikke-vestl. innv.			-5,140	13,073				
Arbeidsledighetserfaring, varighet (år)					1,912***	0,394		
Arbeidsledig, første fase							0,527	0,688
Arbeidsled. første fase X							4,785**	1,781
Ikke-vestlig innvandrer								
Videreutdanning, første fase							1,575***	0,541
Irrelevant arbeid, første jobb							1,397**	0,568
Midlertidig job, første jobb							0,922*	0,450
Konstant	-7,164(1)	4,003	-5,731	4,129	-8,265(1)	4,481	-9,036*	4,120
-2 log likelihood	274,328		270,529		248,824		244,985	
Pseudo R ²	11,0%		12,2%		19,3%		20,5%	
N	2748		2748		2748		2748	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

Resultatene i modell 3 og 4 (tabell 8.3) indikerer at den posisjon en har på arbeidsmarkedet i første fase etter eksamen, har stor betydning for arbeidsmarkedssituasjonen få år senere. I modell 3 ser vi ikke lenger noen signifikant effekt av det å være ikke-vestlig innvandrere. Grunnen er at kontroll for ledighetsvarighet kraftig reduserer effekten av innvandrervariabelen, noe som igjen kommer av at ikke-vestlige innvandrere opplever ledighet av lengre varighet, samt oftere opplever ledighet, enn majoriteten av kandidatene.

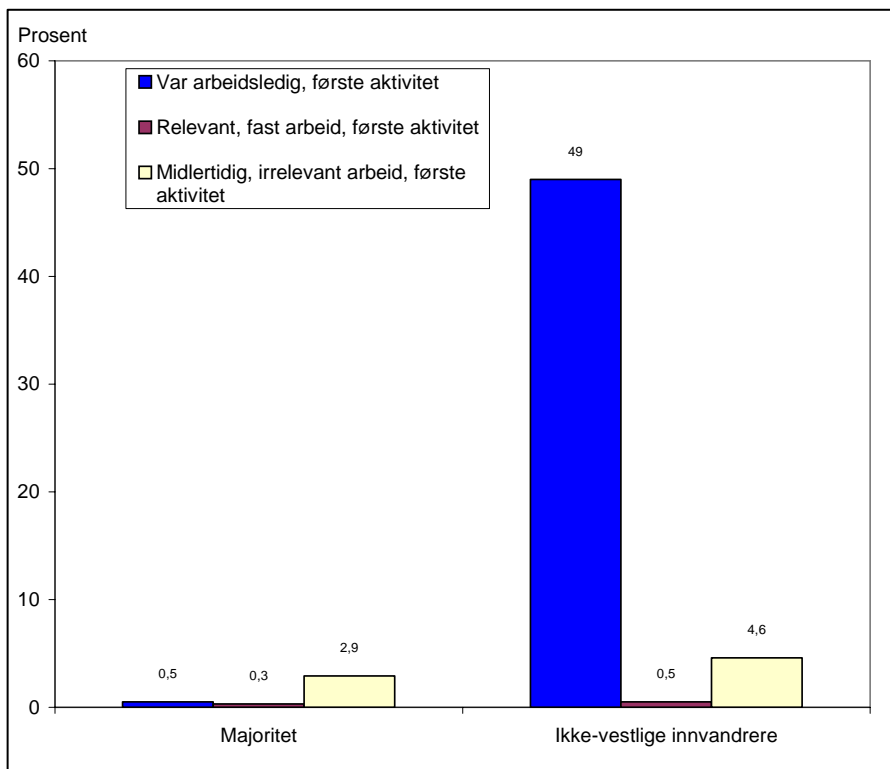
I modell 4 er det ikke *varighet* av ledighet som det er kontrollert for, men *det å ha vært ledig* i første fase. I tillegg inneholder modell 4 blant annet kontroll for interaksjonseffekten av det å være ikke-vestlig innvandrere og det å ha vært arbeidsledig i første fase. Sistnevnte effekt er meget stor.

Blant aktivitetene i første fase som ble vist i tabell 8.1, inngikk også deltidsarbeid. Denne variabelen hadde ingen signifikant effekt, det vil si at det ikke hadde noen betydning hvorvidt første jobb hadde vært en deltidsjobb, når det gjaldt situasjonen på intervjudtidspunktet. Denne variabelen er derfor ikke inkludert i modell 4. Alle øvrige 'første aktivitet'-variable har signifikante effekter. Sannsynligheten for å være arbeidsledig på intervjudtidspunktet var høyere for respondenter som hadde oppgitt videreutdanning, irrelevant arbeid eller midlertidig jobb som sin første aktivitet etter eksamen, enn for dem som hadde vært sysselsatt og i fast, relevant arbeid. Å inkludere kontroll for disse variablene i analysen har betydning for effekten av det å være ikke-vestlig innvandrere, slik at denne effekten i noen grad reduseres. I tilleggsanalyser har vi også inkludert kontroll for interaksjonseffekten av det å være ikke-vestlig innvandrere og det å ha hatt irrelevant arbeid, å ha tatt videreutdanning eller hatt midlertidig jobb. Disse interaksjonseffektene var ikke signifikante, trolig hovedsakelig på grunn av høye standardfeil, og er derfor ikke inkludert i modell 4. Ytterligere tilleggsanalyser der vi har kontrollert også for ekteskapeleg status, barn i husholdningen og interaksjonseffekten av kjønn og det å ha barn, viste at disse variablene ikke hadde noen betydning, og disse er derfor heller ikke med i analysene.

På tross av at de forskjellige 'første aktivitet'-variablene hadde signifikant betydning med hensyn til prediksjon av siste aktivitet, er det bare arbeidsledighetserfaring i første fase opplevd av ikke-vestlige innvandrere som er av *stor* betydning. Dette viser seg når en omregner logiten til sannsynligheter, slik det er illustrert i figur 8.1.

Figur 8.1 Beregnet sannsynlighet for å være arbeidsledig på intervju-tidspunktet (nesten fire år etter eksamen) blant personer i arbeidsstyrken, etter type aktivitet i første fase etter eksamen

Estimatene i figur 8.1 er basert på modell 4 i tabell 8.3, og refererer til en mann, uteksaminert i en alder av 29 år som ingeniør eller siviløkonom; han bodde ikke i Oslo og hadde gode karakterer fra videregående skole. De beregnede prosentandelene refererer til (predikerte) andeler av arbeidsstyrken. Den estimerte sannsynligheten for å være arbeidsledig nesten fire år etter eksamen blant ikke-vestlige innvandrere med de nevnte karakteristika og som rapporterte om arbeidsledighet som sin første aktivitet etter eksamen, er meget høy, 49 prosent. Forskjellen i forhold til majoritetsgruppen svært stor; en person i majoritetsgruppen med de samme karakteristika hadde bare en halv prosent sannsynlighet for å være arbeidsledig på intervju-tidspunktet. For majo-

ritetsgruppen synes det å bety mer om en hadde hatt midlertidig og irrelevant arbeid enn om en hadde vært arbeidsledig. Beregninger basert på modell 1, uten kontroll for 'første-fase-aktiviteter', gir også en stor forskjell: 0,7 prosent blant majoriteten versus 6,6 prosent blant ikke-vestlige innvandrere med de samme karakteristika som referansepersonen i figur 8.1.

Det synes også å være slik at langvarig ledighetsperiode betyr mer for innvandrere enn for majoriteten av kandidater. Det begrensede antallet innvandrere blant respondentene gjør at det ikke gir mening å foreta separate analyser for ikke-vestlige innvandrere for eventuelt å se om varighet av ledighet betyr relativt mer for dem enn for majoriteten.²⁹ Imidlertid viser separate analyser av majoritetsgruppen av kandidater at effekten av varighet på ledigheten for denne gruppen er noe lavere (1,361) enn effekten vist i modell 4 i tabell 8.3, noe som tyder på at effekten av ledighetsvarighet er større blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoriteten. På den annen side er det klart at langvarig ledighet har en stor betydning med hensyn til senere ledighetskarriere også blant dem i majoritetsgruppen som opplever det, det var imidlertid relativt flere av de ikke-vestlige innvandrerne som opplevde langvarig ledighet, enn kandidater i majoritetsgruppen. Det er grunnen til at effekten av det å være ikke-vestlig innvandrer forsvinner i modell 3.

8.4 Oppsummering og diskusjon

På intervjutidspunktet, nesten fire år etter eksamen, er det fortsatt en høyere andel av de ikke-vestlige innvandrerne enn av majoriteten av kandidater som er arbeidsledige. Forskjellen er enda større enn det vi har målt når det gjelder første fase etter eksamen, eller da vi så på hele perioden under ett (jf. kapittel 7). Årsaken til den store forskjellen fire år etter eksamen synes mye å ligge i det første møtet kandidatene hadde med arbeidsmarkedet etter eksamen. Tidlig arbeidsledighetserfaring og langvarig ledighet, enten dette er erfart ved gjentatte ledighetsperioder eller ved at perioden(e) i seg selv er lang(e), øker sannsynligheten for å være arbeidsledig på et senere tidspunkt, her målt ved intervjutidspunktet nesten fire år etter eksamen. I og med at ikke-vestlige innvandrere oftere opplever ledighet og mer langvarig ledighet enn

---

²⁹ Heller ikke en innføring av interaksjonseffekt mellom varighet på ledigheten og det å være ikke-vestlig innvandrer gir her mening.

majoritetsgruppen, forklarer altså deres tidligere erfaringer hvorfor så mange flere av dem er arbeidsledige på intervju tidspunktet. Dette gjelder spørsmålet om *andelen* som opplevde ledighet i første fase; vel så viktig er det at selve ledighetserfaringen har forskjellig virkning for ikke-vestlige innvandrere og majoritet. Den stigmatiserende virkningen av å være arbeidsledig synes å være mye større blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoriteten. Vi viser ellers til nærmere diskusjon av funnene i kapittel 14.

9 Arbeidsledighet blant nyutdannede 1999–2001

9.1 Innledning – innvandrere og kandidatundersøkelsene

I de fleste undersøkelser på dette feltet mangler en data som gir detaljert informasjon både om utdanningstype og -nivå samt arbeidssøkerens ferdigheter sammen med informasjon om en rekke andre individuelle kjennetegn. Dataene som er analysert hittil i denne rapporten, gir mye slik informasjon, men NIFUs ordinære kandidatundersøkelser har enda bedre informasjon på enkelte av disse områdene. NIFU har siden 1972 gjennomført undersøkelser av arbeidsmarkedssituasjonen et halvt år etter eksamen for kandidater fra universiteter og høyskoler. Kandidater med høyere grad er med i alle undersøkelsene, mens det varierer fra år til år hvilke høyskolekandidater som tas med. Undersøkelsene omfatter vårkull og foretas i november hvert år eller annet hvert år.

I kandidatundersøkelsen et halvt år etter eksamen som ble foretatt i november 1999, var det for første gang med spørsmål om eget og foreldres fødeland. Siden er dette blitt gjentatt to ganger, slik at vi til denne analysen har tre årganger med data om innvandrere i de ordinære kandidatundersøkelsene. Dette gir en mulighet til å undersøke om de samme tendensene synes å være gjeldende i disse nye undersøkelsene som i undersøkelsen av 1994/95-kullet (1999-undersøkelsen).

De ordinære kandidatundersøkelsene gir en bedre mulighet til å sammenlikne innvandrere og majoritet med hensyn til enkelte bakgrunnsforhold, enn 1999-undersøkelsen som er omtalt i kapitlene foran, gjør. Dermed er det også mulig å kontrollere for flere forhold i de multivariate analysene. Til dels kommer dette av at når vi slår sammen tre kull, får vi et noe høyere tallgrunnlag enn i 1999-undersøkelsen. I dette kapitlet vil vi derfor også gå nærmere inn på en sammenlikning av innvandrere og majoritet med hensyn til bakgrunnsforhold. Det betyr at vi ser nærmere på en del variable som i analysene i denne rapporten inngår som uavhengige variable, altså forklaringsvariable. I dette kapitlet vi også behandle enkelte av disse variablene som av-

hengige variable, det vil si se på hvordan minoritet og majoritet eventuelt varierer med hensyn til fordelingen på slike variable. Det gjelder spørsmål som foreldres utdanning og det å hatt inntektsgivende arbeid i studietida. Men det viktigste spørsmålet gjelder *kandidatenes avsluttende karakterer*. Dette har vi opplysninger om fra kandidatundersøkelsene, mens vi altså ikke hadde slik informasjon fra den tidligere omtalte 1999-undersøkelsen.

9.1.1 Definisjoner og kategorier

Gjennom spørsmål om eget og foreldres fødeland kan vi definere personer med innvandrerbakgrunn på samme måte som i den offisielle statistikken, det vil si: Førstegenerasjonsinnvandrere i kandidatundersøkelsene er personer *født utenfor Norge av to utenlandsfødte foreldre*. Personer som er født i Norge av foreldre som begge er født i utlandet, er ikke medregnet blant kandidater med innvandrerbakgrunn i analysene. De utgjør en forsvinnende liten andel av kandidatene som er undersøkt. Innvandrere i dette kapitlet er altså, slik de (tilnærmet) er også i øvrige kapitler i denne rapporten, førstegenerasjonsinnvandrere. Utenlandsfødte personer med én forelder født i Norge og én utenfor Norge, regnes ikke som innvandrere ifølge den definisjonen vi bruker, på samme måte som de heller ikke inngår blant førstegenerasjonsinnvandrere i SSBs statistikk.

Uten tilleggsutvalg blir det få innvandrere som er med hvert år i kandidatundersøkelsene, siden innvandrere utgjør en lav andel av kandidatene. For å få så høyt tallgrunnlag som mulig for innvandrerne, vil vi i analysene i dette kapitlet, og senere i kapittel 13, slå sammen tall for NIFUs tre siste kandidatundersøkelser, det vil si undersøkelsene av avgangskullene våren 1999, 2000 og 2001. Dette gjør vi til tross for at ikke alle utdanningsgruppene vi ser på, var med alle år. Dette vil det bli tatt hensyn til i analysene. Enten ser vi på utdanningsgruppene separat, eller vi kontrollerer for utdanningsgruppe og år (kull) når vi ser på utdanningsgruppene samlet. I egne analyser ser vi også på de enkelte årene, for å se om det er endringer over tid (avsnitt 9.4).

Alle kandidater utenom siviløkonomer, ingeniører og det vi kaller 'myke høgscoleutdanninger', er kandidater med høyere grad. Kandidater med høyere grad pluss siviløkonomene var med alle tre år. Ingeniørene deltok i undersøkelsen i 1999 og 2000, men ikke 2001. De høgscolegruppene som betegnes som myke høgscoleutdanninger, deltok slik: allmennlærere i 1999 og 2001, førskolelærere i 1999, syke-

pleiere i 2000, vernepleiere, sosionomer og barnevernspedagoger i 2001.

Det er særlig interessant å sammenlikne ingeniørene og kandidater med myk høgskoleutdanning. De har en nokså forskjellig arbeidsmarkedssituasjon et halvt år etter eksamen. Spesielt er situasjonen forskjellig nettopp blant innvandrerne (se tabell 9.5). De som er uteksaminert fra myke høgskoleutdanninger, har svært lav ledighet. Vi har derfor slått alle de myke høgskoleutdanningene sammen til en gruppe. En annen viktig grunn er at tallgrunlaget for innvandrerne er for lavt til å se på hver av disse gruppene enkeltvis.

Når det gjelder analyser basert på data fra kandidatundersøkelsene, har vi delt utdanningsgruppene inn etter *fagfelt* kodene i SSBs nye utdanningsstandard, NUS2000 (SSB 2000c). Vi har også gjort noen andre inndelinger, for eksempel etter høyere/lavere grad, og foretatt enkelte sammenslåinger. Vi har inndelt utdanningsgruppene slik: Naturvitenskapelige og tekniske fag omfatter blant annet sivilingeniører. Biologer og arkitekter utgjør egne grupper, fordi de ofte skiller seg ut i kandidatundersøkelsene med en høyere andel mistilpassede (undersyselsatte, i irrelevant arbeid eller arbeidsledige) enn øvrige kandidater fra naturvitenskapelige og tekniske fag. Tilsvarende har vi slått pedagoger og psykologer sammen. Psykologi og pedagogikk tilhører ulike fagfelt i NUS2000. Bare psykologi tilhører her samfunnsfag; pedagogikk danner sammen med lærerutdanninger et eget fagfelt. Psykologer og pedagoger er slått sammen i tabellene i dette kapitlet siden begge grupper har en særlig lav andel arbeidsledige og ofte går til en annen del av arbeidslivet enn andre samfunnsvitere.

Samfunnsfagene består av statsvitenskap, sosiologi og samfunnsgeografi, samfunnsøkonomiske fag, medie- og informasjonsfag, sosialantropologi, andre samfunns- og juridiske fag og økonomisk-administrative fag (som egentlig danner et eget fagfelt), men jurister og siviløkonomer er skilt ut og behandles for seg.

Innenfor det vi kaller 'helserelaterte profesjoner', utgjør tannlegene og veterinærene de største gruppene. I tillegg kommer farmasøyer, kandidater fra idrettsfag og pleie- og omsorgsfag og andre 'helse-, sosial- og idrettsfag', alle med høyere grad innenfor fagfeltet helse-, sosial og idrettsfag. Kandidatundersøkelsene omfatter ikke leger.

Primærnæringsfag omfatter for eksempel kandidater fra landbrukshøgskolen og fiskerikandidater. Humaniora består av språk-, litteratur-, og bibliotekutdanninger, historisk-filosofiske og religionsutdanninger, musikk, dans og drama, estetiske og kunstneriske utdanninger.

9.1.2 Hvor stor andel utgjør innvandrerne i kandidatundersøkelsene?

Grunnen til at vi har sett på 'fagfelt' og ikke enkeltutdanninger, er at innvandrerne ikke er representert på alle utdanninger eller med så få personer at en sammenlikning av enkeltutdanninger ville bli meningsløs. Fra de tre undersøkelsene samlet har vi svar fra i alt 149 innvandrere med vestlig bakgrunn og 227 med ikke-vestlig bakgrunn, foruten 10425 ikke-innvandrere (uveide tall).

Av kandidater med høyere grad utgjør vestlige innvandrere knappe to prosent og ikke-vestlige i overkant av to prosent av de som er med i undersøkelsene disse årene. Av lavere grads kandidater er andelene henholdsvis 0,6 og 1,6 prosent. Blant kandidater med lavere grad er det forskjell mellom 'myke' og tekniske utdanninger; av de myke høyskoleutdanningene som var med i undersøkelsene disse årene, utgjorde vestlige innvandrere en halv prosent og ikke-vestlige vel 1 prosent, blant høyskoleingeniørene var andelene henholdsvis 1 og nær 4 prosent. Totalt sett er altså innvandrerne sterkere representert på universitetene enn på høyskolene, men like fullt er det særlig på ingeniørstudiet vi finner en del ikke-vestlige innvandrere.

Vel halvparten av innvandrerne bodde i Norge ved 17-årsalderen; det gjelder både dem med vestlig og dem med ikke-vestlig bakgrunn. Av ikke-innvandrerne hadde bare en ørliten andel bodd utenfor Norge da de var 17 år, nemlig 0,2 prosent.

9.2 Forskjeller og likheter i bakgrunnsforhold mellom innvandrere og majoritet i kandidatundersøkelsene

Som omtalt innledningsvis, gir kandidatundersøkelsene en mulighet til å sammenlikne innvandrere og majoritet med hensyn til bakgrunnsforhold som kan være av betydning for senere arbeidsmarkedskarriere. Slike forhold er for eksempel karakternivå, arbeid under studiene og foreldres utdanningsnivå. Dette vil bli belyst nedenfor.

9.2.1 Karakterer

Spørsmålet om ferdigheter er en viktig del av debatten om innvandrere og arbeidsmarked, og norskferdigheter er av stor betydning for inn-

vandreres muligheter på arbeidsmarkedet. Vi har ingen direkte informasjon om kandidatenes norskferdigheter, men informasjon om deres karakterer ved avslutningen av studiene kan gi en indikator også på norskferdigheter. Alle er som kjent uteksaminert fra norske universiteter og høyskoler, der undervisningen i all hovedsak foregår på norsk. Karakterer har dessuten generelt en betydning for situasjonen på arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen (Arnesen & Try 2001).

En viktig bakgrunn for at vi ønsker å se nærmere på karakterene, er også den diskusjonen som pågår om etniske minoriteters skoleferdigheter, og funn som viser svakere prestasjoner i skolen av innvandrere enn av majoritet (se også kapittel 3). Det er ikke usannsynlig at forskjeller i ferdigheter eller prestasjoner eksisterer også i høyere utdanning. Hansen (2000) har for eksempel vist at blant utvalgte grupper av kandidater med høyere grad i Norge i perioden 1981–1997, oppnådde ikke-vestlige innvandrere noe svakere karakterer enn etnisk norske.

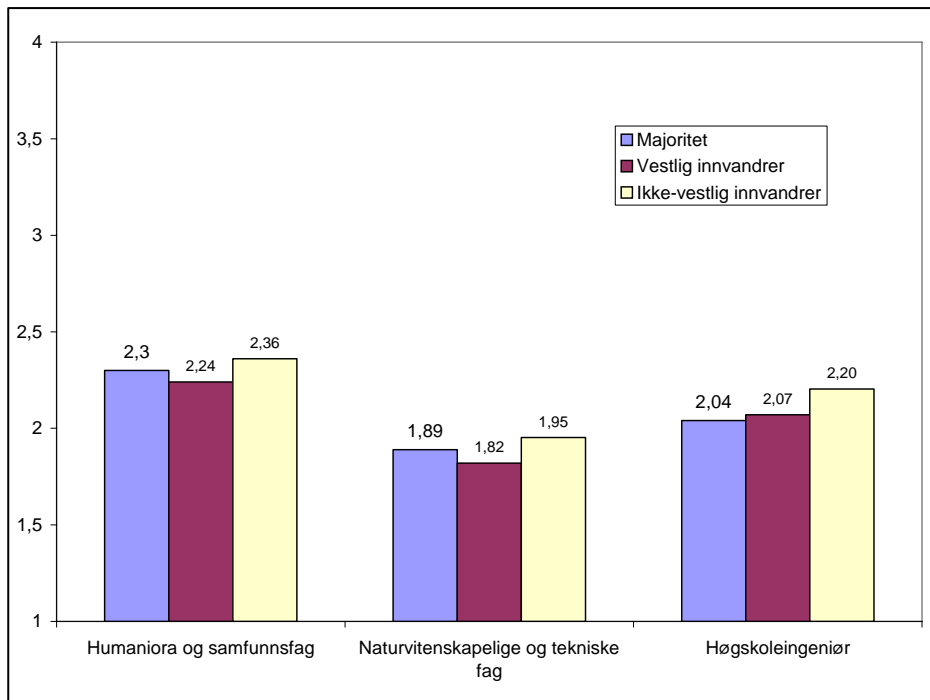
Figur 9.1 viser gjennomsnittskarakterer for tre årskull (1999–2001) av nyutdannede (to kull når det gjelder ingeniørene) blant de utdanningsgruppene som hadde størst antall innvandrere, og som har karakterskala 1–4. Beste karakter er 1. Det er viktig å være oppmerksom på at selv om vi konsentrerer oss om utdanninger som har samme karakterskala, så er det forskjeller mellom studiene med hensyn til hvilke deler av karakterskalaen som det er vanlig å bruke. Med andre ord eksisterer det ulike karakterregimer. *Innenfor* hver av kategoriene som er med i figur 9.1, er det imidlertid et nokså likt karakterregime. Ellers er det for eksempel en stor forskjell mellom realfag på den ene siden og juss eller humaniora på den andre siden, der verdien av karakteren 2.2 vil være svært mye høyere på juss enn på realfag. Derfor har vi i de videre analysene standardisert karakterene.³⁰

---

³⁰ Se Arnesen og Try (2001) for en nærmere drøfting av karakterforskjeller mellom fagfelt.

Figur 9.1 Gjennomsnittskarakterer for enkelte grupper av nyutdannede

Figur 9.1 viser at det er forskjeller i karaktersnitt mellom innvandrere og majoritet i de gruppene vi her har sett på, men forskjellene må betegnes som små.

Vi har også undersøkt om vi finner forskjeller i karakterer mellom innvandrere og majoritet når det er kontrollert for flere forhold, og der vi samtidig ser på alle kandidatgruppene samlet, se tabell 9.1. I regresjonsanalysen i tabell 9.1 har vi en finere inndeling av utdanningsgrupper enn i figur 9.1, og vi kontrollerer for en rekke andre forhold som erfaringsvis kan ha betydning for karakterforskjeller. Dette gjelder for eksempel kjønn, alder og foreldres utdanning.

I de to siste regresjonene i tabell 9.1 (modellene 2 og 3) har vi benyttet en standardisert (normalisert) karakterskala, siden det er store forskjeller i karakterregimer mellom utdanninger som benytter samme karakterskala. Det betyr at vi har etablert en felles karakterskala (z-verdier), med gjennomsnitt lik null. Det er gjort ved at vi for hver ut-

danningsgruppe har trukket fra gjennomsnittskarakteren og dividert med standardavviket for gruppen. (Fortsatt uttrykker laveste verdier best karakterer.) Resultatene av analysene av de standardiserte karakterene viser naturlig nok at det (stort sett) ikke lenger er noen signifikante forskjeller mellom utdanningsgruppene, i og med at karakterene nettopp er standardisert etter utdanningsgruppe. Hadde vi ikke hatt med de øvrige kontrollvariablene, hadde alle koeffisienter for utdanningsgruppene vært *svært* nær 0.

Koeffisientene kan tolkes slik: I den første analysen (modell 1) som ikke er basert på en standardisert karakterskala, forbedres karakterene med vel 4 hundredeler om en har hatt relevant arbeid under studiene. Karakterene er 8 hundredeler dårligere blant samfunnsviterne enn blant humanistene (som er referansegruppe) og er 4 hundredeler bedre blant dem som har far med høy utdanning enn blant de øvrige. Tilsvarende i analysen i modell 2 basert på den standardiserte karakterskalaen: Karakterene forbedres med 0,14 standardavvik³¹ hvis en har hatt relevant arbeid under studiene (alt annet likt); karakterene er ikke forskjellige for samfunnsvitere og humanister fordi koeffisienten for samfunnsvitere nå ikke er signifikant, og er 0,12 standardavvik bedre blant kandidater med far med høy utdanning enn blant de øvrige kandidatene.

---

³¹ Standardavviket i karakterfordelingen er 0.4729.

Tabell 9.1 Lineær regresjon med karakterer som avhengig variabel. Kandidatundersøkelsene 1999-2001

	Modell 1 Karakterer 1-4		Modell 2 Standardiserte karakterer		Modell 3 Standardiserte karakterer	
	B	S. E.	B	S. E.	B	S. E.
Konstant	2,050***	0,118	-0,835*	0,343	-0,052	0,275
Utdanningsgruppe (humaniora =ref.gr.)						
Ped./psykologi	0,046*	0,019	-0,067	0,055	-0,045	0,055
Samfunnsvitensk. (el.)	0,080***	0,016	0,023	0,046	0,020	0,046
Jus	0,517***	0,016	0,032	0,048	0,028	0,048
Helserelatert profesjon.	-0,136***	0,025	-0,113	0,073	-0,094	0,073
Nat./realfag	-0,291***	0,015	0,084(1)	0,043	0,054	0,043
Primærnæringsfag	-0,063**	0,022	0,094	0,064	0,068	0,064
Biologi	-0,599***	0,020	0,064	0,060	0,037	0,059
Arkitekt	-0,080	0,061	0,142	0,177	0,110	0,178
Siviløkonom	0,008	0,021	0,069	0,061	0,019	0,060
Ingeniør					0,083(2)	0,049
Myk høgskoleutdanning					-0,019	0,043
Vestlig innvandrер	-0,058	0,055	-0,276(2)	0,160	-0,210	0,149
Ikke-vestlig innvandrер	0,030	0,064	-0,034	0,187	-0,032	0,167
Arbeid under studiene, antall mdr.	0,000	0,000	0,001	0,000	0,001**	0,000
Har hatt relevant arbeid	-0,043***	0,010	-0,141***	0,029	-0,130***	0,024
Jente	-0,020*	0,009	-0,042	0,027	-0,032	0,023
Alder	0,007	0,006	0,038*	0,017	-0,001	0,013
Alder ² /100	0,001	0,008	-0,017	0,022	0,026	0,018
Mor høy utd.	-0,008	0,010	-0,050(2)	0,030	-0,085**	0,025
Far høy utd.	-0,041***	0,010	-0,124***	0,029	-0,078**	0,025
1999-kull	-0,013	0,011	-0,022	0,031	-0,131***	0,029
2000-kull	-0,011	0,011	-0,034	0,032	-0,121***	0,027
Norge 17 år	0,036	0,051	0,006	0,149	0,031	0,140
Ikke-vestlig X						
Norge 17 år	0,071	0,082	0,293	0,237	0,299	0,209
Justert R ²	0,424		0,029		0,022	
N	6007		6007		8554	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

I analysene i modellene 1 og 2 i tabell 9.1 har vi ikke inkludert høgskolegruppene, siden disse ikke er med alle årene. I modell 3 er de tatt med, og vi finner her fortsatt ingen effekt av å være ikke-vestlig inn-

vandrere, men vi får resultater som tilsynelatende viser en forverring i karakterene i 2001 i forhold til 2000 og 1999. Vi sier her tilsynelatende, fordi i 2001 er langt færre høgskolekandidater med enn de to foregående årene, blant annet er ikke ingeniører med. For disse er det vanligere å bruke den lave delen av karakterskalaen enn det er for universitetskandidatene, sistnevnte med unntak av for naturvitenskapelige fag der det er vanlig å bruke den laveste delen av karakterskalaen.

Resultatene i tabell 9.1 viser at det *totalt sett ikke er noen signifikant forskjell i karakterer mellom ikke-vestlige innvandrere og ikke-innvandrere*. På den annen side er det en tendens (men ikke signifikant) til at *vestlige* innvandrere har noe bedre karakterer enn de øvrige kandidatene.

Analysen viser også at det ikke synes å være slik at oppvekst i Norge medfører større sjanse for å oppnå gode karakterer fra et universitet eller en høgskole i Norge enn om en vokste opp i utlandet. Dette framkommer ved at det er kontrollert for hvorvidt en bodde i Norge da en var 17 år, kombinert med kontroll for eventuell interaksjonseffekt mellom det å være ikke-vestlig innvandrer og ha oppvekst/ungdomstid i Norge. Dette ga ingen signifikant effekt, det vil si at vi ikke har kunnet påvise forskjeller i karakterer mellom innvandrere som bodde i Norge i 17-årsalderen, og innvandrere som ikke gjorde det.

Våre resultater synes å skille seg noe fra resultatene i en liknende analyse utført av Hansen (2000). Hun fant at ikke-vestlige innvandrere hadde svakere karakterer enn de øvrige hovedfagskandidatene som inngikk i hennes undersøkelse. Hun fant også at ved kontroll for botid hadde ikke-vestlige innvandrere med kort botid de dårligste karakterene, mens de med lang botid hadde karakterer på om lag samme nivå som majoriteten. Vi finner derimot at hvorvidt kandidatene bodde i Norge da de var 17 år eller ikke, ikke hadde noen betydning og finner ingen karakterforskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere og majoriteten. Våre ulike resultater kan komme av at dataene ikke er helt sammenliknbare. Hansen har sett på en lengre periode, det vil si kandidater uteksaminert fra 1981 til 1997 (med unntak av sivilingeniører hvor kun kandidater uteksaminert etter 1987 var inkludert). Det er heller ikke helt sammenfall i hvilke utdanningsgrupper vi har sett på, og kontrollvariablene som inngår i analysene, er ikke de samme. Men en viktigere årsak til forskjell i resultater kan være at kandidater med ikke-vestlig bakgrunn på 80-tallet og første del av 90-tallet på mange måter kan skille seg fra en tilsvarende gruppe kandidater uteksaminert ved årtusenskiftet, som vi har sett på her.

Foreldres utdanning har betydning for karakterene (jf. modell 2 og 3 i tabell 9.1), og vi har også utført tilleggsanalyser der vi har sett på om det er forskjell i karakterer mellom innvandrere og majoritet dersom vi ikke kontrollerer for foreldres utdanning. Resultatene blir da de samme som vist i tabell 9.1. Det er naturlig, i og med at det er liten forskjell mellom kandidatene med innvandrerbakgrunn og de øvrige når det gjelder foreldrenes utdanningsnivå, noe vi skal komme tilbake til.

Vi har også i tilleggsanalyser sett på om det å utelate variabelen 'relevant arbeid under studiene' påvirker resultatene når det gjelder en mulig forskjell i karakterer mellom ikke-vestlige innvandrere og majoriteten. Grunnen til at vi har utført disse tilleggsanalysene, er at de ikke-vestlige innvandrerne har hatt relevant arbeid i noe mindre omfang enn de øvrige; nær 30 prosent av ikke-vestlige innvandrere mot vel 38 prosent av majoritetsgruppen hadde hatt relevant arbeid under studiene. Denne (ukontrollerte) forskjellen er også signifikant i en multivariat analyse, jf. vedleggstabell V.3. Det å ha relevant arbeid under studiene samvarierer dessuten med karakterer,³² jf. tabell V.3. Tilleggsanalysene viser imidlertid at det ikke er noen signifikant forskjell i karakternivå mellom ikke-vestlige innvandrere og majoriteten om vi utelater kontroll for variabelen 'relevant arbeid under studiene', og koeffisienten for ikke-vestlige innvandrere er da enda lavere enn i tabell 9.1.

9.2.2 Arbeid under studiene

Som nevnt over, hadde ikke-vestlige innvandrere i kandidatundersøkelsene 1999–2001 i mindre grad enn majoriteten hatt relevant arbeid i studietiden, jf. også vedleggstabell V.3. Dette *kan* være et uttrykk for at ikke-vestlige innvandrere har noe større vansker med å skaffe seg arbeid som er relevant i forhold til studiene. Et annet spørsmål er om ikke-vestlige innvandrere jobber om lag like mye under studiene som majoriteten. Gjennomsnittlig hadde de nyutdannede fra majoritetsgruppen i kandidatundersøkelsene 1999–2001 arbeidet 13 måneder i løpet av studiene, de med vestlig bakgrunn hadde arbeidet 15 måneder og ikke-vestlige innvandrere 11 måneder. Antall måneder inntektsgivende arbeid under studiene varierer med type studium, og vi har un-

---

³² Vi kjenner ikke årsaksrekkefølgen når det gjelder denne sammenhengen. Det kan være slik at det å ha relevant arbeid under studiene støtter opp under studiene på en slik måte at karakterene forbedres. Det kan også være slik at de med best karakterer lettest får relevant arbeid i studietida.

dersøkt om vi finner signifikante forskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet når vi har kontrollert for type studium mv. i en lineær regresjon som vises i vedleggtabell V.4. Her finner vi at det er relativt stor variasjon mellom utdanningsgruppene, men det er *ingen signifikant forskjell mellom innvandrere og majoritet når det gjelder omfang av inntektsgivende arbeid under studiene*. Dette resultatet samsvarer dermed godt med resultater fra liknende spørsmål i den retrospektive 1999-undersøkelsen (se kapittel 3). Som nevnt over, er det imidlertid en forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet når det gjelder hvorvidt en har hatt *relevant* inntektsgivende arbeid under studiene. Med forbehold om ulik spørsmålsstilling, er dette resultatet altså noe annerledes enn hva vi fant når det gjaldt 1999-undersøkelsen (se kapittel 4).

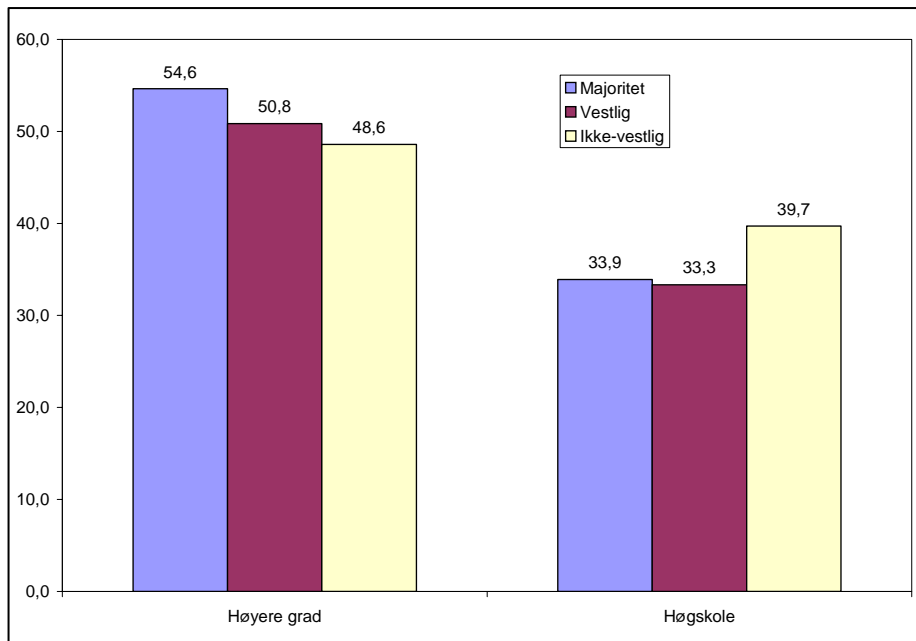
Når det gjelder inntektsgivende arbeid under studiene, både omfang og grad av relevans i forhold til studiet, er det forskjellene etter type utdanning som er de mest slående. Disse forskjellene kan fortjene noen refleksjoner, selv om det i vår sammenheng her er et lite sidespor i forhold til spørsmål om minoritet og majoritet. Høgskolekandidatene har hatt færre måneder med inntektsgivende arbeid under studiene enn universitetskandidatene. Dette kan komme av at større deler av studietiden er bundet opp i organiserte aktiviteter på høyskolene enn på universitetene, men sannsynligvis kommer forskjellene av at jo lengre tid en er under utdanning, jo mer tid har en hatt til å få arbeids erfaring ved siden av studiene. Det er også andre variasjoner; kandidater på pedagogikk/psykologi og juristene har arbeidet mer under studiene enn andre universitetskandidater, og kandidater fra naturvitenskapelige fag minst. Humanistene, som utgjør referansegruppen i analysen i tabell V.4, ligger sammen med samfunnsviterne omtrent midt på treet. Disse forskjellene gjenspeiles bare delvis i andelene med relevant arbeid under studiene (se tabell V.3), der andelen er høyest blant kandidater fra psykologi/pedagogikk. Årsaken til forskjellene ligger nok hovedsakelig i *hvor lett* det er å få relevant arbeid, noe som trolig er lettest i helse/undervisning/omsorgssektoren, dels i *hvor viktig* det anses å være å ha relevant praksis.

9.2.3 Foreldres utdanning

Foreldres utdanningsnivå er en annen kontrollvariabel som inngår i analysene i denne rapporten. Kandidatundersøkelsene 1999–2001 gir gode opplysninger om foreldres utdanningsnivå, og det er også av interesse å se om det er vesentlige forskjeller mellom innvandrere og majoritet når det gjelder foreldrenes utdanningsnivå. Om den ene av

gruppene er skjevere sosialt selektert enn den andre, kan det tenkes at dette også vil ha innflytelse på senere arbeidsmarkedsmuligheter. Nedenfor vises fordelingen av kandidatene etter fars utdanning, innvanderstatus og etter hvorvidt en hadde høyere eller lavere grads eksamen.

Figur 9.2 Andel av kandidatene i kandidatundersøkelsene 1999–2001 som har far med høy utdanning

Mønsteret er nesten det samme blant innvandrere som blant majoritet; det er høyest andel som har far med høy utdanning blant kandidater med høyere grad, noe også andre undersøkelser har vist,³³ mens andelen som har far med høy utdanning, er lavere blant høgskolekandidatene, både blant innvandrere og majoritet. Blant kandidater med høyere grad er det imidlertid noe færre av ikke-vestlige innvandrere enn av majoritet som har far med høy utdanning. Imidlertid – blant de med høgskoleutdanning – er det noe flere av ikke-vestlige innvandrere enn

³³ Hansen (1999) har blant annet vist at det er større skjevhet i den sosiale rekrutteringen til universitetsstudier enn til høgskolestudier.

av majoriteten som har far med høy utdanning. Fordelingen etter fars utdanning tyder alt i alt ikke på at det er noen større sosial skjevhet blant innvandrerne enn blant majoriteten av kandidater blant respondentene i kandidatundersøkelsene, slik vi heller ikke fant i 1999-undersøkelsen av personer uteksaminert i 1994/95.

Av kandidater med ikke-vestlig bakgrunn som har høskoleutdanning/utdanning på lavere nivå, er det først og fremst den lille gruppen siviløkonomer som trekker andelen med 'far med høy utdanning' opp (blant dem har 79 prosent far med høy utdanning). Ellers er det små forskjeller, jf. tabell 9.4.

Tabell 9.4 Prosentandel som har far med høyere utdanning. Kandidatundersøkelsene 1999-2001

	Majoritet	Vestlig Innvandrer	Ikke-vestlig innvandrer
Høyere grad	54,6	50,8	48,6
Siviløkonomer	47,3	40,0	78,6
Myk høskoleutdanning	30,8	38,7	31,3
Ingeniører	38,8	20,0	40,9

Vi har også utført multivariate tilleggsanalyser av sannsynligheten for å ha far eller mor med høy utdanning, men det er ingen effekt av det å være ikke-vestlig innvandrer verken når det gjelder fars ellers mors utdanningsnivå. Resultatene tyder derfor ikke på at det er noen større sosial skjevhet blant ikke-vestlige innvandrerne enn blant de øvrige kandidatene.

9.3 Arbeidsledighet et halvt år etter eksamen

I tabell 9.5 gis en oversikt over andelen i ulike utdanningsgrupper som var arbeidsledig et halvt år etter eksamen. Andelen er beregnet av dem som var i arbeidsstyrken, det vil si enten arbeidsledige eller sysselsatte.

Selv om arbeidsledigheten gjennomgående er høyere blant ikke-vestlige innvandrere enn blant de øvrige nyutdannede, er det store forskjeller mellom utdanningsgruppene også blant innvandrerne. Blant de høskoleutdannede er det for eksempel stor ledighet blant ingeniører med ikke-vestlig bakgrunn, men ikke blant dem med myk

høgskoleutdanning. Som nevnt er dette en gruppe som i liten grad opplever arbeidsledighet, og det gjelder også innvandrerne; ingen av innvandrerne i undersøkelsen med myk høgskoleutdanning var arbeidsledige et halvt år etter eksamen.

Tabell 9.5 *Andel arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken for kullene fra kandidatundersøkelsene 1999-2001*

	Majoritet	Vestlig innvandrere	Ikke-vestlig innvandrere
Humaniora	6	4	(-)
Samfunnsvitenskap (uten psyk.)	7	(6)	24
Pedagogikk/psykologi	3	:	(15)
Jus*	7		(-)
Helserelaterte profesjoner	2	(-)	(7)
Natur/realfag/tekn. fag (u/biologi)	6	12	11
Biologi*	7		21
Arkitekter	7	:	:
Primærnæringsfag*	5		(25)
Siviløkonomer*	4		(7)
Myke høgskoleutdanninger	1	-	-
Ingeniører	7	(-)	19
N (alle utdanningsgrupper)**	9300	137	206

- betyr null. : betyr at tall ikke oppgis på grunn av svært lavt tallgrunnlag.

* Ikke-vestlige og vestlige innvandrere er slått sammen på grunn av svært lave tall. N for innvandrerne når vestlige og ikke-vestlige er slått sammen, er henholdsvis 10 (jurister), 14 (biologer), 12 (primærnæringsfag) og 15 (siviløkonomer).

** Prosentandeler er satt i parentes der N=10-19.

Blant samfunnsviterne er ledigheten blant innvandrerne høy. Blant humanistene finner vi derimot ingen ledighet blant ikke-vestlige innvandrere fra disse tre kullene, men her var det svært få observasjoner.

9.3.1 Arbeidsledighet blant nyutdannede etter kontroll for karakterer og andre forklaringsfaktorer

Vi har undersøkt om det er forskjeller mellom innvandrere og ikke-innvandrere i sannsynligheten for å være arbeidsledig et halvt år etter eksamen, når det er kontrollert for en rekke forhold, jf. tabell 9.6. Resultatet av analysen er at *ikke-vestlige innvandrere har en langt høyere sannsynlighet*

for å oppleve arbeidsledighet et halvt år etter eksamen enn de øvrige kandidatene, 'alt annet likt'. Det er ingen forskjell mellom vestlige innvandrere og majoriteten av kandidater.

Tabell 9.6 Resultater av logistiske regresjoner med sannsynlighet for å være arbeidsledig som avhengig variabel. Vårkullene 1999, 2000 og 2001 sett samlet

	Modell 1		Modell 2		Modell 3	
	B	S.E.	B	S.E.	B	S.E.
Utd.gruppe (humaniora = ref.gruppe)						
Ped./psykologi	-0,673*	0,293	-0,699*	0,294	-0,695*	0,294
Samfunnsvit.sk.ellers	0,124	0,192	0,072	0,194	0,062	0,194
Jus	0,235	0,193	0,175	0,205	0,158	0,205
Helserel. profesjoner	-1,273***	0,366	-0,955*	0,442	-0,955*	0,443
Natur/real FAG	0,034	0,187	-0,013	0,189	-0,026	0,190
Primærnæringsfag	-0,157	0,287	-0,180	0,288	-0,186	0,288
Biologi	0,108	0,248	0,049	0,248	0,036	0,248
Arkitekt	0,555	0,405	-4,544	6,777	-4,572	6,765
Siviløkonom	-0,429(2)	0,247	-0,413	0,301	-0,416	0,301
Ingeniører	0,213	0,210	0,099	0,225	0,093	0,225
Myk høgskoleutdanning	-1,605***	0,229	-1,499***	0,250	-1,503***	0,250
Vestlig innvandr	-0,075	0,377	-0,217	0,430	-0,186	0,431
Ikke-vestlig innvandr	1,071***	0,218	0,948***	0,243	0,943***	0,243
Karakterer (standardisert)					0,112*	0,051
Arbeid under studiene, antall måneder	-0,007***	0,002	-0,006*	0,002	-0,006**	0,002
Har hatt relevant arbeid	-0,694***	0,118	-0,723***	0,127	-0,713***	0,128
Jente	0,018	0,101	0,036	0,109	0,043	0,109
Alder	0,286***	0,067	0,357***	0,076	0,357***	0,076
Alder ² /100	-0,336***	0,093	-0,445***	0,107	-0,448***	0,107
Mor høy utd.	-0,101	0,116	-0,041	0,124	-0,032	0,124
Far høy utd.	0,017	0,110	-0,029	0,118	-0,022	0,118
1999-kull	-0,257*	0,118	-0,212	0,130	-0,203	0,130
2000-kull	-0,425***	0,126	-0,375**	0,134	-0,371**	0,134
Bor i Oslo	-0,642***	0,120	-0,712***	0,132	-0,698***	0,132
Konstant	-7,387***	1,169	-8,465***	1,323	-8,476***	1,323
-2 log likelihood	3482,254		2981,704		2977,023	
Pseudo R ²	7,5%		6,6%		6,7%	
N	9643 ⁱ		7712 ⁱⁱ		7712 ⁱⁱ	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

i) Alle i arbeidsstyrken. ii) Alle i arbeidsstyrken med karakterskala 1–4.

Analysen i modell 1 i tabell 9.6 omfatter alle kandidatene, også dem vi mangler karakteropplysninger for. Modell 2 omfatter bare kandidater vi har karakteropplysninger for, men her er karakteropplysningene ikke inkludert i analysen. Modell 3 omfatter også bare kandidater som vi har karakteropplysninger for, men her er karakteropplysningene inkludert, og de har en skala 1–4, som er standardisert. Vi kan se hvilken betydning det eventuelt har å utelate personer vi ikke har karakteropplysninger for, ved å sammenlikne resultatene fra modellene 1 og 2. En

slik sammenlikning viser at effekten av det å være ikke-vestlig innvandrere er størst om vi har med alle kandidatene i analysen, men den viser også at forskjellen mellom modellene når det gjelder effekten av det å være ikke-vestlig innvandrere, er svært liten. En sammenlikning av modellene 2 og 3 viser at *kontroll for karakterer* i seg selv *har minimal betydning for effekten av det å være ikke-vestlig innvandrere*. Dette er også hva en kunne forvente, i og med at det ikke er signifikante forskjeller i karakterer mellom ikke-vestlige innvandrere og kandidater fra majoritetsgruppen.

Ellers er det koeffisientene for de ulike utdanningsgruppene som berøres av hvorvidt personer uten karakteropplysninger utelates fra analysen. Det gjelder spesielt arkitektene,³⁴ men effekten for 'helse-relaterte profesjoner', blir også i noen grad berørt, siden mange kandidater innenfor dette fagfeltet har en annen karakterskala. Det viktigste her er om effekten av det å være ikke-vestlig innvandrere blir berørt. Som nevnt over, blir effekten av det å være ikke-vestlig innvandrere lite berørt av det å utelate personer vi ikke har karakteropplysninger for og ikke berørt av kontroll for karakterer.

Et interessant resultat ved analysen av arbeidsledighet i tabell 9.6 er at det bare er koeffisientene for myke utdanninger rettet mot helse-, omsorgs-, sosial- og undervisningssektoren som er signifikante, altså som vi med sikkerhet kan si gir lavere ledighetsrisiko enn referansegruppa, som består av kandidater fra humaniorafag. Det er med andre ord tydelig hvor arbeidskraftmangelen i Norge har vært (og er) størst; det er i de myke yrkene. Ingen av de øvrige utdanningene har signifikant forskjellig ledighetsrisiko fra humanistene.

Vi har undersøkt om det er en interaksjonseffekt mellom karakterer og det å være ikke-vestlig innvandrere, altså om karakterer har en annen betydning for ledighetsrisikoen for innvandrere enn for ikke-innvandrere. Det har de ikke, effekten er tilnærmet null.

---

³⁴ Fortegnet til koeffisienten for arkitekter endrer seg fra pluss (modell 1) til minus i analysene der vi ekskluderer kandidater uten karakteropplysninger (modell 2 og 3). Koeffisienten for arkitekter i modell 2 og 3 er endog svært høy, riktignok ikke signifikant pga. høye standardfeil. Den negative effekten i modell 2 og 3 er svært overraskende, i og med at arkitektene har høyere ledighet enn de fleste andre grupper. Grunnen er imidlertid: Blant arkitektene skiller de som vi har karakteropplysninger for, seg fra dem som vi ikke har karakteropplysninger for, ved at de sistnevnte har langt lavere ledighet enn de førstnevnte. Det kan legges til at de med karakteropplysninger er uteksaminert ved NTNU, Trondheim, de øvrige i Oslo og Bergen. Dette spesielle forholdet gjelder imidlertid bare arkitektene.

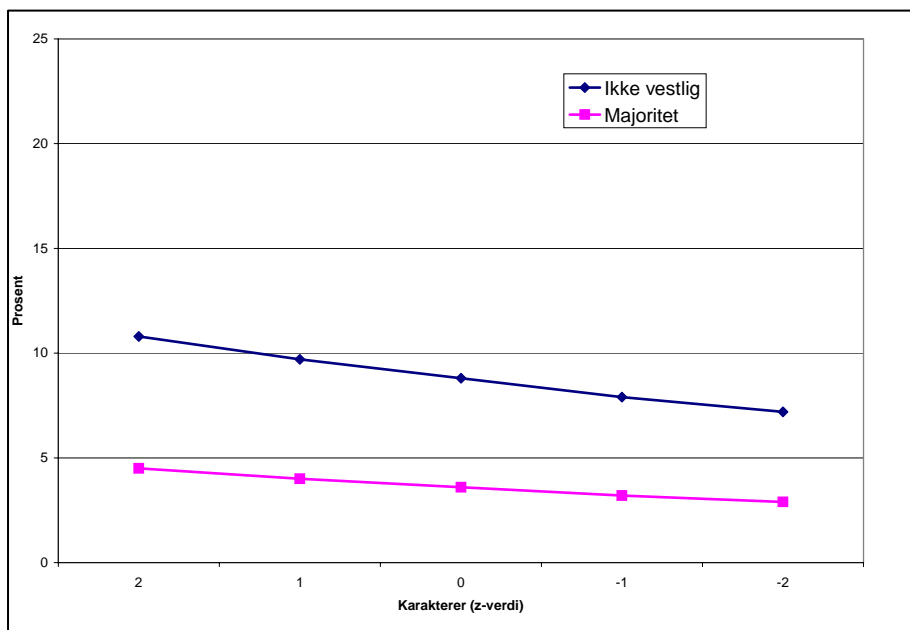
Det å ha relevant arbeid under studiene reduserer risikoen for arbeidsledighet etter eksamen sammenliknet med ellers like kandidater som ikke hadde hatt relevant arbeid under studiene. Som nevnt foran, har de ikke-vestlige innvandrere i disse kullene i mindre grad enn majoriteten hatt relevant arbeid under studiene. Dette innebærer, noe tilleggsanalyser viser, at i en modell der det ikke er kontrollert for relevant arbeid under studiene, er forskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og de øvrige kandidatene større enn det som framgår i tabell 9.6. Det kan bety at noe av den forskjellen i arbeidsledighetsrisiko som *kan* komme av urettmessig diskriminering, ikke kommer fram i tabell 9.6, dersom muligheten til å få relevant arbeid under studiene ikke er den samme blant ikke-vestlige innvandrere som blant dem med etnisk norsk bakgrunn.

Vi har også kontrollert for hvorvidt det betyr noe om en *bodde i Norge ved 17-årsalderen*, kombinert med kontroll for eventuell interaksjonseffekt mellom det å være ikke-vestlig innvandrere og ha oppvekst/ungdomstid i Norge. Dette hadde ingen signifikant effekt og er derfor utelatt fra analysene i tabell 9.6. Den manglende betydningen av hvor en bodde i 17-årsalderen var overraskende, tatt i betraktning at denne variabelen må antas å dekke mye av det samme som opplysningen om hvor en har fullført videregående opplæring. Denne opplysningen viste seg jo å ha en betydning for 1994/95-kullet (1999-undersøkelsen), i hvert fall i første fase av karrieren deres (se kapittel 6 og 7). Det er derfor mulig at de underliggende forholdene for det disse variablene muligens måler (kjennskap til norsk og norske forhold mv.), har mindre betydning for de senere kullene enn for kullet uteksaminert midt på 90-tallet. Det er også mulig at variabelen 'treffer' dette dårligere for de siste kullene; med andre ord at hvor kandidaten bodde som 17-åring, ikke har noen betydning for hans/hennes språkkunnskaper. Vi har ingen god forklaring på noen av eventualitetene. Hvis kjennskap til norsk og norske forhold (første mulighet) har mindre betydning for de senere kullene enn for kullet uteksaminert midt på 90-tallet, *kan* årsaken både ligge på etterspørselssiden og tilbudssiden, ved at etterspørselen etter de høyere utdannedes kvalifikasjoner har økt (det gjorde den også i perioden) og/eller at kandidatgruppene er sammensatt annerledes midt på 90-tallet enn ved tusenårsskiftet, og andre umålte kjennetegn som skiller disse gruppene, er viktigere enn hvor de bodde ved 17-årsalder/tok videregående opplæring.

Forskjellen i risiko for å oppleve arbeidsledighet mellom ikke-vestlige innvandrere og ikke-innvandrere et halvt år etter eksamen illustreres i figur 9.3. Der har vi beregnet sannsynligheten for å være

arbeidsledig et halvt år etter eksamen for en mannlig realist som er 27 år, uteksaminert i 2000, bor i Oslo, har hatt 14 måneders arbeid under studiene (som gjennomsnittet), men som ikke har hatt relevant arbeid under studiene. Ellers varierer innvanderstatus og karakterer i figur 9.3. Ca. 96 prosent av kandidatene har karakterer som faller innenfor karakterintervallet fra 2 standardavvik bedre (minusverdier) til 2 standardavvik dårligere (plussverdier) enn gjennomsnittet. Vi ser at sannsynligheten for å være arbeidsledig et halvt år etter eksamen er over dobbelt så høy blant ikke-vestlige innvandrere som blant majoriteten, et resultat som minner mye om de vi har sett i kapittel 7.

Figur 9.3 *Estimert sannsynlighet for å oppleve arbeidsledighet et halvt år etter eksamen etter karakterer og innvandrerbakgrunn. Beregnet for en mannlig realist, 27 år*

9.4 Bedret klima i arbeidslivet for ikke-vestlige kandidater etter årtusensskiftet?

I analysene i avsnitt 9.3 har vi slått sammen de tre kandidatundersøkelsene for perioden 1999–2001, for å få så høyt tallgrunnlag som mulig og dermed sikrere resultater. Som nevnt over, fant vi de samme tendenser i resultatene fra disse undersøkelsene som fra 1999-undersøkelsen blant personer som ble uteksaminert i 1994/95. Et spørsmål er likevel om situasjonen er den samme i hver av kandidatundersøkelsene 1999, 2000 og 2001, eller om det er tegn til endring over tid. Oversiktstabellen 5.1 viste tegn til at ledigheten blant ikke-vestlige innvandrere ble redusert, mens den økte blant vestlige innvandrere i 2001. Dette er et motsatt bilde av den frykten som tidvis ble nevnt i massemedier høsten 2001 etter terrorhandlingen 11. september mot World Trade Center. Det ble da spekulert i hvorvidt dette ville forårsake økt motvilje mot asiatiske og arabiske muslimer og økte problemer for disse på arbeidsmarkedet. Kan vi se tendenser til dette i vårt materiale? Eller – motsatt: I hvilken grad blir resultatene i tabell 5.1 som indikerte redusert ledighet blant ikke-vestlige innvandrere i 2001, bekreftet i multivariate analyser?

Nedenfor undersøker vi om vi får ulike resultater med hensyn til effekten av de innvandrrelaterte variablene når vi ser på 2001-kullet for seg sammenliknet med resultater for 1999- og 2000 kullene. Høgskolegruppene er ikke med i analysene. Grunnen er at vi ønsker å fjerne effekten på gjennomsnittresultatene av at det varierer hvilke høgskolegrupper som er med de ulike årene. I 2001 var for eksempel ikke ingeniørene med i undersøkelsen.

Tabell 9.7 Resultater av logistiske regresjoner med sannsynlighet for å være arbeidsledig som avhengig variabel. Vårkullene 1999 og 2000 (modell 1) og 2001 (modell 2)

	Modell 1 (1999+2000)		Modell 2 (2001)	
	B	S.E.	B	S.E.
Utd.gruppe (humaniora = ref.gruppe)				
Ped./psykologi	-0,685(1)	0,362	-0,673	0,512
Samfunnsvit.sk.ellers	-0,141	0,259	0,313	0,301
Juss	0,285	0,245	-0,326	0,404
Helserel. profesjoner	-0,850	0,545	-1,023	0,764
Natur/realfag	-0,065	0,239	-0,139	0,331
Primærnæringsfag	-0,475	0,380	0,145	0,454
Biologi	-0,149	0,326	0,205	0,389
Arkitekt	-4,518	9,025	-4,770	10,360
Siviløkonom	-0,932*	0,466	-0,027	0,425
Vestlig innvandrer	-0,119	0,606	0,138	0,629
Ikke-vestlig innvandrer	1,219***	0,325	0,305	0,626
Karakterer (standardisert)	0,102	0,073	0,141	0,094
Arbeid under studiene, antall måneder	-0,006(1)	0,003	-0,003	0,004
Har hatt relevant arbeid under studiene	-0,635***	0,179	-0,573*	0,229
Jente	0,136	0,151	-0,160	0,198
Alder	0,294*	0,121	0,471**	0,166
Alder ² /100	-0,394*	0,169	-0,625**	0,234
Mor høy utdanning	-0,091	0,170	-0,052	0,221
Far høy utdanning	-0,019	0,164	0,169	0,216
2000-kull	-0,050	0,145		
Bor i Oslo	-0,860***	0,176	-0,434(1)	0,223
Konstant	-7,301**	2,111	-10,432***	2,877
N	3786		1767	
-2 log likelihood	1540,13		859,09	
Pseudo R ²	5,4 %		4,3 %	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

Når vi deler opp materialet slik vi har gjort i tabell 9.7, får vi jevnt over mer usikre resultater på grunn av lavere tallgrunnlag og færre signifikante effekter. Ser vi på 2001-kullet for seg (modell 2 i tabell 9.7), finner vi at det å være ikke-vestlig innvandrer ikke lenger har noen signifikant effekt. Dette kommer ikke bare av at tallgrunnlaget er lavere, koeffisienten i modell 2 er betydelig lavere enn i modell 1. Det er altså

ingen statistisk sikker forskjell mellom nyutdannede ikke-vestlige innvandrere og majoriteten av kandidater når vi holder ingeniører og andre høgscolekandidater utenom og konsentrerer oss om 2001-kullet. Modell 1, som omhandler 1999- og 2000 kullet, gir derimot en sterk effekt av det å være ikke-vestlig innvandrer.³⁵

Det er imidlertid heller ikke slik at vestlige innvandrere har høyere ledighet enn de øvrige i 2001, noe tabell 5.1 kunne tyde på, når det er kontrollert for utdanning osv. Koeffisienten for ikke-vestlig innvandrer er for øvrig noe høyere enn for vestlig innvandrer, noe som også gir det motsatte inntrykk av hva vi fikk i tabell 5.1, der den rene (ukontrollerte) frekvensen kunne indikere at ledigheten i 2001 var høyere blant vestlige enn blant ikke-vestlige innvandrere.

Resultatene i tabell 9.7 viser utvikling i ledighetsrisiko blant innvandrere relativt til majoritet, og vi ser en (ikke-signifikant) tendens til at forskjellen i ledighetsrisiko ble redusert. Tabell 5.1 samt andre tilleggsanalyser³⁶ kan også tyde på at ledigheten blant ikke-vestlige innvandrere gikk ned i 2001 sammenliknet med de to foregående årene (når de ses samlet), selv om heller ikke denne tendensen er signifikant. I majoritetsgruppen økte ledigheten i 2001 (jf. tabell 9.6). Funnene har altså en motsatt tendens av det en vanligvis finner i arbeidsmarkedsstudier, nemlig at når arbeidsledigheten øker, øker den først (og mest) blant marginaliserte grupper.

Hvorvidt resultatene for ikke-vestlige innvandrere i 2001 er et tilfeldig og eventuelt forbigående utslag dette ene året, eller om vi ser sporene av en ny tendens henimot reduserte forskjeller i ledighet mellom majoritet og ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning, kan bare fremtidige undersøkelser gi svaret på. Det er ikke umulig at den store oppmerksomheten i massemediene rundt arbeidsledighet blant innvandrere kan ha medvirket til at arbeidsgivere er blitt mer bevisste på å innkalle innvandrere til intervju mv.

---

³⁵ Dette innebærer imidlertid ikke at vi kan trekke noen sikre konklusjoner om endring, siden forskjellene mellom koeffisientene for ikke-vestlige innvandrere i modell 1 og modell 2 ikke er statistisk signifikant.

³⁶ Vi har også analysert resultatene for ikke-vestlige innvandrere for seg og sett på hvorvidt vi finner nedgang i ledighetsrisikoen blant dem i 2001. Imidlertid er tallgrunnet så lavt at vi ikke får noen signifikante resultater, verken i bivariante eller i multivariate analyser, slik at disse resultatene ikke gjengis. Tendensen i resultatene er imidlertid at ledigheten blant ikke-vestlige innvandrere var om lag like høy i 2001 som i 1999, mens den var langt høyere i 2000 enn i 2001.

Det kan også ha hatt betydning at personer med utenlandsk bakgrunn er blitt et mer vanlig innslag på ulike samfunns- og yrkesområder. Norge hadde en kraftig økning i innvandringen siste halvdel av 90-tallet, og relativt sett høyere enn resten av Europa (Vassenden 2001). Samtidig er lovverket mot diskriminering blitt skjerpet, for eksempel ved at det i 1998 ble inntatt en bestemmelse i arbeidsmiljøloven (lov om arbeidervern og arbeidsmiljø mv av 4. februar 1977 nr 4, jf. Ot. prp. nr 67 (1996-97)). Den nye bestemmelsen i §55.A om ansettelse (annet ledd) forbyr arbeidsgivere å forskjellsbehandle søkere på grunn av blant annet rase, hudfarge og nasjonal og etnisk opprinnelse. Vi kan ikke se bort fra at denne bestemmelsen samt en skjerping av den offentlige årvåkenhet og debatt i forhold til spørsmål om integrering og diskriminering kan ha hatt betydning. Det siste har blant annet resultert i at det i mars 2000 ble nedsatt et lovutvalg for en ny lov mot etnisk diskriminering. Utvalget leverte sin innstilling 14. juni 2002 (Kommunal- og regionaldepartementet 2002a). Regjeringen tar imidlertid ikke sikte på å legge fram forslag om en lov mot etnisk diskriminering før ved årsskiftet 2003/2004 (Kommunal- og regionaldepartementet 2002b).

Resultatene fra 2001-undersøkelsen alene gjør det ikke mulig å konkludere sikkert om det er blitt et bedret klima for nyutdannede arbeidssøkere med ikke-vestlig bakgrunn etter årtusenskiftet. Det vi kan si, er at det ikke så langt er noen tegn til økt motvilje mot nyutdannede ikke-vestlige innvandrere høsten 2001 som et eventuelt resultat av terroraksjonen 11. september 2001.

9.5 Oppsummering

Ikke-vestlige innvandrere uteksaminert fra norske universiteter og høyskoler i årene 1999–2001 hadde samme karaktergjennomsnitt som majoriteten av kandidater. De nyutdannede ikke-vestlige innvandrerne hadde like fullt klart større risiko for å oppleve arbeidsledighet enn kandidater fra majoritetsgruppen og kandidater med vestlig bakgrunn, når andre relevante forhold holdes likt. På samme måte som i analysene for perioden 1995–1999 av kullet uteksaminert i 1994/95, er sannsynligheten for å oppleve arbeidsledighet over dobbelt så stor blant ikke-vestlige innvandrere, om en ser alle utdanningsgrupper under ett. Når det gjelder kandidatene uteksaminert i perioden 1999–2001, har vi – på grunn av et noe større tallgrunnlag enn i 1999-undersøkelsen – sett nærmere på om det er forskjeller mellom utdanningsgruppene når

det gjelder avstanden mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet i arbeidsledighetsrisiko. Oversikten over andelene som var arbeidsledige i de ulike utdanningsgruppene, tydet på stor variasjon mellom utdanningsgruppene. I noen grupper synes det ikke å være noen forskjell mellom innvandrere og majoritet når det gjelder risiko for ledighet, og det gjelder først og fremst utdanninger rettet mot myke yrker. Dette skal vi se nærmere på i kapittel 13, der vi går inn på den totale mistilpasningen, det vil si arbeidsledighet, irrelevant arbeid og undersysselsetting sett under ett.

Samtidig som vi har funnet at det generelt er langt større arbeidsledighetsrisiko for ikke-vestlige innvandrere enn for majoriteten av kandidater, har vi sett at det høsten 2001 ikke var signifikante forskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere og kandidater fra majoritetsgruppen. Hvorvidt dette er en ny tendens, gjenstår å se, men det er ikke umulig at den offentlige debatten rundt innvandreres situasjon på arbeidsmarkedet kan ha hatt en effekt.

10 Internasjonale sammenlikninger av arbeidsledighet blant innvandrere med høyere utdanning

10.1 Innledning

Den internasjonale Cheers-undersøkelsen som vi omtalte i kapittel 3, gir mulighet til å sammenlikne resultatene fra ulike europeiske land når det gjelder situasjonen for kandidater med innvandrerbakgrunn. I dette kapitlet vil vi se på arbeidsledighet i et slikt perspektiv. Vi sammenlikner norske data med data fra Nederland, Sverige og Tyskland. Grunnen til at disse landene er plukket ut, er dels at vi ønsket å sammenlikne ganske like vesteuropeiske land, dels at disse landene hadde den høyeste svarprosenten av landene i undersøkelsen.³⁷ Svarprosenten i Cheers-undersøkelsen var, som tidligere nevnt, generelt lav, men som vi har sett i kapittel 6 og 7, bekrefter registerdata de norske resultatene med hensyn til forskjell i ledighet mellom innvandrere og etnisk norske kandidater. I de fire aktuelle landene var responsraten 50, 48, 47 og 40 prosent for henholdsvis Norge, Nederland, Sverige og Tyskland. *Det internasjonale datasettet er veid for å korrigere for effekten av ulike utvalgsprosedyrer med hensyn til trekking av utdanningsgrupper (mv.) i de ulike landene.* Datasettet med de fire landene utgjør 12556 respondenter (uveid). Av disse tilhører 3506 det tyske utvalget, 3087 det nederlandske, 2634 det svenske og 3329 det norske. Det norske utvalget omfatter her ikke tilleggsutvalget av innvandrere og er slik sammenliknbart med de øvrige utvalgene (se for øvrig kapittel 3). Alle personer i utvalgene, unntatt i det svenske utvalget, ble uteksaminert fra universiteter og høyskoler i 1994/95, majoriteten i 1995. I det svenske utvalget var flertallet uteksaminert i 1994, noen også i 1993.

---

³⁷ Unntak er Østerrike, som hadde høyere svarprosent enn Tyskland. Østerrike ble imidlertid ikke valgt på grunn av at det var et forsvinnende lite antall innvandrere som var med i undersøkelsen i dette landet.

10.2 Innvandring og arbeidsledighet i de fire landene

Innvandrerens arbeidsmarkedssituasjon i de ulike landene kan blant annet være influert av immigrasjonsrater (høye/lave), andelen som innvandrerne utgjør av befolkningen og av det generelle ledighetsnivået i landet. Forskjeller mellom landene med hensyn til innvandrernes situasjon relativt til den øvrige befolkningen kan dermed være relatert til forskjeller mellom landene med hensyn til innvandring og generell ledighet, i tillegg til ledighetsnivået blant høyere utdannede spesielt.

Når det gjelder forskjeller mellom landene i ledighet blant de nyutdannede, vil de avhenge av flere forhold enn konjunkturforskjeller, for eksempel er det institusjonelle forskjeller med hensyn til arbeidsmarkedets rammer og virkemåte, herunder ulik grad av fleksibilitet i arbeidsmarkedet. I tillegg er det forskjeller mellom landene i utdanningssystemene, som igjen innebærer forskjeller mellom landene når det gjelder hvor smidig overgangen fra utdanning til arbeid foregår. Müller og Shavit (1998) viser at den institusjonelle konteksten betyr mye når det gjelder betydningen av utdanning for senere arbeidsmarkedstilpassing, og at dette varierer mellom land. Effektene av utdanning varierer avhengig av hvordan utdanningen er organisert i de ulike landene.

Om – og eventuelt hvordan – slike institusjonelle forskjeller mellom landene i arbeidsmarkedet og utdanningssystemet påvirker forskjeller mellom innvandrere og majoritet, er for oss ukjent og dessverre et tema vi har ikke mulighet for å undersøke nærmere innenfor rammene av prosjektet som her rapporteres. Nedenfor sammenlikner vi de fire landene etter dimensjonene arbeidsledighetsnivå og innvandringsrate.

10.2.1 Innvandring

Vi vil nedenfor se på innvandringsratene i den aktuelle perioden som dataene om arbeidsmarkedskarrieren omhandler, det vil si siste halvdel av 90-tallet. Et problem oppstår imidlertid når det gjelder sammenliknbar statistikk. Definisjonen av 'innvandrer' i offisiell statistikk varierer mellom landene, avhengig av om kriteriet er statsborgerskap eller fø-

deland.³⁸ Med hensyn til det sistnevnte kriteriet, varierer det også om foreldres fødeland er brukt som ett av kriteriene. I tysk statistikk er statsborgerskapskriteriet brukt, i de tre andre landene fødeland. I disse tre landene er 'andregenerasjonsinnvandrere' personer født i landet med begge foreldre født i utlandet (i Sverige brukes her hele betegnelsen utenlandsfødte med to utenlandsfødte foreldre, en betegnelse som SSB innførte høsten 2001 i Norge, for å unngå andregenerasjonsbetegnelsen).

Med hensyn til førstegenerasjonsinnvandrere, som er den gruppen som er interessant her, varierer definisjonene noe mellom disse tre landene. I Norge er som kjent en førstegenerasjon innvandrere født i utlandet med begge foreldre født i utlandet. I Nederland er førstegenerasjonsinnvandrere en person som er født i utlandet med en eller begge foreldre født i utlandet. I Sverige opereres det hovedsakelig med begrepet utenlandsfødte (SCB 2001), uavhengig av hvor foreldrene er født (men en er ikke utenlandsfødt hvis mor er folkeregistrert i Sverige).

På grunn av disse forskjellene foreligger det ikke tall med hensyn til andelen førstegenerasjonsinnvandrere (eller ikke-vestlige sådanne) som er helt sammenliknbare, men vi vil nedenfor gi noen eksempler på tall som kan gi et inntrykk. Tallene refererer til tidspunkter som faller innenfor den tidsperioden som de internasjonale dataene som ellers skal sammenliknes i dette kapitlet, gjelder (1995-1999).

Når det gjelder andelen utenlandske statsborgere i disse landene, gir følgende tall et bilde: I Tyskland utgjorde utenlandske statsborgere 8,8 prosent av befolkningen i 1995 og 8,9 prosent i 1998; i Nederland var tilsvarende tall 4,7 og 4,2 prosent; i Norge 3,7 prosent begge år og i Sverige henholdsvis 5,2 og 5,6 prosent (OECD 2001a, tallene refererer til 31. desember hvert av årene). Slike tilgjengelige sammen-

---

³⁸ Også definisjonen av innbygger, eller kriteriet for å være en del av den registrerte befolkningen, varierer, og det kan også få betydning for hvordan en måler den andelen som innvandrerne utgjør av befolkningen. I nederlandsk statistikk beskrives det slik: "The population figures (number of inhabitants) relate to members of the resident ('de jure') population who reside *habitually* in the Netherlands and who are recorded in one of the municipal population registers" (CBS 2000, vår kursivering). I Sverige er personer innflyttet fra utlandet (innvandrere) registrert i folkeregisteret hvis de ved innflytting har til hensikt å oppholde seg i Sverige i *minst ett år*. Den norske statistikken er basert på det sentrale folkeregister (DSF). Personer som kommer tilflyttende, regnes som bosatt i Norge hvis de har til hensikt å være i landet i *6 måneder eller mer*.

liknbare tall er bare av begrenset interesse, bortsett fra at de viser at innvandrerbefolkningen er størst i Tyskland, siden det kan variere i hvilken grad innvandrere beholder sitt utenlandske statsborgerskap. Eksempler på andre tall er: I Sverige var 10,9 prosent av befolkningen født i utlandet i 1998 (Nilsson 1999). I Nederland var tilsvarende tall 9,6 prosent ved utgangen av 1998 (OECD 2001a), mens 8,8 prosent var førstegenerasjonsinnvandrere ifølge definisjonen i det nederlandske statistiske sentralbyrået som er omtalt over (CBS 2000). I Norge var 6,1 prosent født i utlandet ved utgangen av 1998 og 6,5 prosent ett år senere (SSB 2001), mens 4,7 prosent var født i utlandet med to utenlandsfødte foreldre (det vil si den strengeste førstegenerasjons definisjonen blant landene) ved utgangen av 1997 og 5,3 prosent to år senere. Om personer født i Norge med to utenlandsfødte foreldre (tidligere 'andregenerasjonsinnvandrere') inkluderes, utgjorde innvandrerbefolkningen 6,3 prosent av befolkningen i Norge ved utgangen av 1999.

Til tross for de ulike definisjonene er det mulig å konkludere med at Tyskland og Sverige, fulgt av Nederland, har den høyeste andelen innvandrere. Alle de fire landene har hatt høy netto innvandring i perioden. Norge, Nederland og Sverige har også hatt en økning i innvandringsratene siste halvdel av 90-tallet, mens raten gikk noe ned i Tyskland. Likevel var fortsatt Tyskland et hovedmottaksland av innvandrere målt i absolutte tall (OECD 2001a). Netto innvandringsrate gjennom siste halvdel av 90-åra var imidlertid spesielt høy i Norge, med 0,26 prosent årlig. Tilsvarende rate for alle EU land var 0,18 prosent (Vassenden 2001). Av de europeiske landene mottok Tyskland og Nederland, sammen med Storbritannia og Sveits, det høyeste antallet asylsøkere på nittitallet. Målt som andel av den totale utenlandske befolkning, mottok imidlertid Norge, sammen med Irland, flest asylsøkere (OECD 2001a). Om en teller antall innbyggere per asylsøker, var det Nederland som mottok flest av disse fire europeiske landene i 1998 (340 innbyggere per asylsøker), fulgt av Norge (520), Sverige (680) og Tyskland (830) (UNHCR 1999). I 1998 var det en reduksjon i antall asylsøkere i Tyskland. Landet var på tredje plass i antall asylsøkere (sett i forhold til befolkningen) blant de europeiske landene i 1997, men var på niende plass i 1998. Norge mottok færre asylsøkere enn gjennomsnittet i Europa i 1997, men var på femteplass i 1998.

En konklusjon er at midt på 90-tallet, det vil si ved starten av den perioden vi ser på når det gjelder arbeidsmarkedskarrieren, hadde Norge den laveste andelen innvandrere sammenliknet med de øvrige tre landene vi skal se på her. Imidlertid økte andelen i Norge kraftig i løpet av perioden, det vil si siste halvdel av nittiåra.

10.2.2 Arbeidsledighet generelt i de fire landene

Norge og Nederland hadde den største nedgangen i arbeidsledighetsrater fra 1996 til 1999, og også den laveste arbeidsledighetsraten både i 1996 og 1999 (se tabell 10.1). I Tyskland var ledigheten høyere, og på samme nivå begge år.

Tabell 10.1 *Arbeidsledighetsrater etter utdanningsnivå og alder. 1996/standardiserte arbeidsledighetsrater 1996/1999*

	Alder 25–29 år, høyere utdann., uten universitet *	Alder 25–29 år Univer- sitetsut- danning*	Alder 25–29 år Alle utd.- nivåer*	Alder 25–64 år Høyere utdan- ning**	Standardiserte arbeidsledighets- rater **	
	1996	1996	1996	1996	1996	1999
Tyskland	4,9	6,5	8,4	5,2	8,9	8,7
Nederland	X	6,6	6,0	3,5	6,3	3,3
Norge	5,8	5,2	6,4	2,6	4,9	3,3
Sverige	8,0	5,1	12,7	4,8	9,6	7,2

* Kilde: OECD 1998

** Kilde: OECD 2000

Norge hadde den laveste arbeidsledighetsraten blant personer med høyere utdanning ('tertiary level' i OECDs statistikk), men i den relevante aldersgruppen (25–29 år) med høyere utdanning var arbeidsledigheten ikke spesielt lav i Norge (tabell 10.1). Forskjellen i arbeidsledighetsrater mellom personer med universitetsutdanning og den totale arbeidsstyrken i alderen 25–29 år, er størst i Sverige, fulgt av Tyskland.

I flertallet av OECD-landene er arbeidsledigheten i den utenlandsfødte delen av befolkningen større enn for resten av arbeidsstyrken. Dette er for eksempel vist ved at innvandrernes andel av de arbeidsledige er langt høyere enn innvandrernes andel av den totale arbeidsstyrken (OECD 2001b).

Når det gjelder arbeidsledighetsratene, finnes sammenliknbare tall basert på statsborgerskap. Forskjellene mellom utenlandske statsborgere og nasjonale borgere er størst i Nederland (foruten Danmark) – i gjennomsnitt tre ganger så høy blant innvandrere (OECD 2001a), når det ikke er kontrollert for utdanning. I Nederland var arbeidsledighetsraten blant mannlige nasjonale statsborgere 3,2 prosent i 1998 mot

11,6 prosent (3,7 ganger så høy) blant utenlandske statsborgere. Tilsvarende tall i Tyskland var 8,5 prosent mot 17,3 prosent (dobbelt så høy), og i Sverige 9,3 mot 23,2 prosent (2,3 ganger så høy).³⁹ Tilsvarende tall foreligger ikke for Norge. I Norge var den registrerte arbeidsledigheten i november 1998 1,9 prosent for ikke-innvandrere og 6,1 prosent for førstegenerasjonsinnvandrere (3,3 ganger så høy); 9,1 prosent for ikke-vestlige (SSB 1998, SSB 2000, se også kapittel 5).

Forskjellene var altså større i Norge og Nederland enn i Sverige og Tyskland. Imidlertid viser andre tall at arbeidsledighetsraten blant innvandrere i Sverige var svært høy sammenliknet med raten blant etnisk svenske. Ifølge det svenske statistiske sentralbyrået (SCB 1998), arbeidskraftsundersøkelsen, var 5,4 prosent av arbeidsstyrken arbeidsledige i november 1998, en andel som er langt lavere enn andelen oppgitt i OECD-rapporten nevnt over. Arbeidsledigheten blant innvandrere var imidlertid meget høy, slik det framkommer i en rapport fra den svenske arbeidsmarkedstyrelsen (Berggren 2000). Rapporten viser at 20,5 prosent av den ikke-nordiske arbeidsstyrken var arbeidsledige i 1999, en nedgang fra hele 33 prosent i 1997. Berggren viser også at blant arbeidsledige som søkte arbeid gjennom arbeidsformidlingen, hadde arbeidsledige ikke-nordiske innvandrere med videregående eller høyere utdanning, mindre sjanse til å få arbeid enn etnisk svenske med samme utdanning.⁴⁰

Tallene som er nevnt over, indikerer at den relative forskjellen i arbeidsledighetsrater mellom innvandrere og majoritet er meget høy både i Sverige, Norge og Nederland, men noe mindre i Tyskland. Imidlertid foreligger også ytterligere statistikk fra OECD som gir et delvis annet, og delvis et samme bilde, etter å ha kontrollert for utdanning (OECD 2001b:194). Her er det foretatt beregninger av 'sannsynligheten for å være inaktiv', basert på arbeidsmarkedsundersøkelser i 18 OECD-land. Det er her kontrollert for innvandrerstatus; det vil si innvandrere er her 'utlendinger', trolig utenlandske statsborgere i de aktuelle landene. Analysene viser en mindre effekt (ikke-signifikant på 5 prosent nivå) av det å være utlending i Norge enn i Nederland, Sverige og Tyskland, med høyest effekt i Nederland fulgt av Sverige. Det er imidlertid ikke gitt noen definisjon av 'inaktiv', heller ikke opplyses det hvilke(t) år dataene refererer til. I tillegg foreligger det ingen informasjon om hvordan utdanningsvariabelen er konstruert eller hva slags

---

³⁹ OECD (2001a:49), der kilden er Labour Force Survey.

⁴⁰ Det er ikke oppgitt hvorvidt utdanningen var tatt i Sverige eller i det opprinnelige hjemlandet.

informasjon en har om utdanningen til utlendingene, om utlendingene er vestlige eller ikke-vestlige, eller om N i analysen er den totale befolkningen eller arbeidsstyrken. Det er derfor usikkert på hvilken måte disse analysene kan forstås eller benyttes.

10.3 Problemstillinger og avhengige variable

10.3.1 Problemstillinger

På bakgrunn av teorien om statistisk diskriminering, se kapittel 2, forventer vi å finne forskjeller i arbeidsledighetsrisiko mellom kandidater som tilhører majoritetsbefolkningen og ikke-vestlige innvandrere i de fire europeiske landene, etter kontroll for relevante uavhengige variable. Vi forventer i utgangspunktet at disse forskjellene vil gjelde alle fire land, men at forskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet vil være mindre i Tyskland enn i de øvrige landene (jf. statistiske opplysninger i avsnitt 10.2.2 og Zegers de Beijl 2000).

10.3.2 Avhengige variable - definisjoner og deskriptive resultater

Arbeidsledighetsrisiko vil bli undersøkt i binomiske logistiske regresjonsanalyser, som:

- i) sannsynligheten for å ha opplevd ledighet minst en gang i løpet av perioden (1994-1999) blant alle respondentene i alle de fire landene
- ii) sannsynligheten for å oppleve arbeidsledighet i løpet av første fase av karrieren, som den første rapporterte aktiviteten, blant personer i de fire landene som var i arbeidsstyrken på det tidspunktet
- iii) sannsynligheten for å oppleve arbeidsledighet i siste aktivitet blant personer i de fire landene som var i arbeidsstyrken på intervju-tidspunktet (desember 1998/vinteren-våren 1999).

Tabell 10.2 Deskriptive resultater for de avhengige variablene etter land, innvandrersstatus og fagfelt. (N, i alt=12556)

	Prosent av alle som har vært arbeidsledige i løpet av perioden 1994–1999	Arbeidsledig som prosent av arbeidsstyrken, første fase	Arbeidsledig som prosent av arbeidsstyrken, siste aktivitet
I alt	9,8	5,1	1,7
Sverige	4,1	1,8	1,4
Nederland	12,8	6,9	1,7
Tyskland	8,2	1,6	2,8
Norge	13,2	9,2	0,9
Ikke-vestlig innv.	14,9	8,4	6,0
Vestlig innvandr.	7,9	4,3	1,6
Majoritet	9,8	5,1	1,6
Humaniora	11,8	6,9	2,7
Pedagogiske fag	6,8	2,3	1,6
Matematikk	6,2	3,9	0,9
Juss	13,3	8,6	3,1
Samf.vitenskap	9,3	4,7	1,8
Naturvitenskap	17,5	6,9	4,7
Ingeniør/tekn.	12,6	8,4	1,1
Medisinske fag	4,4	1,2	0,8

Gjennomgående viser oversikten i tabell 10.2 at ikke-vestlige innvandrere i de fire landene har en sterkere tendens til å oppleve arbeidsledighet enn de øvrige kandidatene. Forskjellene mellom landene avviker fra hva en kunne forvente ut fra gjennomgangen i avsnitt 10.2.2. Dette vil vi også komme tilbake til senere. Resultatene varierer også mye etter fagfelt. Spørsmålet er om forskjellene mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet vil øke eller reduseres etter kontroll for de uavhengige variablene.

10.4 Uavhengige variabler – definisjoner og deskriptive resultater

Land

Som nevnt i avsnitt 10.2 er det mange forskjeller mellom landene som påvirker ledighetsnivået til kandidatene, og muligens også forskjeller mellom innvandrere og majoritet. Det er derfor viktig å kontrollere fro land, i tillegg til at vi ønsker å se om det er forskjeller mellom land. Land vil her si ‘land-utvalg’, det vil si utvalget fra hvert av de fire landene som respondentene tilhørte, og altså ikke opprinnelsesland, selv om dette er sammenfallende for de fleste respondenter (ikke-innvandrere). Det begrensede antallet respondenter, spesielt antallet innvandrere, gjør det vanskelig å gjennomføre separate land-analyser. Derfor vil forskjeller mellom landene bli belyst ved at det i regresjonene vil bli kontrollert for hvilket land-utvalg respondentene tilhørte, samt interaksjonseffekten av det å være ikke-vestlig innvandrer og land-utvalg. Bare i tabell 10.6 blir separate landanalyser presentert.

Innvandrere

Definisjonen av innvandrere er basert på opplysninger gitt i spørreskjemaet. De som har gitt informasjon om at de var utenlandske statsborgere ved fødselen (se også kapittel 3 og avsnitt 10.1), er innvandrere. Dermed blir innvandrere definert på samme måte for de ulike land-utvalgene, og vi unngår problemer med sammenliknbarhet som vi omtalte i avsnitt 10.2. Vestlige og ikke-vestlige innvandrere er definert på samme måte som tidligere (se ellers kapittel 3).

Andelene som innvandrere utgjør i utvalgene, er små, se tabell 10.3, sammenliknet med andelen som innvandrerne utgjør av befolkningen i de ulike landene, jf. omtalen i avsnitt 10.2.1. Den lave andelen innvandrere skyldes trolig delvis en lavere svarprosent blant innvandrerne enn blant de øvrige. En annen grunn er at innvandrere, spesielt ikke-vestlige innvandrere, deltar i høyere utdanning i mindre grad enn ikke-innvandrere, noe som reflekteres både i norsk og svensk statistikk (Opheim og Støren 2001, SCB 2001). Det foreligger så vidt vi kjenner til ikke sammenliknbar statistikk for de to andre landene, men sannsynligvis er situasjonen den samme i Tyskland og Nederland. En tysk studie har påvist signifikante forskjeller med hensyn til oppnådd ut-

danning mellom andregenerasjonsinnvandrere og etnisk tyske ungdommer (Riphaum 2001a, 2001b).

Andelen innvandrere er høyere i det svenske utvalget enn i de tre øvrige utvalgene, mens det var små forskjeller mellom de øvrige utvalgene. Dette reflekterer bare delvis forskjellene landene imellom med hensyn til den andelen som innvandrerne utgjør av befolkningen i de ulike landene. Det faktum at innvandrerandelen er høyere i det svenske enn i det tyske og nederlandske utvalget, *kan* muligens reflektere en tendens til at innvandrerbefolkningen i Sverige er bedre integrert i det nasjonale utdanningssystemet enn i de to andre landene, noe vi her imidlertid bare kan sette opp som et spørsmål. En annen grunn kan være at det er høyere responsrate blant innvandrerne i det svenske utvalget enn i de to øvrige. Det faktum at innvandrerandelen i det norske utvalget er på nivå med andelen i det nederlandske og tyske, *kan* ha samme årsaker. Det er dessuten en tendens til, i hvert fall har en funnet i Norge (Opheim og Støren 2001) at innvandrere i større grad enn majoritetsbefolkningen foretrekker universitetsutdanning framfor høyskoleutdanning. Siden det svenske utvalget bare omfatter kandidater med høyere grad (se tabell 10.3), kan dette være en ytterligere grunn til at innvandrerandelen i det svenske utvalget var såpass mye høyere enn i de øvrige utvalgene.

Utdanningsgrupper

Kandidatene er gruppert i åtte kategorier etter fagfelt. Inndelingen bygger på ISCED 97 (UNESCO 1997) og er svært lik den nye norske utdanningsstandard NUS2000 (se kapittel 9), siden NUS2000 bygger på ISCED 97. Disse kategoriene er humaniora (benyttet som referansegruppe i regresjonsmodellene), pedagogikk og undervisning, samfunnsvitenskap (inkludert sosialt arbeid og økonomi), juss, naturvitenskap, matematikk, ingeniør- og teknologiske fag og medisinske fag. Fordelingen av utdanningsgrupper etter land og innvandrerstatus varierer meget, se tabell 10.3. Arbeidsledighetsratene varierer mellom utdanningsgruppene, skjønt ofte i forskjellig retning i de ulike landene. Derfor er det viktig å kontrollere for både land og utdanning.

Kandidatene er også kategorisert etter lengden (nivået) på den høyere utdanningen de er uteksaminert fra, om den er kort eller lang, noe som nesten – men ikke fullstendig – tilsvare skillet i det norske utdanningssystemet mellom høyere og lavere grad. Nesten 60 prosent av det totale utvalget har lang høyere utdanning (tabell 10.3). Det svenske utvalget bestod bare av personer med lang utdanning. I det norske og nederlandske utvalget utgjorde de med lang utdanning bare

35–37 prosent. Arbeidsledighetsraten kan variere etter lengden på utdanning, men også etter fagfelt og land. Derfor vil vi i noen av analysene inkludere en kontroll for effekten av samspillet mellom fagfelt og lang utdanning for de fagfeltene som har høyest andel med kort utdanning, som er pedagogikk og undervisningsfag (pedagogiske høyskoler), 53 prosent, sosialvitenskap 46 prosent, matematikk 38 prosent, ingeniørfag 51 prosent og medisin (for eksempel sykepleie) 59 prosent.

Uteksamineringstidspunkt

Undersøkelsen var planlagt å omfatte personer som ble uteksaminert høsten 1994 eller våren/sommer 1995. De aller fleste respondentene ble uteksaminert i 1995. Det er imidlertid forskjeller mellom landene. For eksempel ble de fleste i det svenske utvalget uteksaminert i løpet av 1994 (se tabell 10.3) og noen også tidligere. En høyere andel av innvandrerne enn av majoriteten, spesielt blant dem med vestlig bakgrunn, ble uteksaminert i 1994, men det reflekterer delvis forskjeller mellom landene, i og med at det svenske utvalget har en høyere andel av innvandrere, og vestlige innvandrere spesielt, enn de øvrige landutvalgene. Det kan ha betydning for arbeidsmarkedssituasjonen på intervjutidspunktet hvor lang tid som er gått siden en ble uteksaminert; for eksempel kan risikoen for å være arbeidsledig bli redusert med tiden. Det kan imidlertid også ha en (motsatt) effekt på sannsynligheten for å ha opplevd arbeidsledighet i løpet av perioden fra uteksaminering til intervjutidspunkt, på den måten at risikoen for å ha rukket å oppleve ledighet kan være større jo lengre tid en har vært på arbeidsmarkedet, det vil si jo lengre tid det er siden uteksaminering. Dette kan medføre forskjeller mellom utvalgene fra de ulike landene, siden utvalgene er såpass forskjellig sammensatt når det gjelder uteksamineringstidspunkt. Det er lite aktuelt å ekskludere kandidater uteksaminert før 1995 eller høsten 1994, fordi det ville redusere datamaterialet for mye, dessuten ville vi miste hele det svenske utvalget. I stedet for å gjøre dette, inkluderer vi en kontroll for uteksamineringstidspunkt i analysene.

Karakterer

Denne variabelen er også benyttet i analysene i kapittel 7 og er nærmere omtalt i kapittel 3. Vi kan ikke være sikre på at respondentene i de ulike landene har svart på spørsmålet om karakterer (karakterer fra videregående opplæring, inntakskarakterer til høyere utdanning) på samme måte. Kandidatene i det nederlandske utvalget rapporterte gjennomgående om svakere karakterer enn de øvrige, kandidatene fra

det svenske utvalget om de beste karakterene. Vi kjenner ikke grunnen til denne forskjellen. Den kan muligens komme av forskjeller mellom landene når det gjelder de karakterer som kreves for opptak til høyere utdanning, eller (delvis) det faktum at kandidatene i det svenske utvalget alle har lang høyere utdanning, eller forskjeller mellom landutvalgene i måten spørsmålet er forstått og besvart. Dette vil langt på vei bli kontrollert for i analysene ved at det vil bli kontrollert for blant annet land, varighet på utdanningen og fagfelt.

Andre variable

I tillegg til variablene nevnt over, vil vi ha med uavhengige variable i analysen som er kjent fra kapittel 4 og fra analysene i kapittel 7. Vi viser derfor til kapittel 4 når det gjelder begrunnelsen for å ha med disse variablene. Dette gjelder variablene alder, foreldres utdanning, antall måneder en har hatt relevant inntektsgivende arbeid i studietida, kjønn og i hvilket land en tok sin videregående utdanning; om det var landet der undersøkelsen ble utført eller et annet land. Fordelingen av sistnevnte vises i tabell 10.4. Fordelingen av de øvrige uavhengige variablene vises i tabell 10.3.

Tabell 10.3 Gjennomsnittsverdier for noen av de uavhengige variablene i de fire land-utvalgene, for det totale utvalget og etter innvandrersstatus

	I alt *	Sverige	Nederland	Tyskland	Norge	Ikke-vestlig innv.	Vestlig innvandrers	Majoritet
Sverige	0,210							
Nederland	0,246							
Tyskland	0,279							
Norge	0,265							
Uteksaminert 1993	0,022	0,103	0,00	0,00	0,00	0,020	0,039	0,021
Uteks. Tidlig 1994	0,155	0,692	0,015	0,021	0,00	0,236	0,355	0,148
Uteks. sent 1994	0,154	0,198	0,101	0,189	0,132	0,158	0,181	0,153
Uteksaminert 1995	0,651	0,008	0,841	0,781	0,844	0,565	0,417	0,659
Ikke-vestlig innvandrers	0,018	0,026	0,011	0,019	0,015			
Vestlig innvandrers	0,019	0,047	0,010	0,012	0,014			
Majoritet	0,963	0,926	0,978	0,969	0,972			
Kvinne	0,516	0,575	0,506	0,412	0,588	0,445	0,559	0,516
Lang høyere utdanning	0,570	1,00	0,370	0,628	0,352	0,663	0,778	0,564
Alder i 1995	27,6	29,1	25,8	27,5	28,1	30,1	29,1	27,5
Karakterer	1,73	1,23	2,24	1,84	1,48	1,67	1,49	1,74
Medisinske fag	0,133	0,105	0,092	0,068	0,262	0,178	0,13	0,132
Humaniora	0,085	0,078	0,094	0,11	0,056	0,108	0,133	0,083
Pedagogikk etc.	0,127	0,182	0,144	0,065	0,135	0,095	0,093	0,129
Matematikk	0,036	0,032	0,036	0,05	0,025	0,051	0,032	0,036
Juss	0,054	0,044	0,049	0,066	0,055	0,028	0,034	0,056
Samfunnsvitenskap	0,284	0,324	0,349	0,302	0,172	0,253	0,312	0,284
Naturvitenskap	0,047	0,032	0,017	0,082	0,05	0,035	0,05	0,047
Ingeniørfag/teknologi	0,229	0,202	0,208	0,25	0,246	0,237	0,208	0,229
Antall måneder relevant arb. u/utd.	6,0	4,0	5,4	6,1	6,5	6,1	7,0	5,6
Mor høyere utdanning (unntatt Sverige)	0,201	.	0,167	0,133	0,304	0,209	0,299	0,2
Far høyere utdanning (unntatt Sverige)	0,375	.	0,359	0,340	0,426	0,383	0,419	0,376
En av foreldrene med høyere utdanning (unntatt Sverige)	0,413	.	0,393	0,358	0,490	0,399	0,449	0,414

* N=12556=100 prosent. Når det gjelder uteksamineringstidspunkt, er 1,9 prosent uoppgitt.

10.4.1 Videregående utdanning - i hvilket land?

Land-utvalgene varierer også med hensyn til i hvilken grad innvandrerne, spesielt ikke-vestlige innvandrere, hadde fullført videregående opplæring i tilflyttingslandet (der undersøkelsen ble utført) eller i et annet land, som trolig oftest vil si det opprinnelige hjemlandet (tabell 10.4). I det svenske og tyske utvalget har de aller fleste ikke-vestlige innvandrerne tatt videregående i tilflyttingslandet, mens i det norske og nederlandske utvalget gjelder dette bare henholdsvis 41 og 53 prosent. Denne forskjellen kan muligens i noen grad være uttrykk for forskjell i innvandringshistorie i landene, med forholdsvis flere nyankomne innvandrere i Norge enn for eksempel i Tyskland. I så fall vil det også kunne være uttrykk for at de nyankomne i Norge blir raskere integrert i utdanningssystemet enn i Tyskland (eller Sverige). På den annen siden stemmer denne forklaringen dårlig med at Nederland har en lengre historie med innvandring fra ikke-vestlige land enn Norge og Sverige, og at Norges og Sveriges historie er relativt lik. Muligens kommer forskjellen av at det svenske utvalget er mer spesielt sammensatt enn de øvrige når det gjelder type kandidater (alle med lang utdanning osv.), og at både det svenske og tyske utvalget kan være skjevere sammensatt enn de to øvrige, ved at en i mindre grad har nådd fram til innvandrere som har bodd kort tid i landet eller generelt i mindre grad har nådd fram til innvandrere som er svakt integrerte.

Tabell 10.4 Prosentandel som har fullført videregående utdanning i det landet der undersøkelsen ble utført, etter land og innvandrerstatus

	I alt	Sverige	Nederland	Tyskland	Norge
I alt	96,0	94,4	95,4	98,2	95,6
Ikke-vestlig					
Innvandrer	67,8	78,4	53,1	84,1	41,2
Vestlig innvandrer	73,2	71,6	86,1	77,1	64,8
Majoritet	98,3	98,1	96,4	99,7	99,0

10.5 Arbeidsledighetserfaring i fireårsperioden i de fire landene

Vi starter med å vise resultatene fra analysen av sannsynligheten for å ha opplevd arbeidsledighet gjennom den ca. fire år lange perioden

som har gått fra kandidatene ble uteksaminert til de deltok i undersøkelsen. Dette vises i tabell 10.5 og 10.6, der den siste tabellen viser resultatene for hvert av landene. Analysene inneholder de variablene som er omtalt foran. Tallet på observasjoner i tabell 10.5 og 10.6 refererer til det totale utvalget, og for eksempel ikke bare dem som er i arbeidsstyrken på et gitt tidspunkt, siden analysene dekker hele perioden.

Det er en signifikant effekt av å være ikke-vestlig innvandrere når alle fire land ses samlet (modell 1 og 2), men modell 3 (tabell 10.5) og tabell 10.6 viser at den signifikante effekten bare gjelder det norske og nederlandske utvalget. Det er dessuten ingen signifikant effekt av variabelen 'tatt videregående utdanning i undersøkelseslandet' (tilflyttingslandet). Imidlertid er det en tendens i det svenske og norske utvalget (se tabell 10.6) til at risikoen for arbeidsledighet reduseres noe blant ikke-vestlige innvandrere hvis de har tatt videregående opplæring i tilflyttingslandet. Denne tendensen, dog ikke signifikant, fant vi også for det tilsvarende, men ikke helt identiske, norske utvalget i kapittel 7.

Når vi sammenlikner modellene 1 og 2 i tabell 10.5, ser vi at det å inkludere interaksjonseffekten av fagfelt og varighet på utdanningen er av betydning for prediksjonene, men er av liten betydning for effektene av innvandrervariablene. Derfor tar vi disse interaksjonseffektene ut av analysene i modell 3. Det vil også gjelde de kommende analysene.

Det norske og nederlandske utvalget har signifikant høyere andeler som har opplevd arbeidsledighet i løpet av perioden, enn det svenske og tyske utvalget. Dette er overraskende tatt i betraktning data som ble presentert i tabell 10.1, der Nederland og Norge langt fra hadde de høyeste ledighetsandelene. Resultatene kan reflektere at utdanning på universitetsnivå synes å være relativt mer gunstig med tanke på å unngå ledighet i Sverige og Tyskland enn i Norge og Nederland, jf. også tabell 10.1. Der fremgikk det at for aldersgruppen 25–29 år var forskjellen mellom det generelle ledighetsnivået og andelen ledige blant dem med universitetsutdanning høyere i Tyskland og Sverige enn i Nederland og Norge, og særlig var forskjellen stor i Sverige. Imidlertid kan noen av forskjellene mellom landene komme av utvalgsskjevhet og lavere responstrate i det tyske og svenske utvalget enn i det norske og nederlandske. Dette var vi inne på i avsnitt 10.4.1, og vi vil komme nærmere tilbake til det i avsnitt 10.6.

Tabell 10.5 Binomisk logistisk regresjon med sannsynlighet for å ha vært arbeidsledig i perioden 1994–1999 som avhengig variabel. Fire land

	Modell 1		Modell 2		Modell 3	
	B	S. E.	B	S. E.	B	S. E.
Utdann. Gr.(hum.=ref.gr.)						
Pedagogikk og undervisningsfag	-0,500***	0,149	-0,953***	0,231	-0,488**	0,150
Matematikk	-0,429 (1)	0,223	-0,496	0,350	-0,425 (1)	0,224
Juss	0,030	0,155	0,083	0,159	0,011	0,156
Samfunns-/sosialvitenskap	-0,053	0,117	-0,239	0,201	-0,046	0,118
Naturvitenskap	0,549***	0,152	0,618***	0,158	0,525***	0,152
Ingeniørfag og teknologi	0,319**	0,122	0,084	0,202	0,319**	0,123
Medisinske fag	-1,085***	0,163	-1,871***	0,266	-1,079***	0,163
Kjønn (kvinne=1)	0,222**	0,070	0,243***	0,070	0,231***	0,070
Sverige	-0,743***	0,135	-0,745***	0,136	-0,796***	0,213
Nederland	0,697***	0,091	0,722***	0,092	0,679***	0,093
Norge	0,868***	0,088	0,950***	0,089	0,840***	0,090
Alder	0,056	0,045	0,062	0,045	0,077 (2)	0,044
Alder ² /100	-0,071	0,065	-0,076	0,066	-0,086	0,064
Ikke-vestlig innvandr	0,735***	0,205	0,704***	0,205		
Vestlig innvandr	-0,105	0,270	-0,130	0,270	-0,077	0,273
Karakterer (fra videreg.) (1-3, 1=høyest)	0,166**	0,054	0,174**	0,055	0,173**	0,055
Varighet på utd. (lang=1)	0,508***	0,075	0,166	0,203	0,501***	0,077
Samfunnsvit. * lang utd.			0,187	0,236		
Pedagogikk etc. * lang utdanning			0,807**	0,299		
Matematikk * lang utd.			0,020	0,447		
Medisinske fag * lang utd.			1,455***	0,327		
Ingeniørfag* lang utd.			0,283	0,234		
Videregående i undersøkelsesland					0,164	0,164
Videreg. I unders.land* ikke-vestlig innvandr.					-0,683	0,494
Mdr. Med relev. inntekstg. arb. Under stud.					-0,014***	0,003
Ikke-vestlig innv.*Sverige					0,675	0,779
Ikke-vestlig innv.*Norge					1,319**	0,439
Ikke-vestlig innvandr * Tyskland					0,917	0,593
Ikke-vestlig innvandr * Nederland					1,471**	0,518
Uteksaminert 1993					-0,434	0,462
Uteksaminert tidlig i 1994					0,143	0,208
Uteksaminert sent i1994					0,015	0,093
Foreldre høy utdanning					0,065	0,069
Konstant	-4,228***	0,747	-4,121***	0,767	-4,784***	0,777
-2 log likelhood	7185,5		7156,5		7148,8	
Pseudo R ²	6,0 %		6,3 %		6,5 %	
N	11768		11768		11767	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p <0,07. (2) p < 0,1.

Forskjellen mellom landutvalgene når det gjelder betydningen av de ulike kontrollvariablene⁴¹ er også interessant (tabell 10.6). Med unntak av Nederland, er kjønn av betydning i alle land, særlig Sverige, der kjønn og alder faktisk er de eneste signifikante variablene. Utdanningsrelaterte variabler er av stor betydning i de tre landene utenom Sverige, men i ulik retning for de ulike fagfeltene i de forskjellige landene. Dette gjenspeiler en ulik arbeidsmarkedssituasjon for de ulike utdanningene i landene. Et eksempel er medisinske og pedagogiske fag i Norge, der det var (og er) stor etterspørsel etter arbeidskraft i Norge, mens vi har et motsatt fortegn på koeffisienten for disse fagfeltene i det tyske utvalget. I Sverige synes karakterer fra videregående ikke å ha noen betydning når det gjelder å predikere ledighet (i tillegg er koeffisientens fortegn negativt, merk at 1 er beste karakter i analysen i tabellene 10.5 og 10.6). Det svenske utvalget rapporterte også om de beste karakterene og minst variasjon i karakterene.

---

⁴¹ Vi mangler opplysninger om foreldres utdanning i det svenske utvalget. For ikke å utelate det svenske utvalget er alle respondenter i dette utvalgt gitt koden 0 på denne variabelen. For å undersøke om dette påvirker resultatene, har vi gjort følgende tilleggsanalyser: a) Hvis det svenske utvalget utelates, gir analysene et liknende resultat som vi ser i modell 3, tabell 10.5, nemlig en koeffisient på 0.061. b) Hvis variabelen foreldres utdanning ikke er med, påvirkes i svært liten grad effekten av det å være ikke-vestlig innvandrer eller øvrige kontrollvariabler.

Tabell 10.6 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for at personer uteksaminert i hvert av de ulike landene, har opplevd arbeidsledighet i perioden 1994–1999 som avhengige variabler

	Sverige	Nederland	Tyskland	Norge
Utdanningsgruppe (humaniora = referansegruppe)				
Pedagogikk og undervisningsfag	-0,718	-0,480*	0,718*	-1,479***
Matematikk	0,530	-1,392**	-0,251	0,027
Juss	0,783	-1,101**	0,739*	0,117
Samfunns-/sosialvitenskap	0,335	0,421*	0,032	0,102
Naturvitenskap	0,898	-0,022	0,993***	0,472 (2)
Ingeniørfag og teknologi	-0,160	-0,215	0,584*	0,451 (1)
Medisinske fag	-0,655	-0,508*	0,533 (2)	-2,497***
Kjønn (kvinne=1)	0,865**	-0,157	0,447**	0,505***
Karakterer (fra videregående (1-3,1=høyest)	-0,380	0,267**	0,209*	0,164
Varighet på utdanningen (lang=1)	(3)	0,339	0,064	0,690***
Ikke-vestlig innvandrere	1,018	1,202 (1)	0,368	1,668*
Vestlig innvandrere	-0,081	0,638	-0,410	-0,722
Alder	0,393*	0,031	0,324 (2)	0,084
Alder ² /100	-0,480	-0,003	-0,432	-0,141
Videregående i undersøkelsesland	0,940	-0,222	0,081	0,395
Videregående i undersøkelsesland X ikke-vestlig innvandrere	-0,933	-0,595	-0,105	-0,975
Mdr. med relevant inntektsgivende arbeid under studiene	-0,016	-0,012*	-0,009	-0,018**
Foreldre høy utdanning	(4)	0,056	0,137	0,143
Konstant	-11,425***	-2,758**	-9,164**	-3,942**
-2 log likelhood	684,0	2227,0	1861,5	2154,1
Pseudo R ²	6,2 %	2,9 %	3,1 %	14,5 %
N	2155	2983	3392	3237

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

(3) Varighet på utdanning er lang for alle respondenter i det svenske utvalget

(4) Ingen informasjon.

10.6 Arbeidsledighet i første fase

Her defineres første fase som perioden forut for april 1996, og analysene gjelder den første aktiviteten i denne tidlige fasen. De fleste respondene ble som kjent uteksaminert i 1995. For dem dekker første fase ca. ni måneder. Som tidligere nevnt, skiller det svenske utvalget seg ut ved at disse respondentene gjennomgående ble uteksaminert tidligere enn de øvrige respondentene. Derfor inkluderer vi en kontrollvariabel for tidspunkt for uteksaminering også i analysen av arbeidsledighet i første fase.

Det var 10755 respondenter (85,6 prosent av alle respondente) som hadde gitt informasjon om en aktivitet (den første) som startet i mars 1996 eller tidligere. Prosentandelen som hadde gitt informasjon, varierte mellom landene, fra 96 prosent i det norske utvalget, til 89, 80 og 77 prosent i henholdsvis det nederlandske, tyske og svenske utvalget. For personer som bare har oppgitt én aktivitet (siste aktivitet), og der siste aktivitet er den samme som den første aktiviteten, er det informasjon om denne aktiviteten som er benyttet, så sant den startet tidligere enn i april 1996. Den lavere svarprosenten for det tyske og svenske utvalget når det gjelder opplysninger om første fase, samt den lavere svarprosenten totalt for disse to landutvalgene, gjør at vi anser opplysningene fra disse to landene som mer usikre enn for de to øvrige landene. Dette kommer vi tilbake til i avsnitt 10.8.

Nedenfor kommenteres ikke effekten av de ulike kontrollvariablene i tabell 10.7; vi konsentrerer oss om hovedformålet å isolere effekten av det å være innvandrere, eller ikke-vestlig innvandrere. I tabell 10.7 har vi ikke tatt med analyser som viser resultater for alle fire land samlet, bare analyser som viser forskjeller mellom landene når det gjelder effekten av det å være ikke-vestlig innvandrere.

Vi finner en signifikant effekt av det å være ikke-vestlig innvandrere på sannsynligheten for å være arbeidsledig i første fase (tabell 10.7), men dette gjelder ikke alle fire land. Sverige synes å være et unntak. Det er overhodet ingen effekt av det å være ikke-vestlig innvandrere i Sverige i modell 1, der det ikke er kontrollert for i hvilket land respondenter tok videregående utdanning. I modell 2 er koeffisienten stor også for Sverige, men ikke signifikant, trolig på grunn av høye standardfeil. Det er dessuten en svært liten andel av ikke-vestlige innvandrere i det svenske utvalget som ikke hadde tatt videregående i Sverige. Effektene av det å være ikke-vestlig innvandrere i det tyske og nederlandske utvalget er heller ikke signifikante i modell 1, til tross for høye verdier, på grunn av høye standardfeil og få observasjoner. Effekten for det norske utvalget er bare svakt signifikant i modell 1, men vi har tidligere sett at separate analyser på det norske utvalget (med tilleggsutvalg av innvandrere, kapittel 6 og 7) gir klart signifikante resultater også når det ikke er kontrollert for hvorvidt videregående opplæring er tatt i Norge. I modell 2 er effektene av det å være ikke-vestlig innvandrere signifikante for alle utvalg utenom det svenske.

Variabelen for hvorvidt videregående opplæring er tatt i under-søkelseslandet eller et annet land, viser at det å ha tatt videregående opplæring i dette (nye) landet reduserer risikoen for arbeidsledighet i første fase etter eksamen blant ikke-vestlige innvandrere. For majori-

tetsgruppen er det derimot en tendens til at risikoen for å oppleve arbeidsledighet i første fase øker om videregående er tatt i undersøkelseslandet, det vil si hjemlandet for denne gruppen. Dermed tyder altså dataene på at ledighetsrisikoen *reduseres* for majoriteten om de har tatt videregående i utlandet. Dette innebærer at det er naturlig å stille spørsmålet om arbeidsgivere i Vest-Europa anser internasjonal erfaring som et pluss når det gjelder ikke-innvandrere, men ikke når det gjelder ikke-vestlige innvandrere.

Tabell 10.7 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for å være arbeidsledig i første fase, som avhengig variabel. Bare personer i arbeidsstyrken som har gitt opplysninger om første aktivitet, påbegynt i mars 1996 eller tidligere

	Modell 1		Modell 2	
	B	S. E.	B	S.E.
Utdanningsgruppe (humaniora = ref. gr.)				
Pedagogikk og undervisningsfag	-1,070***	0,283	-1,096***	0,284
Matematikk	-0,163	0,326	-0,188	0,326
Juss	0,020	0,243	0,014	0,244
Samfunns-/sosialvitenskap	-0,094	0,194	-0,107	0,195
Naturvitenskap	-0,001	0,267	-0,020	0,268
Ingeniørfag og teknologi	0,491**	0,198	0,477*	0,199
Medisinske fag	-1,951***	0,323	-1,960***	0,323
Kjønn (kvinne=1)	0,055	0,108	0,064	0,108
Sverige	0,301	0,373	0,274	0,374
Nederland	1,661***	0,197	1,677***	0,197
Norge	2,234***	0,187	2,262***	0,188
Alder	-0,016	0,052	-0,021	0,052
Alder ² /100	0,044	0,070	0,050	0,070
Karakterer (fra videreg.) (1-3, 1=høyest)	0,110	0,087	0,116	0,087
Varighet på utdanningen (lang=1)	0,706 ***	0,118	0,718***	0,120
Vestlig innvandrer	-0,356	0,438	-0,224	0,441
Mdr. med relev. Innt.giv. arbeid u/ stud.	-0,025***	0,007	-0,025***	0,007
Ikke-vestlig innvandrer X Sverige	-0,109	1,354	1,450	1,488
Ikke-vestlig innvandrer X Norge	0,738 (2)	0,448	1,974**	0,680
Ikke-vestlig innvandrer X Tyskland	0,674	1,121	2,436(1)	1,134
Ikke-vestlig innvandrer X Nederland	0,645	0,634	2,108*	0,864
Uteksaminert 1993	-0,628	0,745	-0,627	0,744
Uteksaminert tidlig i 1994	-0,168	0,369	-0,154	0,367
Uteksaminert sent i 1994	-0,028	0,148	-0,026	0,148
Førelde høy utdanning (3)			-0,102	0,108
Videregående i undersøkelsesland			0,889 (1)	0,461
Videreg. i undersøkelsesland X ikke-vestlig innvandrer			-1,949*	0,865
Konstant	-4,589***		-5,342***	1,078
-2 log likelihood	3155,2		3147,1	
Pseudo R ²	13,6%		13,9%	
N	8855 (4)		8855	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

(3) Se note 41. Tilleggsanalyser som er nevnt der, gir tilsvarende bilde.

(4) Gjelder de av respondentene som hadde gitt informasjon om første aktivitet, som var i arbeidsstyrken, og som hadde gitt opplysninger om variablene som inngår i analysen.

10.7 Arbeidsledighet på intervjutidspunktet – fire år etter eksamen

Analysen av arbeidsledighetsrisiko på intervjutidspunktet i de fire landene vises i tabell 10.8. Analysen er gjort i to trinn, modell 1 og 2. Forskjellen mellom modellene består i at i modell 2 er kontrollvariablene foreldres utdanning, om videregående er tatt i undersøkelseslandet samt interaksjonseffekten av å være ikke-vestlig innvandrer og ha tatt videregående i undersøkelseslandet, tilført.

Analysen av situasjonen på intervjutidspunktet ca. fire år etter eksamen viser til dels andre resultater enn analysen av situasjonen i første fase. Innvandrerrelaterte variabler er av stor betydning når det gjelder sannsynligheten for å være arbeidsledig på intervjutidspunktet, samtidig som utdanningsrelaterte variabler har langt mindre betydning, og det er også mindre landforskjeller. Vi finner også *sterkere effekt av det å være ikke-vestlig innvandrer på intervjutidspunktet* enn i analysen for første aktivitet (sammenlikning av modell 1 i tabell 10.7 og modell 1 i tabell 10.8).

Dette innebærer at de fleste kandidatene i alle landene har en god arbeidsmarkedssituasjon ca. fire år etter eksamen, men de ikke-vestlige innvandrerne synes å være noe mer marginalisert. For øvrig er det kandidatene i det norske og nederlandske utvalget, spesielt det norske, som synes å ha opplevd den største bedringen i arbeidsmarkedet i fireårsperioden. Dette gjelder først og fremst etnisk norske eller etnisk nederlandske respondenter, og i mindre grad ikke-vestlige innvandrere. Dette så vi også tydelig i kapittel 8 for det norske utvalget.

Tabell 10.8 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for å være arbeidsledig på intervjudtidspunktet som avhengig variabel. Bare personer i arbeidsstyrken på intervjudtidspunktet

	Modell 1		Modell 2	
	B	S. E.	B	S.E.
Utdanningsgruppe (humaniora = referansegruppe)				
Pedagogikk og undervisningsfag	-0,312	0,323	-0,275	0,325
Matematikk	-0,704	0,564	-0,674	0,565
Juss	0,360	0,332	0,382	0,334
Samfunns-/sosialvitenskap	-0,238	0,265	-0,208	0,269
Naturvitenskap	0,839**	0,322	0,852**	0,323
Ingeniørfag og teknologi	-0,461	0,315	-0,439	0,316
Medisinske fag	-0,983*	0,395	-0,981*	0,395
Kjønn (kvinne=1)	0,591**	0,172	0,594**	0,172
Sverige	-1,083*	0,429	-0,868*	0,440
Nederland	-0,406(1)	0,209	-0,464*	0,211
Norge	-1,219***	0,265	-1,294***	0,266
Alder	0,175(2)	0,097	0,180 (1)	0,099
Alder ² /100	-0,165	0,138	-0,171	0,140
Karakterer (fra videreg.) (1-3, 1=høyest)	0,158	0,128	0,173	0,128
Utdanningsvarighet (lang=1)	0,107	0,192	0,028	0,195
Vestlig innvandrere	0,199	0,576	0,116	0,584
Mdr. med relev. inntektsg. arb. under stud.	-0,020*	0,008	-0,020*	0,008
Ikke-vestlig innvandrere*Sverige	1,183	0,983	1,260	1,137
Ikke-vestlig innvandrere*Norge	2,248**	0,647	2,107**	0,789
Ikke-vestlig innvandrere* Tyskland	0,882	0,633	1,022	0,900
Ikke-vestlig innvandrere*Nederland	2,065***	0,567	2,062**	0,770
Uteksaminert 1993	-4,651	7,381	-4,687	7,367
Uteksaminert tidlig i 1994	0,409	0,402	0,371	0,404
Uteksaminert sent i 1994	-0,180	0,230	-0,193	0,230
Foreldre høy utdanning (3)			0,439*	0,171
Videregående i undersøkelsesland			-0,431	0,433
Videreg. i unders.land X ikke-vestlig innv.			-0,327	0,814
Konstant	-7,544***		-7,375***	1,761
-2 log likelihood	1642,3		1633,8	
Pseudo R ²	7,4%		7,9 %	
N	10427		10427	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

(3) Se note 41. Tilleggsanalyser som er nevnt der, gir tilsvarende bilde.

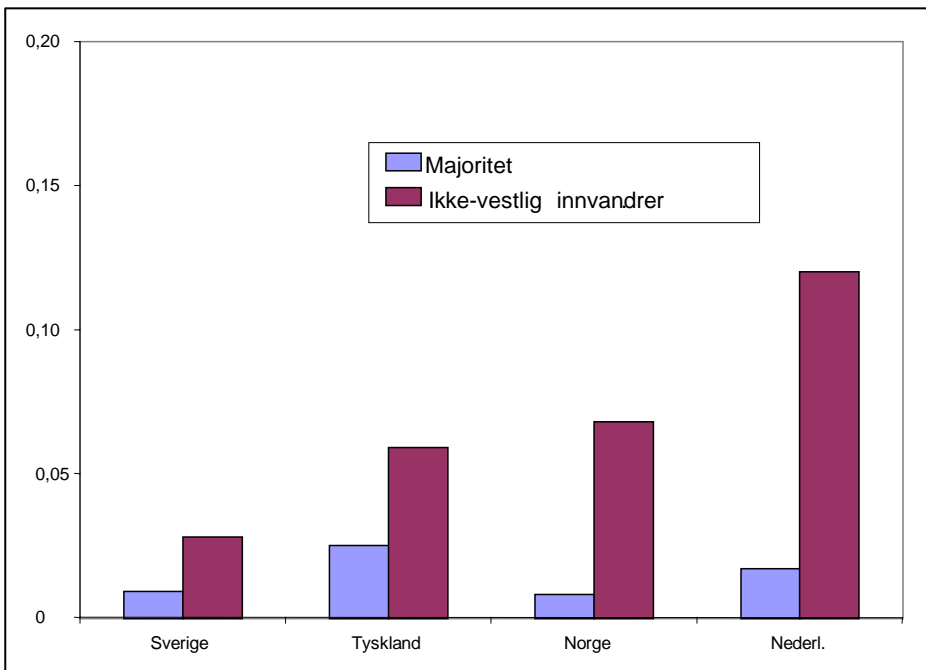
En sammenlikning av resultatene for modell 2 i tabell 10.7 og for modell 2 i tabell 10.8 gir et mer komplisert bilde, fordi kontrollvariabelen 'videregående i undersøkelseslandet' har ulik betydning for prediksjø-

nene i første fase og siste aktivitet. På intervjutidspunktet synes det å ha fullført videregående i tilflyttingslandet (undersøkelseslandet) å beskytte de ikke-vestlige innvandrerne mindre mot arbeidsledighet enn i første fase, koeffisienten er ikke signifikant, og dessuten peker den i samme retning for både majoritet og minoritet (negativt fortegn). En grunn til at det fire år etter eksamen fra høgscole/universitet ikke synes å ha noen spesiell betydning hvor en hadde tatt videregående utdanning, kan være at språkkunnskapene blant innvandrerne er forbedret i løpet av årene som er gått etter eksamen. En annen grunn kan være at majoritetsgruppen generelt i de fire landene fikk bedre jobber i starten av karrieren, det vil si stabile jobber i tråd med utdanningen, og at dette beskytter mot arbeidsledighet senere og betyr mer for forskjeller mellom innvandrere og ikke-innvandrere i den senere karrieren, enn hvor en tok sin videregående opplæring. Et generelt tidligere funn i studier av europeiske kandidater med høyere utdanning er at stabilt arbeid, fulltidsarbeid og arbeid i samsvar med utdanningen beskytter mer mot senere arbeidsledighet enn mer tilfeldige jobber (Stavik & Arnesen 2002, Van der Linden & Van der Velden 1998).

I figur 10.1 har vi beregnet sannsynligheten for å være arbeidsledig på intervjutidspunktet blant personer i arbeidsstyrken på dette tidspunktet, basert på modell 1 i tabell 10.8. Estimaten refererer til en mann, 29 år, utdannet fra fagfeltet humaniora, med kort høyere utdanning, middels karakterer fra videregående, seks måneder relevant arbeid i studietida, og uteksaminert i 1995.

Figur 10.1 Estimert sannsynlighet for å være arbeidsledig på intervju tidspunktet blant personer i arbeidsstyrken

Noen av koeffisientene som beregningene i figur 10.1 er basert på, er ikke signifikante, det gjelder for eksempel interaksjonseffekten av det å tilhøre det svenske utvalget og å være ikke-vestlig innvandrere. En separat landanalyse viser imidlertid at effekten av å være ikke-vestlig innvandrere er signifikant også for det svenske utvalget. I noen av landene vil referansegruppen, som er de som er uteksaminert fra fagfeltet humaniora, ha noe lavere arbeidsledighet (for eksempel Tyskland) og noen høyere (for eksempel Norge) enn det som vises i figur 10.1. Andelene (estimerte sannsynligheter) som vises i figur 10.1, viser ikke absolutte, men relative størrelser, og må tolkes med en viss varsomhet.

10.8 Oppsummering og diskusjon

Analyser av arbeidsmarkedssituasjonen for kandidater fra fire vesteuropeiske land bekrefter forventningen om at det er forskjeller i ledighetsrisiko i de fire landene mellom ikke-vestlige innvandrere og kandidater fra majoritetsbefolkningen, både når perioden 1994-1999 ses under ett, i første fase etter eksamen og for siste aktivitet ca. fire år etter eksamen. Dette gjelder når vi ser alle landene samlet, det er imidlertid forskjeller mellom landene. Vi finner ikke holdepunkter for at det foregår en statistisk eller annen form for diskriminering av samme omfang i alle de fire landene. Forskjellene i ledighetsrisiko mellom minoritet og majoritet er mindre i Tyskland enn i Norge og Nederland, slik vi også forventet (se avsnitt 10.3.1.), men forskjellene er også langt mindre i Sverige. Her er forskjellene heller ikke signifikante. Holdepunktene for statistisk (eller annen form for) diskriminering er klarest i Nederland og Norge.

Når det gjelder første fase etter eksamen, er forskjellene mellom minoritet og majoritet avhengige av om det er kontrollert for om kandidatene hadde tatt videregående opplæring i samme land som der undersøkelsen ble foretatt, og de fleste i det tyske og svenske utvalget hadde tatt videregående i henholdsvis Tyskland og Sverige. Forskjellene mellom minoritet og majoritet er klarest for Norge og Nederland. Det må imidlertid legges til at resultatene for første fase må anses å være mer usikre for det svenske og tyske utvalget enn for de to øvrige utvalgene, på grunn av at det var færre personer som svarte på spørsmålene om første aktivitet (i tillegg til lavere svarprosent generelt i disse landene).

Forskjellene mellom minoritet og majoritet var større på intervju-tidspunktet og uavhengig av om det var kontrollert for om kandidatene hadde tatt videregående opplæring i samme land som der undersøkelsen ble foretatt, men også disse forskjellene var klart signifikante bare for Nederland og Norge, og størst i disse landene.

Det kan være et spørsmål om disse forskjellene henger sammen med forskjeller i innvandringsrater (se avsnitt 10.2.1). Norge hadde den minste innvandringspopulasjonen av de fire landene ved starten av perioden vi har sett på; innvandringsraten økte imidlertid mye i perioden. En mulig forklaring på landforskjellene kunne være at disse forholdene førte til større skepsis mot innvandrere i Norge enn i de andre tre landene. Denne spekulasjonen antyder at det mindre omfang av erfaring som nordmenn hadde med innvandrere kombinert med høy immigrasjonsrate, medførte mer diskriminering. På den annen side synes ikke

denne forklaringen å være særlig sannsynlig når de nederlandske og norske resultatene ses sammen; resultatene fra disse to landene var jo nokså like, og de to landenes innvandringshistorie er nokså forskjellig. Det behøver heller ikke være noen god forklaring sett på bakgrunn av at alle de fire landene hadde stor netto innvandring i perioden.

En annen innfallsvinkel til en forklaring på landforskjellene kan være å se på resultatene i lys av konjunkturer. I Cheers-undersøkelsen var arbeidsledighetsratene i starten av karrieren høyest i Nederland og Norge, altså de to landene som hadde de største forskjellene i arbeidsledighetsrisiko mellom minoritet og majoritet i undersøkelsen. Et spørsmål kan derfor være om situasjonen for ikke-vestlige innvandrere av den grunn ble spesielt vanskelig i disse landene. På den annen side ga offisiell statistikk, presentert i tabell 10.1, et annet bilde. Ifølge denne var ikke ledighetsnivået spesielt høyt i disse to landene. Dermed blir det usikkert om det generelle ledighetsnivået i Norge og Nederland kan ha gjort situasjonen vanskeligere for ikke-vestlige innvandrere der enn i Tyskland og Sverige.

Forskjellen mellom offisiell statistikk om arbeidsmarkedssituasjonen i de fire landene og resultatene fra vår undersøkelse kan ha flere årsaker. Det *kan* ha vært større vanskeligheter nettopp for *nyutdannede* i Norge og Nederland enn i de to andre landene. Resultatene i tabell 10.1 motsier heller ikke en slik forklaring. Som nevnt innledningsvis i kapitlet, kan vi heller ikke se bort fra at forskjeller mellom landene i utdanningssystem og arbeidsmarkedets virkemåte (fleksibilitet, lovgivning etc.) kan ha påvirket forskjeller mellom innvandrere og majoritet på ulik måte i de ulike landene, men dette har vi ikke hatt mulighet for å undersøke nærmere. En annen mulighet er at det har vært en større underrapportering av ledighet i den første fasen etter eksamen i det tyske og svenske utvalget, jmfør at vi tidligere har vært inne på lavere svartilbøyelighet og mer usikkerhet rundt resultatene fra utvalgene i Sverige og Tyskland, og dermed større utvalgsskjevhet, enn fra de to øvrige utvalgene.

Samtidig er det ikke sannsynlig at de til dels motstridende resultatene som vi har omtalt over, og de ukjente grunnene som ligger bak dem, gjør at de observerte forskjellene mellom ikke-vestlige innvandrere og kandidater fra majoritetsbefolkning ikke er troverdige. De norske resultatene er bekreftet ved analyser av registerdata (se kapittel 5, 6 og 7), og resultatene generelt er i stor grad støttet av annen statistikk (se avsnitt 10.2.2 og kapittel 2). Forskjellene mellom Nederland og Norge på den ene siden og Tyskland på den andre siden, synes også å være bekreftet i andre undersøkelser, mens det er noe mer usikkert når

det gjelder Sverige. Her kan forskjellene i vår undersøkelse være underestimert på grunn av utvalgsskjevhet. Vi kan imidlertid ikke avvise en forklaring som hevder at omfanget av statistisk diskriminering synes å være mer utbredt i Norge og Nederland enn i Tyskland, og muligens også større enn i Sverige.

11 Fast eller midlertidig jobb?

11.1 Innledning

Midlertidig arbeid omtales ofte sammen med deltidsarbeid som atypisk eller fleksibelt arbeid, og det blir ofte hevdet at slikt arbeid er forbundet med dårligere arbeidsforhold og karrieremuligheter enn fast heltidsarbeid (Try 2001). Ansatte i midlertidig arbeid kan bli sett på som en perifer del av arbeidsstyrken; en del av arbeidsstyrken som imidlertid er i sterk ekspansjon (Gallie mfl. 1998). Midlertidig arbeid er svært utbredt blant nyutdannede med høyere utdanning (Try 2001), og det er dermed lite naturlig å kalle midlertidig arbeid innenfor denne gruppen atypisk. Try har vist at blant nyutdannede kandidater med høyere grad i Norge har andelen i midlertidig arbeid, utenom stipendiater, økt fra 37 til 45 prosent av kandidatene i perioden 1985 til 1999.

Det er ulike former for midlertidig arbeid. Ifølge studien til Gallie mfl. hadde ansatte i kortvarig midlertidig arbeid begrensede muligheter for å utvikle kompetanse i jobben, mens andre former for midlertidig arbeid ('contract workers') tenderte til å ha en kompetanseprofil i jobbene som var svært lik den som fast ansatte hadde. I arbeidsmarkedet for akademikere kan midlertidig arbeid ofte være jobber som er prestisjefylte, med gode karrieremuligheter og med et høyt faglig nivå, for eksempel stipendiatstillinger. Nyutdannede ansatte i ordinære midlertidige jobber er imidlertid oftere overkvalifisert enn ansatte i faste jobber, og lønna i midlertidige stillinger er lavere enn i faste stillinger (Try 2001). Try fant dessuten at det er de yngste universitetskandidatene som oftest er i midlertidig arbeid.

Selv om midlertidig arbeid er utbredt og ikke behøver å ha dårligere arbeidsbetingelser eller gi dårligere karrieremuligheter enn fast arbeid, framstår det likevel (generelt) som mindre attraktivt enn fast arbeid. Det kan derfor være interessant å se om slikt arbeid oftere tilbys innvandrere enn majoriteten. En av de alternative hypotesene vi spesifiserte i kapittel 2, er at ikke-vestlige innvandrere vil ha dårligere ansettelsesvilkår (arbeidsbetingelser) enn kandidater fra majoritetsbefolkningen, og at dette for eksempel vil vise seg i en høyere andel som har midlertidig jobb. Dette vil være i tråd med funn omtalt i kapittel 2 om dårligere lønner blant ikke-vestlige innvandrere og teorier om statistisk diskriminering (se kapittel 2). Det vil dessuten også være i tråd

med søketeorien; hvis ikke-vestlige innvandrere ikke har høyere reser-vasjonslønn enn majoriteten, vil en forskjell mellom gruppene snarere dreie seg om arbeidsforhold og arbeidsbetingelser enn om arbeidsle-dighetsrisiko (se kapittel 2). I dette kapitlet vil vi undersøke dette når det gjelder spørsmålet om fast eller midlertidig jobb.

Omfanget av midlertidig versus fast arbeid vil vi først undersø-ke ved at vi går videre på det internasjonale datamaterialet vi benyttet i forrige kapittel, og se på om det er en tendens til at ikke-vestlige inn-vandrere med høyere utdanning oftere enn majoriteten av kandidater har midlertidig arbeid i første jobb etter eksamen, når de fire vesteuro-peiske landene ses samlet. Forekomsten av fast versus midlertidig jobb kan variere mellom landene på grunn av institusjonelle forskjeller med hensyn til arbeidsmarkedets rammer og virkemåte, og det kan variere mellom utdanningsgrupper. Her vil vi altså se om det er forskjeller mellom innvandrere og majoritet etter kontroll for land og utdannings-grupper, så vel som demografiske forhold, og vi vil se på om det er forskjeller mellom landene. Dernest vil vi se nærmere på norske data separat, og vi vil da se på forekomsten av fast versus midlertidig arbeid i første jobb og i siste jobb.

11.2 Internasjonale sammenlikninger

På det internasjonale materialet vil vi benytte data fra første fase i kar-rieren. På samme måte som i kapittel 10, gjelder data om første fase den første aktiviteten som det er gitt informasjon om, hvis denne er påbegynt i mars 1996 eller tidligere. Tabell 11.1 viser ukontrollerte gjennomsnittresultater etter land, utdanningsgruppe og innvandrersta-tus. Tabellen viser små forskjeller etter innvandrerstatus, og også rela-tivt små forskjeller etter land, men langt større forskjeller etter utdan-ning.

Tabell 11.1 Prosentandelen av sysselsatte i første fase som hadde fast jobb, etter land, innvandrerstatus og fagfelt

I alt	Sverige	Neder- Land	Tysk- land	Norge	Ikke- vestl. innv.	Vestlig innv.	Majo- ritet
57,8	60,3	53,6	58,5	59,3	55,9	53,1	57,9

Tabell 11.1 (forts.)

Huma- niora	Ped./ Under- visn.fag	Mate- matikk	Juss	Samf. viten- skap	Natur- viten- skap	Inge- njør- og tekn.	Medisin
38,2	57,7	69,6	53,7	65,1	25,6	66,3	45,7

Sannsynligheten for at kandidaten startet sin karriere i en fast jobb er vist i tabell 11.2, og vi har brukt de samme uavhengige kontrollvariable som i kapittel 10. Til en viss grad er det slik at de variablene som økte sannsynligheten for å være arbeidsledig i første fase (se kapittel 10), reduserer sannsynligheten for å ha en fast jobb, se tabell 11.2. Det er – når alle land ses samlet – ingen signifikant effekt av det å være ikke-vestlig innvandrer (modell 1 og 2). I modell 3 er det negativt fortegn for alle land når det gjelder interaksjonseffekten av det å være ikke-vestlig innvandrer og land, noe som viser at det er en tendens henimot lavere sjanse for å ha fast jobb blant ikke-vestlige innvandrere, men effektene er signifikante bare for Norge og Sverige. Det er på den annen side en signifikant negativ effekt av det å være *vestlig* innvandrer i alle modellene.

Tabell 11.2 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for å være i fast arbeid i første jobb som avhengig variabel. Første jobb startet i mars 1996 eller tidligere. Fire land

	Modell 1	Modell 2	Modell 3
Utdanningsgruppe (humaniora = referansegruppe)			
Pedagogikk og undervisningsfag	0,585***	0,283	0,585***
Matematikk	1,080***	0,519 (1)	1,097***
Juss	0,616***	0,694***	0,640***
Samfunns-/sosialvitenskap	0,894***	0,333 (1)	0,900***
Naturvitenskap	-0,582***	-0,472**	-0,537***
Ingeniørfag og teknologi	0,807***	0,130	0,817***
Medisinske fag	-0,045	-0,005	-0,037
Kjønn (kvinne=1)	-0,342***	-0,390***	-0,347***
Sverige	0,397***	0,364***	0,617***
Nederland	-0,244***	-0,207***	-0,248***
Norge	0,140 (1)	-0,030	0,151*
Alder	0,060 (2)	0,061 (2)	0,064 (2)
Alder ² /100	-0,033	-0,035	-0,047
Ikke-vestlig innvandrere	-0,154	-0,057	
Vestlig innvandrere	-0,379*	-0,360 (1)	-0,430*
Karakterer (fra videreg.) (1-3, 1=høy)	0,007	0,000	0,005
Utdanningsvarighet (lang=1)	-0,656***	-1,207***	-0,635***
Samfunns-/sosialvitenskap* lang utdanning		0,821***	
Pedagogikk etc. * lang utdanning		0,368	
Matematikk * lang utdanning		0,732*	
Medisinske fag * lang utdanning		-0,681*	
Ingeniørfag* lang utdanning		1,041***	
Videregående i undersøkelsesland			-0,115
Videreg.i unders.land X ikke-vestlig innvandr.			0,922 (1)
Mdr. med relev. inntektsg. arb. under stud.			0,006***
Ikke-vestlig innvandrere*Sverige			-1,193*
Ikke-vestlig innvandrere*Norge			-1,182*
Ikke-vestlig innvandrere* Tyskland			-0,465
Ikke-vestlig innvandrere*Nederland			-0,349
Uteksaminert 1993			-0,213
Uteksaminert tidlig i 1994			-0,284*
Uteksaminert sent i 1994			-0,179*
Foreldre høy utdanning			-0,043
Konstant	-1,129 (1)	-0,650	-1,035 (2)
-2 log likelihood	9972,5	9850,3	9944,5
Pseudo R ²	6,0%	7,2%	6,3%
N	7830	7830	7830

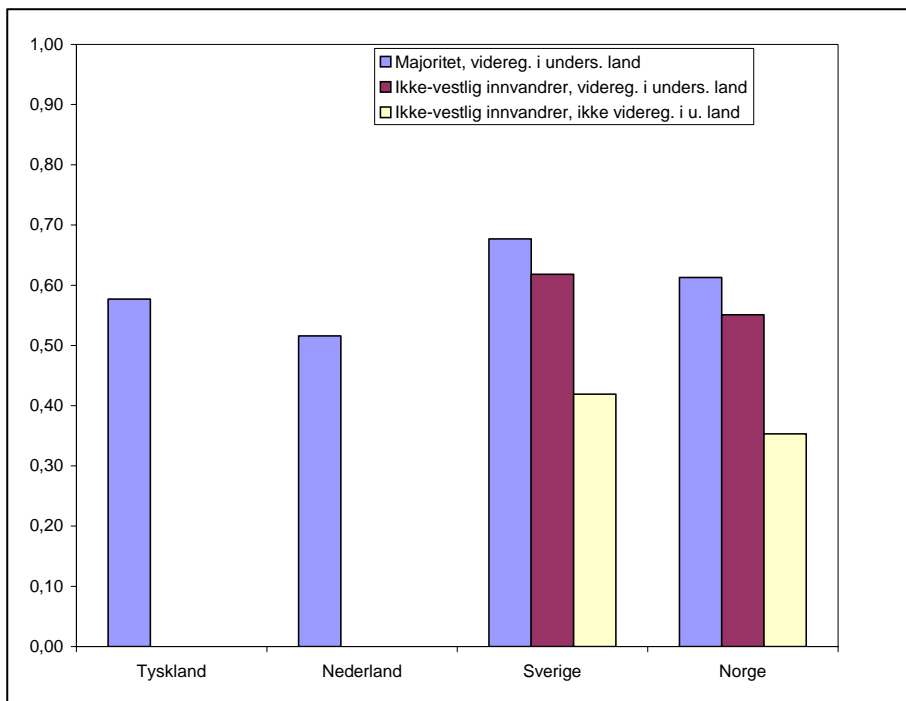
* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

Når det gjelder effekten av det å være ikke-vestlig innvandrere, må resultatene i modell 3 (tabell 11.2) ses i lys av kontrollvariabelen som utgjøres av effekten av samspillet mellom det å være ikke-vestlig innvandrere og hvorvidt videregående var tatt i undersøkelses (tilflyttings)-landet. Fortegnet på denne interaksjonseffekten er positivt, det vil si at sjansen for å ha fast arbeid for ikke-vestlige innvandrere øker hvis de har tatt videregående skole i undersøkelseslandet. Den negative effekten for ikke-vestlige innvandrere gjelder altså bare dem som ikke hadde tatt videregående opplæring i undersøkelseslandet, det vil si personer som trolig hadde bodd i landet i noe kortere tid enn de øvrige. Dette er illustrert i figur 11.1. Prediksjoner for ikke-vestlige innvandrere i Tyskland og Nederland er ikke inkludert i figur 11.1, siden effekten av det å være ikke-vestlig innvandrere ikke var signifikant i disse landene. Beregningene refererer til en mann, 29 år, utdannet fra fagfeltet humaniora, med kort høyere utdanning, uteksaminert i 1995.⁴²

---

⁴² 1995 er det typiske uteksamineringsåret, mens siden ingen av respondentene i det svenske utvalget ble uteksaminert i 1995, gjelder beregningene for de svenske respondentene 1994.

Figur 11.1 Estimert sannsynlighet for å ha fast arbeid i første jobb.
Fire land

Tilleggsanalyser uten kontroll for landet der videregående ble fullført, viser at det å være ikke-vestlig innvandrere ikke har signifikant effekt, for noen land. Denne kontrollen har ingen betydning for Tyskland og Nederland, men stor betydning for Sverige og Norge.

Fagfelt, hvor langvarig utdanningen er, kjønn og land synes å være av meget stor betydning når det gjelder sannsynligheten for å ha fast jobb, mens det å være ikke-vestlig innvandrere ikke har betydning, med mindre en var uteksaminert i Norge eller Sverige og videregående ikke var tatt i disse landene. Dette, sammen med den negative effekten av å være vestlig innvandrere, kan tyde på at informasjon om arbeidsmarkedet (kontakter, nettverk, osv.) er av betydning for å få fast jobb, i tillegg til forholdene som er nevnt over. Dette innebærer ingen støtte til hypotesen om at statistisk diskriminering medfører dårligere arbeidsforhold for ikke-vestlige innvandrere i form av at de oftere har midlertidig arbeid.

11.2.1 Et sideblikk på deltidsjobb

En annen type ansatte som ofte anses som en del av den fleksible eller perifere arbeidskraften, er deltidsansatte. En interessant gruppe er de som både er midlertidig ansatte og deltidsansatte. I tilleggsanalyser i vedleggstabell V.5 har vi undersøkt sannsynligheten for å arbeide deltid i første jobb, så vel som sannsynligheten av å være både midlertidig ansatt og ha deltidsjobb. Analysen av deltidsarbeid gir i liten grad noen *ytterligere* informasjon angående forskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere og majoriteten. For ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i Norge, og som ikke har tatt videregående i Norge, er sannsynligheten for å være i en jobb som både er midlertidig og deltid, spesielt stor, slik at tendensen vi har sett til at det kan være vanskeligere forhold for ikke-vestlige innvandrere i Norge enn i de andre undersøkelseslandene, bekreftes.

11.3 Fast jobb i Norge? Separate analyser av det norske utvalget

Fra det norske utvalget i Cheers-undersøkelsen skal vi se på hvorvidt kandidatene hadde fast/midlertidig arbeid på intervju tidspunktet ca. fire år etter eksamen. Vi benytter da det norske utvalget som har et tilleggsutvalg av innvandrere, slik vi også gjorde i kapitlene 6–8. Dette utvalget gir oss bedre tallgrunnlag for innvandrerne. Det er også mulig å sammenlikne tendensen til å ha midlertidig arbeid i første fase (første jobb) og i siste jobb blant innvandrere og majoritet. Det kan tenkes at en forskjell mellom innvandrere og majoritet når det gjelder risikoen for å ha midlertidig arbeid i første jobb utjevnes over tid, og at forskjellen ikke er til stede i siste jobb.

En analyse av sannsynligheten for å ha fast jobb i første jobb er presentert i vedleggstabell V.6. Vi velger å se på dem som hadde startet i sin første jobb i desember 1995 eller tidligere. I all hovedsak bekrefter de norske resultatene i tabell V.6 de resultatene vi så for Norge i den internasjonale sammenlikningen i tabell 11.2: Ikke-vestlige innvandrere har mindre sjanse til å ha fast arbeid i første jobb enn majoriteten av kandidater, og effekten av å være ikke-vestlig innvandrer er sterkere enn i tabell 11.2. Effekten er signifikant også når det ikke er kontrollert for i hvilket land respondenten tok videregående opplæring (modell 1, tabell V.6).

Det synes ikke å ha noen særlig betydning i denne analysen, der vi analyserer det norske utvalget separat, hvorvidt respondenten hadde tatt videregående opplæring i Norge eller et annet land. Koeffisienten for variabelen norsk videregående skole er som ventet positiv (øker sjansen for å ha fast jobb). Dette gjelder imidlertid først og fremst majoritetsgruppen. Fortegnet for interaksjonseffekten av norsk videregående skole og det å være ikke-vestlig innvandrer, er negativ. For ikke-vestlige innvandrere har det alt i alt liten betydning hvor en tok videregående, og variabelen gir uansett ikke signifikante utslag.

Tendensen er den samme for vestlige som for ikke-vestlige innvandrere. Vestlige innvandrere har mindre sjanse for å ha fått fast arbeid i første jobb enn majoriteten av kandidater. For øvrig viser tabell V.6 at de fleste utdanningsgruppene har mindre sannsynlighet for å ha fast jobb enn referansegruppa, som består av ingeniører og siviløkonomer, flest ingeniører.

I tabell 11.3 ser vi på sannsynligheten for å ha fast jobb i *siste* jobb, det vil si jobben en har på intervjutidspunktet. Tabellen viser at det er fortsatt, ca fire år etter eksamen, er store forskjeller mellom utdanningsgruppene når det gjelder sjansen for å ha fast arbeid i siste jobb. De som er utdannet til myke yrker der en i liten grad opplever arbeidsledighet, har sjeldnere enn de som er utdannet til tekniske yrker, fast jobb. Viktig i vår sammenheng er imidlertid dette: Fortsatt er det forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet. Denne forskjellen er bare svakt redusert i forhold til første jobb.

I modell 2 har vi inkludert kontroll for om videregående opplæring er tatt i Norge. Dette er ikke signifikant, og er utelatt i modell 3. I modell 3 har vi kontrollert for hvorvidt respondenten hadde hatt fast eller midlertidig jobb i *første jobb*. Det å ha hatt fast jobb i første jobb, noe ikke-vestlige innvandrere hadde i mindre grad enn etnisk norske, jf. tabell V.6, øker sannsynligheten for å ha fast arbeid også i siste jobb. Likevel er det fortsatt en signifikant forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet også etter kontroll for denne variabelen. Ikke-vestlige innvandrere har altså uansett større vansker enn andre i forhold til det å få fast jobb.

Et annet funn som kan nevnes, er at karakterer fra videregående skole har betydning for hvorvidt en har fast eller midlertidig jobb på intervjutidspunktet, ca. fire år etter eksamen. Dette tyder igjen på at denne variabelen i noen grad måler en underliggende egenskap som kan ha betydning for avkastning på arbeidsmarkedet flere år senere.

Tabell 11.3 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for å ha fast jobb ca. fire år etter eksamen som avhengig variabel. Sysselsatte på intervjutidspunktet. Norge

	Modell 1		Modell 2		Modell 3	
	B	S.E.	B	S.E.	B	S.E.
Utdanningsgruppe (ingeniører og siv.øk = referansegruppe)						
Generell univ. Utd	-2,123***	0,261	-2,120***	0,261	-2,075***	0,263
Helserel. høyere grad	-2,607***	0,325	-2,600***	0,326	-2,564***	0,326
Sivilingeniør	-0,183	0,353	-0,182	0,353	-0,172	0,353
Myke høgskole- utdanninger	-1,321***	0,261	-1,324***	0,262	-1,289***	0,262
Annen teknisk, høyere grad	-1,273*	0,575	-1,270*	0,575	-1,230*	0,576
Kvinne	-0,316*	0,145	-0,316*	0,145	-0,306*	0,145
Alder	0,004	0,087	0,004	0,087	0,000	0,087
Alder ² /100	0,030	0,128	0,029	0,128	0,036	0,128
Ikke-vestl. innvandrere	-0,827*	0,398	-1,157(2)	0,658	-0,783*	0,398
Vestlig innvandrere	-0,508	0,583	-0,655	0,666	-0,474	0,583
Arbeider i Oslo	0,070	0,142	0,070	0,142	0,052	0,142
Foreldre høy Utdanning	0,142	0,124	0,142	0,124	0,154	0,124
Karakterer fra vgo. (0-2, 2=høyest)	-0,276*	0,116	-0,275*	0,116	-0,268*	0,116
Mdr. rel. Arbeid under studiene	0,003	0,003	0,003	0,003	0,002	0,003
Norsk videre- gående skole *			-0,209	0,471		
Norsk videregående skole			0,639	1,001		
Fast jobb i første jobb (3)					0,304*	0,141
Konstant	3,265*	1,426	3,466*	1,504	3,214*	1,427
-2 log likelihood	1895,91		1895,46		1891,13	
Pseudo R ²	9,0		9,1%		9,3%	
N	2494		2494		2494	

* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

(3) Gjelder bare der første jobb ikke er den samme som siste jobb

11.4 Oppsummering

Vi forventet at ikke-vestlige innvandrere sjeldnere enn majoriteten ville ha fast jobb. Bak denne antakelsen ligger tidligere funn som viser at midlertidig arbeid ofte er forbundet med lavere lønn enn fast arbeid, og funn som viser at ikke-vestlige innvandrere har lavere lønn enn majoriteten. Ikke-vestlige innvandrere har dermed neppe høyere reservasjonslønn enn ikke-innvandrere, og en eventuell forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet i arbeidsmarkedsavkastning vil dermed snarere vise seg i arbeidsforhold og ansettelsesbetingelser enn i arbeidsledighet (se kapittel 2). Vi antok at statistisk diskriminering vil medvirke til forskjeller i arbeidsforhold og arbeidsbetingelser.

Når det gjelder de internasjonale dataene fra fire land, ble denne antakelsen *ikke* bekreftet. Da vi så på alle land under ett, ble antakelsen ikke bekreftet, og den ble heller ikke bekreftet for Tyskland og Nederland separat. For Norge og Sverige ble antakelsen delvis bekreftet i det internasjonale datasettet, men vi fant at dette gjaldt bare når kandidatene hadde tatt videregående opplæring i et annet land enn henholdsvis Norge og Sverige. Dermed kunne det tenkes at mangel på kontakter og nettverk lå bak forskjellen. Ellers fant vi ingen tendenser til at det var vanskeligere for ikke-vestlige innvandrere å få fast jobb enn for de øvrige kandidatene. Derimot fant vi at *vestlige* innvandrere hadde fast arbeid i første jobb sjeldnere enn majoritetsgruppen av kandidater. På bakgrunn av det svært høye innslaget av midlertidig arbeid i første jobb etter eksamen, spesielt i Tyskland og Nederland, tyder disse resultatene på at det er andre faktorer enn for eksempel diskriminering som ligger bak variasjon i andel som har fast jobb blant nyutdannede i disse vesteuropeiske landene. Et annet forhold kan være at mange av de midlertidige jobbene som de nyutdannede fikk, var attraktive jobber.

Separate analyser på det norske materialet der vi har med et tilleggssutvalg av innvandrere, viste imidlertid klarere tendenser til at ikke-vestlige innvandrere hadde mindre sjanse for å få fast jobb enn etnisk norske kandidater, også uavhengig av hvor de hadde tatt sin videregående opplæring. Det viste seg også at dette gjaldt både den første de hadde etter eksamen, og den jobben de hadde på intervju-tidspunktet ca. fire år etter eksamen. Resultatene tyder altså på at i Norge har ikke-vestlige innvandrere hatt større vansker med å få stabile jobber enn kandidater med norsk bakgrunn med samme eller liknende (norsk) utdanning.

12 Inntekt

12.1 Innledning

Det er påvist i flere undersøkelser at ikke-vestlige innvandrere har lavere inntekt enn majoriteten, også etter kontroll for utdanningsnivå. Vi viser til nærmere omtale og referanser i kapittel 2. Slike undersøkelser er ofte, i hvert fall i Norge, basert på registerdata, og inntektsopplysningene omfatter blant annet arbeidsledighetstrygd (for eksempel Hansen 2000) og næringsinntekter. Inntekt fra trygd, sosialhjelp og næring/eiendom, aksjeutbytte eller renter fra arv, fordeler seg ulikt mellom befolkningsgrupper, det er derfor høyst ventet at en vil finne inntektsforskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet, også etter kontroll for utdanning. En nøyaktig kontroll for arbeidstid kan også ofte være vanskelig når en baserer seg på registerdata. Det er derfor av mange grunner interessant å sammenlikne inntekt som er basert bare på arbeid, og der alle som sammenliknes, har samme arbeidstid. Selv om det i mange sammenhenger, spesielt i et levekårs-perspektiv, er særlig interessant å se på inntektsforskjeller når nettopp aksjeutbytte, næringsinntekt og arbeidsledighetstrygd er medregnet i inntektsbegrepet, er det i vår sammenheng mer interessant å se på variasjon i inntekt ut fra et smalere mål, for å få et bedre mål på eventuelle forskjeller i den lønn som tilbys.

Dataene fra det norske utvalget i Cheers-undersøkelsen (1999-undersøkelsen) gir mulighet til slik sammenlikning. Vi ba om opplysninger om brutto inntekt fra nåværende hovedjobb (på intervjudtidspunktet), eksklusiv overtid og ekstrainntekter. Vi analyserer inntektsopplysningene bare for dem som arbeider heltid.

Nedenfor foretar vi ulike regresjonsanalyser for å se hva som forklarer variasjon i inntekt på intervjudtidspunktet, det vil si ca. fire år etter eksamen. Det å være ikke-vestlig innvandrere er en av mange faktorer i disse analysene, og vi prøver å isolere denne faktoren ved å kontrollere for en rekke variabler. Denne kontrollen foretar vi i en trinnvis analyse, for å se hvilke typer uavhengige variable som har størst betydning, og hvordan disse variablene gjensidig påvirker hverandre.

12.2 Inntektsanalysen

I tabell 12.1 er logaritmen til inntekten den avhengige variabelen. Dette innebærer at effekten av en uavhengig variabel kan leses direkte ut fra (de ustandardiserte) koeffisientene i tabellen, som tilnærmevis den prosentvise økningen/reduksjonen i inntekten som (en enhets endring i) den aktuelle variabelen representerer. I modell 1 ser vi for eksempel at det å være ikke-vestlig innvandrere reduserer lønna med 5,8 prosent i forhold til majoriteten, som er referansegruppa, mot 10,3 prosent i modell 3.

Som nevnt over, foretar vi analysen trinnvis. I modell 1 er det bare kontrollert for type utdanning i tillegg til innvandrerstatus. Vi ser at det er en inntektsforskjell på ca. 6 prosent mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet i denne analysen, men forskjellen er bare signifikant på 0,1-nivå. I modell 2 har vi med flere demografiske variable, som er vanlige å ha med i inntektssammenlikninger. Variablene er av betydning, og kontrollen for de demografiske variablene økte inntektsforskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoriteten til 8,5 prosent. I modell 3 har vi med flere demografiske variabler, som kontroll for foreldres utdanningsnivå og land hvor en tok videregående opplæring; om dette landet var Norge eller et annet land. Denne kontrollen for ytterligere demografiske variable øker også inntektsforskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet, til 10,3 prosent (for dem som ikke har norsk videregående opplæring), men disse variablene var ikke signifikante. Land der en tok videregående utelates derfor i de neste analysene.

I modell 4 har vi med flere variabler som relaterer seg til hva kandidaten har gjort/oppnådd før eksamen fra universitet/høgskole, nemlig karakterer fra videregående, inntektsgivende arbeid for studiene og under studiene og om dette arbeidet var relevant i forhold til studiene. Inntektsforskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet er her 9 prosent. I modell 5 inkluderer vi kontroll for flere arbeidsspesifikke variabler, som hvorvidt jobben er fast eller midlertidig, i offentlig sektor, innenfor forskning og om en arbeider i Oslo. Disse variablene har stor betydning for inntektsvariasjonen totalt i utvalget, men ikke for forskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet. Denne forskjellen er fortsatt ca. 9 prosent.

Tabell 12.1 Estimerte koeffisienter av lineær regresjon med inntekt (logaritmen til inntekten) som avhengig variabel. Heltids sysselsatte på intervjudtidspunktet ca. 4 år etter eksamen (vinter 1999)

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5	Modell 6	Modell 7
Konstant	5,677***	5,351***	5,345***	5,228***	5,122***	5,153***	5,189***
Ikke-vestlig innv.	-0,058(2)	-0,085**	-0,103*	-0,090**	-0,089**	-0,087**	-0,075**
Vestlig innvandrere	-0,031	-0,051	-0,063	-0,059	-0,073	-0,069	-0,058
Utdanningsgruppe (ing. + siv.øk.=ref.gr.)							
Generell univ. utd.	-0,071***	-0,075***	-0,078***	-0,085***	-0,001	-0,005	0,001
Sivilingeniør	0,084***	0,076***	0,074***	0,068***	0,078***	0,073***	0,073***
Annen teknisk utd.	-0,078(1)	-0,073(1)	-0,076*	-0,083*	-0,081*	-0,087*	-0,079*
Helserel. Høyere grad	0,052*	0,051*					
Myke høgskole- utdanninger			0,046*	0,033	0,136***	0,130***	0,127***
	-0,285***	-0,256***	-0,257***	-0,255***	-0,166***	-0,174***	-0,179***
Kvinne		-0,056***	-0,056***	-0,058***	-0,053***	-0,054***	-0,053***
Alder		0,019**	0,020**	0,025***	0,027***	0,026***	0,023***
Alder ² /100		-0,023*	-0,024*	-0,032**	-0,035***	-0,033***	-0,029**
Foreldre høy utdan.			0,013	0,013	0,011	0,012	0,012
Norsk videreg. skole							
X ikkevestlig innv.			0,020				
Norsk videreg. skole			-0,018				
Karakterer (0-2)				0,024**	0,034***	0,033***	0,033***
Mdr. rel. arbeid under studiene				0,001**	0,001**	0,001**	0,00*
Arbeid før studiene				0,000			

Tabell 12.1 (forts.)

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5	Modell 6	Modell 7
Mdr. irrelev. arbeid under studiene (3)				0,000*	0,001**	0,001**	0,000*
Arbeid i Oslo					0,032***	0,033***	0,032***
Fast jobb. nåv. Jobb					0,067***	0,066***	0,062***
Offentlig sektor					-0,128***	-0,128***	-0,123***
Forskning (4)					-0,068***	-0,058***	-0,060***
Mdr. videre utdan.						-0,018***	-0,016*
Mdr. videre utdan. * myke h.sk. utdan.						0,045(1)	0,043
Sum varighet arbeidsledig, i år							-0,046*
Irrelevant arbeid i første jobb							-0,063***
Fast jobb, første jobb (5)							0,040***
R ² Justert	0,283	0,337	0,336	0,340	0,483	0,485	0,495
N	2401	2372	2372	2335	2155	2155	2155

* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

(3) Pga. at koeffisientene er avrundet (fjerde og femte desimal er fjernet), synes det som denne variabelen ikke har noen effekt. Den har imidlertid en signifikant effekt.

(4) Arbeider på universiteter eller forskningsinstitutter.

(5) Gjelder bare der første jobb ikke er den samme som siste jobb.

Ytterligere faktorer som har betydning for inntekten, er hva en har holdt på med etter eksamen og fram til nåværende jobb, om en for eksempel har tatt videreutdanning. Det er kontrollert for det sistnevnte i modell 6. Generelt behøver ikke det å ha tatt videreutdanning øke lønna, siden dette ofte kommer i stedet for arbeidspraksis/økt ansienitet, som kan øke lønna mer enn videreutdanning. For noen grupper, som lærere, gir imidlertid videreutdanning direkte lønnsuttelling. Derfor har vi inkludert kontroll for interaksjonseffekten av det å ha tatt videreutdanning og det å tilhøre gruppen med 'myk høgskoleutdanning'. Som vi ser, øker lønna for sistnevnte gruppe etter videreutdanning, mens det ellers generelt reduserer lønna. Denne kontrollen reduserer inntektsforskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet, men den er fortsatt nær ni prosent.

I den siste analysen har vi med kontroll for flere forhold som gjelder situasjonen etter uteksamineringstidspunkt og frem til nåværende jobb. Det gjelder varighet av ledighet, om en hadde irrelevant arbeid i første jobb og om en hadde fast arbeid i første jobb. Disse forholdene er også av stor betydning for inntekten, og analysen i modell 7 forklarer nesten 50 prosent av inntektsvariasjonen i materialet, mens modell 1 bare forklarte 28 prosent (jf. tabell 12.1). Vi ser også at inntektsforskjellen mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet reduseres til 7,5 prosent.

De arbeidsrelaterte faktorene som det er kontrollert for i modell 7, er imidlertid av en annen karakter enn de som det er kontrollert for i modell 5. De nye (arbeidsrelaterte) kontrollvariablene i modell 7 er nemlig ikke 'nøytrale', siden ikke-vestlige innvandrere har opplevd mest langvarig ledighet og oftest har hatt midlertidig jobb. Dermed kan en si at modell 7 'kontrollerer bort' noe av lønnsforskjellen.

Det er også andre interessante resultater angående inntektsforskjeller (tabell 12.1) som vi ikke har kommet inn på, siden vårt hovedfokus her er effekten av det å være ikke-vestlig innvandrere. Kjønnforskjellen i inntekt er imidlertid slående⁴³, og det er også forskjellen mellom kandidater med myk høgskoleutdanning og resten av kandidater.

---

⁴³ Forskjellen i inntekt mellom menn og kvinner er ganske stor, men effekt av kjønn er også funnet i flere andre norske studier av inntekt blant høyere utdannede (Arnesen og Bækken 1997, Arnesen og Try 1999, 2001). Effekten av kjønn kan variere med antallet og type stillingsspesifikke variabler som er inkludert i regresjonen, samt med hvorvidt det kontrolleres for barn, men også med hvorvidt utvalget er dominert av kandidater med høyere grad eller av høgskolekandidater.

ne.⁴⁴ Det er også en klar tendens til at vestlige innvandrere har lavere inntekt enn majoriteten, men denne forskjellen er ikke signifikant.

12.3 Oppsummering og diskusjon

Analysen av inntektsvariasjon har vist at ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning har om lag ni prosent lavere arbeidsinntekt ca. fire år etter eksamen enn majoriteten av kandidater, etter kontroll for en rekke demografiske, utdanningsrelaterte samt arbeidsspesifikke variabler. De første erfaringene etter endt utdanning har også betydning for senere inntektsforhold, som hvorvidt en har vært arbeidsledig, varigheiten av opplevd arbeidsledighet, om en hadde midlertidig eller fast arbeid eller relevant versus irrelevant arbeid. Også etter kontroll for slike faktorer var det en signifikant og stor – hele 7,5 prosent – inntektsforskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet. Kontroll for de sistnevnte forholdene kan imidlertid innebære at en så å si 'kontrollerer bort' en del av den mulige diskrimineringen som kan ha skjedd tidligere i karrieren, og som medvirker til lavere lønn blant ikke-vestlige innvandrere enn blant andre som ble uteksaminert på samme tidspunkt.

Inntektsforskjellen kan også være uttrykk for at majoriteten har bedre nettverk enn ikke-vestlige innvandrere, og at jobber som en får gjennom nettverk og frivillig mobilitet kan resultere i bedre lønner enn ufrivillige jobbskift, slik Granovetter (1995:158) antyder kan være tilfelle.⁴⁵ Det vil i så fall også være konsistent med resultatene som viser betydningen av de første erfaringene etter eksamen (jf. tabell 12.1).

---

⁴⁴ Utdanningen til de myke høskolekandidatene er bare ca. halvparten så lang som utdanningen til de fleste kandidater med høyere grad, men om lag på samme nivå som for referansegruppen. Forklaringen på inntektsforskjellen er derfor i stor grad en annen enn lengden på utdanningen. Vi ser at forskjellen reduseres kraftig når det er kontrollert for offentlig versus privat sektor.

⁴⁵ Granovetter peker samtidig på at dette kan det være vanskelig å få undersøkt og eventuelt empirisk bekreftet.

13 Ulike former for mistilpasning på arbeidsmarkedet

13.1 Innledning

En av de alternative hypotesene vi ønsker å undersøke i denne rapporten, er om ikke-vestlige innvandrere har dårligere arbeidsbetingelser enn kandidater fra majoritetsbefolkningen, og at dette for eksempel viser seg i en høyere andel som har et arbeid de er overkvalifisert for eller arbeider ufrivillig deltid. En grunn til å anta at nyutdannede innvandrere oftere enn ikke-innvandrere oftere vil være i jobber der de er klart overkvalifisert, er de tidligere nevnte studiene som viser lavere inntekt blant ikke-vestlige innvandrere enn ikke-innvandrere, også etter kontroll for utdanning (Hansen 2000, Barth mfl. 2000). Også våre analyser i kapittel 12 har vist at ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning har lavere arbeidsinntekt enn personer fra majoritetsgruppen med høyere utdanning. Den lavere lønnen gir grunn til å tro at innvandrere oftere enn majoriteten havner i jobber de er overkvalifisert for. Hvis ikke-vestlige innvandrere ikke har høyere reservasjonslønn enn majoriteten, er det rimelig å anta at en forskjell mellom gruppene snarere dreier seg om arbeidsforhold og arbeidsbetingelser enn om arbeidsledighetsrisiko (se kapittel 2). Mange oppslag i massemediene presenterer dessuten innvandrere som må ta til takke med jobber de er overkvalifisert for.

13.1.1 Definisjoner

Mistilpasning på arbeidsmarkedet kan arte seg på flere måter, og i dette kapitlet skal vi se nærmere på tre former for mistilpasning, slik vi definerer dem i NIFUs kandidatundersøkelser. Vi skal også nærme oss spørsmålet via ulike datakilder, og fra flere tidspunkter, for å få så sikre og generaliserbare mål som mulig.

Den ene formen gjelder *overkvalifisering*, eller det å ha *irrelevant arbeid*. Det omfatter sysselsatte som mener at høyere utdanning er helt uten betydning for det arbeidet de har, og at innholdet i utdanningen passer dårlig med arbeidsoppgavene. Personer som har slikt arbeid, er altså klart overkvalifisert for jobben, og arbeidet deres definerer vi som irrelevant. Dette er vår strengeste definisjon av overkvalifisering, som

benyttes i NIFUs ordinære kandidatundersøkelser et halvt år etter eksamen. Dette belyses i avsnitt 13.4. I analysen av data fra det vi kaller Cheers-undersøkelsen (se kapittel 3), har vi en noe mindre streng definisjon på overkvalifisering, der vi benytter bare den første delen av betingelsene nevnt over. Personen er da overkvalifisert for jobben (har irrelevant arbeid) hvis det er helt uten betydning for jobben hvorvidt en har høyere utdanning. Data fra Cheers-undersøkelsen vil bli benyttet i analysene i avsnitt 13.2 når det gjelder omtalen av de internasjonale resultatene, og i avsnitt 13.3 når det gjelder norske resultater separat.

Den andre formen for mistilpasning gjelder *undersysselssetting*. Hvis kandidaten har (relevant) deltidsarbeid fordi det ikke var mulig å få fulltidsarbeid, men ønsker fulltidsarbeid, sier vi at han/hun er undersysselsatt. Denne formen for mistilpasning har vi kun data om fra kandidatundersøkelsene, og dette vil bli omtalt i avsnitt 13.4.

Den tredje formen for mistilpasning gjelder arbeidsledighet, og det er omtalt i kapitlene 5–10. Også i dette kapitlet skal vi imidlertid ta med data om arbeidsledighet, når vi i slutten av kapitlet ser på *mistilpasning totalt*, det vil si at vi slår sammen de tre formene *irrelevant arbeid*, *undersysselssetting* og *arbeidsledighet*. Vi vil se på om det er forskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere og etnisk norske når vi ser alle former for mistilpasning under ett, og vi vil se om slike forskjeller eventuelt bare gjelder noen utdanninger og ikke andre. Det er bare data fra NIFUs ordinære kandidatundersøkelser som kan belyse dette, og det vil bli omtalt i avsnitt 13.5.

13.2 Overkvalifisert for jobben? Sammenliknende resultater fra fire land

I løpet av 80- og 90-årene var det en økning i tallet på nyutdannede kandidater i Europa som fikk jobb under sitt kvalifikasjonsnivå (Van der Linden and van der Velden 1998). Respondentene i Cheers-undersøkelsen som ble gjennomført i 1999, ble spurt om de anså at den jobben de hadde på intervjudispunktet krevde en utdanning på høyere nivå, lavere nivå eller samme nivå som den de avsluttet i 1994/95, eller om jobben ikke krevde høyere utdanning. Hvis de svarte at jobben ikke krevde høyere utdanning, ble de kategorisert som å ha irrelevant arbeid, og kandidatene var da klart overkvalifisert for den jobben de hadde.

Svaret gjelder jobben de hadde på intervju-tidspunktet. Vi har i de internasjonale dataene ikke tilsvarende informasjon når det gjelder første jobb etter eksamen. Slik informasjon har vi bare fra den norske delen av undersøkelsen, foruten i NIFUs ordinære kandidatundersøkelser.

Tabell 13.1 viser de ukontrollerte andelen med irrelevant arbeid, etter land, innvandrerstatus og fagfelt. Resultatene tyder på at det er flere med irrelevant jobb blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoritetsgruppen av kandidater. Forskjellen mellom land (ytterpunkt Norge og Tyskland) og mellom fagfelt, er imidlertid langt større.

Tabell 13.1 *Deskriptive resultater. Prosentandel i irrelevant arbeid i siste jobb etter land, innvandrerstatus og fagfelt*

I alt	Sverige	Nederland	Tyskland	Norge	Ikke-vestl. innv.	Vestl. innvandr.	Majoritet
3,9	1,8	5,8	6,2	1,2	5,3	2,1	3,9

Tabell 13.1 *(forts.)*

Humaniora	Ped./undervisn. fag	Matematikk	Juss	Samf.-vitenskap	Naturvitenskap	Ingeniør- og tekn.	Medisin
7,6	3,2	0,7	1,7	4,9	3,8	4,0	1,6

Tabell 13.2. viser resultater av modeller som estimerer sannsynligheten for overkvalifisering. Mens variable som land, kjønn, alder, karakterer fra videregående og foreldres utdanning alle har signifikant effekt på sannsynligheten for å ha en jobb en er overkvalifisert for på intervju-tidspunkter, har de innvandrerrelaterte variablene ingen effekt. Funne står i interessant motstrid til funnene i tabell 10.8, som viste resultater fra analyser av sannsynligheten for å være arbeidsledig på intervju-tidspunktet i de fire landene, og som viste at nettopp innvandrerrelaterte variable da hadde stor effekt, mens utdanningsrelaterte variable hadde liten betydning.

Fortegnet til interaksjonseffekten av det å være ikke-vestlig innvandrer og det å ha tatt videregående utdanning i undersøkelses (tilflyttings)-landet, er positivt, og tenderer altså til å *øke* sannsynligheten for å ha en irrelevant jobb. Effekten er ikke signifikant, men uansett overraskende. Fortegnet til effekten av det å være ikke-vestlig innvandrer er negativt for alle landene, noe som også må sies å være overraskende. Imidlertid er ingen av koeffisientene signifikante, og resultatene synes å være tilfeldige med bakgrunn i svært få observasjoner. Når kontrollen for i hvilket land en har tatt videregående ikke er inkludert, er fortegnet for å være ikke-vestlig innvandrer positivt for alle landene, men ikke signifikant. Resultatene er usikre. Det er ingen klare indikasjoner i noen av landene på at de innvandrerrelaterte variablene er av betydning for det å ha en irrelevant jobb.

Definisjonen av irrelevant jobb er ganske streng. I tilleggsanalyser har vi benyttet en litt mindre streng definisjon, og har da inkludert de som har svart at jobben krever et lavere utdanningsnivå enn det de har, sammen med dem som sier at høyere utdanning overhodet ikke er av betydning for jobben (sistnevnte er som nevnt kriteriet som ligger til grunn for analysene i tabell 13.2). Dette øker andelen med irrelevant arbeid fra 4 til 15 prosent, men det berører ellers ikke resultatene. De innvandrerrelaterte variablene er ikke signifikante, men alle de andre variablene er av betydning og går i samme retning som i tabell 13.2.

Til tross for at ikke-vestlige innvandrere ofte har lavere inntekt enn majoritetsgruppen, finner vi altså ikke klare holdepunkter for at de oftere har irrelevante jobber, og det interessante er at dette funnet synes å gjelde alle fire land. Dette betyr imidlertid ikke at det ikke er andre sider ved deres arbeidssituasjon som (i gjennomsnitt) gir dem lavere lønn. Også blant jobber som er (mer eller mindre) relevante, vil det være forskjeller i grad av relevans, faglige utfordringer mv.

Tabell 13.2 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for å ha en irrelevant jobb på intervju tidspunktet som avhengig variabel. Sysselsatte, fire land

	Modell1		Modell 2		Modell 3	
	B	S. E.	B	S. E.	B	S. E.
Utdanningsgruppe (humaniora = ref.gr.)						
Pedagogikk etc.	-0,889***	0,217	-0,634(1)	0,346	-0,909***	0,218
Matematikk	-2,531***	0,653	-1,513*	0,695	-2,555***	0,654
Juss	-1,285**	0,356	-1,363*	0,357	-1,313***	0,356
Samfunns-/sosialvit.	-0,574**	0,165	-0,162	0,282	-0,599***	0,166
Naturvitenskap	-0,397	0,296	-0,513(2)	0,298	-0,395	0,297
Ingeniørfag og tekn.	-0,611**	0,186	-0,166	0,291	-0,638***	0,186
Medisinske fag	-1,332***	0,263	-0,402	0,359	-1,354***	0,264
Kjønn (kvinne=1)	0,389**	0,116	0,355**	0,118	0,400***	0,117
Sverige	-0,658*	0,210	-0,659**	0,213	-0,548 (2)	0,328
Nederland	-0,147	0,130	-0,129	0,133	-0,118	0,133
Norge	-1,614***	0,206	-1,718***	0,216	-1,598***	0,211
Alder	0,269**	0,099	0,288**	0,101	0,306**	0,100
Alder ² /100	-0,369*	0,152	-0,399*	0,156	-0,411**	0,154
Ikke-vestlig innvandrer	0,368	0,368	0,399	0,369		
Vestlig innvandrer	-0,228	0,496	-0,225	0,497	-0,283	0,450
Karakterer (fra videreg.) (1-3, 1=høy)	0,280**	0,086	0,255**	0,087	0,276**	0,087
Varigh. av utd. (lang=1)	-0,636***	0,125	-0,073	0,293	-0,587***	0,128
Samfunns-/sosialvitenskap* lang utdan.			-0,573 (2)	0,342		
Ped etc. * lang utd.			-0,161	0,445		
Matte * lang utdanning			-4,038	3,925		
Med. fag * lang utd.			-2,837**	0,887		
Ingeniør* lang utd.			-0,742*	0,377		
Videregående i undersøk. Land					-0,194	0,318
Videreg.i un.land X ikke-vestlig innvandrer.					0,972	1,000
Mdr. med relev. innt. arbeid under studiene					-0,012**	0,004
Ikke-vestl.innv.*Sverige					-0,276	1,283
Ikke-vestl. innv.*Norge					-0,256	1,355
Ikke-vestl. innv.*Tyskl.					-0,294	1,032
Ikke-vest. innv.*Nederl					-0,785	1,055
Uteksaminert 1993					-1,195	0,843
Uteks. tidlig i 1994					-0,279	0,326
Uteks. sent i1994					-0,142	0,161
Foreldre høy utd. (3)					-0,358**	0,123
Konstant	-7,033***	1,582	-7,670***	1,627	-7,336	1,638
-2 log likelihood	3094,4		3072,5		3072,8	
Pseudo R ²	8,0 %		8,7 %		8,7 %	
N	10075		10075		10075	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1.

13.3 Overkvalifisert i Norge?

I den norske delen av Cheers-undersøkelsen foretatt vinteren 1999 av kandidater uteksaminert 1994/95, ble det stilt spørsmål for *alle* jobbene respondentene hadde hatt hvorvidt jobben var relevant i forhold til utdanningen eller ikke. Vi kan således både se på tilbøyeligheten til overhodet å ha hatt irrelevant arbeid i fireårsperioden, og se på risikoen for å ha hatt dette i første jobb og i siste jobb. Tabell 13.3 viser resultatene når vi ser perioden under ett, og vi ser på sannsynligheten for å ha hatt en jobb en var overkvalifisert for minst én gang i løpet av fireårsperioden.

Det kan synes som det er en tendens til at ikke-vestlige innvandrere noe oftere enn majoriteten har opplevd å ha irrelevant arbeid i perioden, siden fortegnet til koeffisienten for det å være ikke-vestlig innvandrer er positivt i modell 1. Effekten er imidlertid ikke signifikant. I modell 2, der det er kontrollert for om en tok videregående opplæring i Norge, endres fortegnet til koeffisienten for det å være ikke-vestlig innvandrer; det vil si for en ikke-vestlig innvandrer som ikke hadde tatt videregående i Norge, fra positiv til negativ. Det synes altså å kunne være en tendens til, for ikke-vestlige innvandrere som hadde tatt videregående i Norge, at risikoen for å ha hatt irrelevant arbeid økte. For referansegruppen (majoritetsgruppen) er imidlertid fortegnet til variabelen 'videregående i Norge' negativt; det er altså en tendens til at norsk videregående utdanning kan redusere risikoen for irrelevant arbeid. Ingen av disse effektene er signifikante, og kontrollen for hvor en har tatt videregående, gjør resultatene for de innvandrerrelaterte variablene usikre. At disse variablene gir svært lite robuste resultater i analysene av tilbøyelighet til å ha/ha hatt irrelevant jobb, anskueliggjøres ytterligere i tabell 13.4, som viser resultatene for første jobb og siste jobb. Når det gjelder første jobb, gjelder opplysningene en jobb som startet i løpet av 1995 eller tidligere. Medregnet er også svar fra personer som bare har hatt én jobb (første og siste jobb er den samme), og der denne jobben startet i 1995 eller tidligere.⁴⁶

---

⁴⁶ Resultatene blir noe forskjellige om vi bare ser på første jobb i en rekke av flere jobber. I et slikt tilfelle er det en tendens til at ikke-vestlige innvandrere har hatt irrelevant arbeid i første jobb i noe større grad enn majoriteten (Støren 2000).

Tabell 13.3 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for å ha hatt en irrelevant jobb i løpet av perioden 1995–1999 som avhengig variabel. Norge

	Modell 1		Modell 2	
	B	S. E.	B	S. E.
Kvinne	-0,146	0,182	-0,147	0,182
Sivilingeniør	-0,946**	0,296	-0,948**	0,296
Annen teknisk, høyere grad	-0,411	0,640	-0,394	0,640
Ikke-vestl. innvandrere	0,329	0,445	-0,363	0,862
Vestlig innvandrere	-0,397	0,966	-0,719	1,065
Helserelatert, høyere grad	-1,887**	0,690	-1,878**	0,691
Myke høyskole-utdanninger	-1,599***	0,258	-1,610***	0,258
Generell univ. utdan. (ingen.+sivil.øk=referansegruppe)	-0,329	0,238	-0,328	0,238
Alder	-0,082	0,110	-0,083	0,110
Alder ² /100	0,102	0,160	0,102	0,159
Foreldre høy utdan.	-0,361*	0,159	-0,364*	0,159
Bodde i Oslo	0,409*	0,191	0,413*	0,191
Mdr. rel. Arbeid under studiene	-0,021*	0,011	-0,021*	0,011
Karakterer fra vgo. (0-2, 2=høyest)	-0,011	0,140	-0,005	0,141
Norsk videreg. skole			-0,478	0,631
Norsk vid.skole*				
Ikkevestlig innv.			0,996	1,067
Konstant	-0,293	1,798	0,181	1,910
-2 log likelihood	1333,12		1332,24	
Pseudo R ²	7,8%		7,9%	
N	3101		3101	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001.

I første jobb (modell 1, tabell 13.4) er fortegnert for effekten av det å være ikke-vestlig innvandrere negativt, i siste jobb (modell 3) positivt. Ingen av effektene er signifikante, men tendensen er altså at når det ikke er kontrollert for hvor respondentene hadde tatt videregående opplæring (modellene 1 og 3), hadde ikke-vestlige innvandrere større sannsynlighet enn majoriteten for å ha irrelevant arbeid i siste jobb, mens det er ingen forskjell (eller en svak motsatt tendens) når det gjelder første jobb.

Kontrollen for hvor en tok videregående opplæring medfører et skifte av fortegn for effekten av det å være ikke-vestlig innvandrer både når det gjelder første og siste jobb. Når det gjelder første jobb, medfører kontrollen for i hvilket land en tok videregående at standardfeilene for de aktuelle variablene blir så høye at tilleggsanalysen i modell 2 gir liten mening. *Med forbehold om at de aktuelle koeffisientene ikke er signifikante*, kan likevel følgende tendenser oppsummeres fra tabell 13.4 når en summerer de aktuelle koeffisientene:

I første jobb er det ingen forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere som hadde tatt videregående i Norge, og majoritetsgruppen som hadde tatt videregående i Norge, i sannsynligheten for å ha irrelevant arbeid, og det er også svært liten forskjell mellom disse to gruppene og ikke-vestlige innvandrere som ikke hadde tatt videregående i Norge. Minst risiko for å ha irrelevant arbeid i første jobb kan det se ut som at det er i (den lille) gruppen av etnisk norske som hadde tatt videregående i utlandet.

I siste jobb er tendensene motsatt. Lavest sannsynlighet for å ha irrelevant arbeid i siste jobb hadde de i majoritetsgruppen som *ikke* hadde tatt videregående i Norge. Høyest sannsynlighet for å ha irrelevant arbeid i siste jobb hadde de i majoritetsgruppen som hadde tatt videregående i Norge. For ikke-vestlige innvandrere betyr det ikke noe hvor en tok videregående.

Alt i alt kan vi ikke trekke noen konklusjoner om at ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i 1994/95 hadde større sannsynlighet for å ha irrelevant arbeid verken når vi ser på første jobb, siste jobb eller perioden 1995–1999 under ett. Vi kommer tilbake til forslag til forklaringer i kapittel 14.

Tabell 13.4 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for å ha irrelevant arbeid i første jobb/siste jobb som avhengige variabler. Norge

	Første jobb				Siste jobb			
	Modell 1		Modell 2		Modell 3		Modell 4	
	B	S. E.	B	S. E.	B	S. E.	B	S. E.
Kvinne	-0,283	0,235	-0,286	0,235	-0,674	0,502	-0,668	0,507
Sivilingeniør	-0,934*	0,374	-0,940*	0,375	-1,741*	0,780	-1,702*	0,782
Annen teknisk, h.grad	0,116	0,748	0,116	0,748	-0,479	1,399	-0,385	1,401
Ikke-vestl. innv.andrer	-0,242	0,876	5,315	11,318	1,071	0,752	-0,912	1,208
Vestlig innvandr	-0,217	1,386	1,226	1,445	-5,384	35,983	-6,778	35,241
Helserel. høyere grad	-2,476 (1)	1,329	-2,451(1)	1,329	-6,800	15,040	-6,776	14,948
Myk høgskole-utdann.	-2,213***	0,363	-2,211***	0,364	-1,515**	0,576	-1,561**	0,580
Generell univ. utdan. (ingen.+sivil.øk= referansegruppe)	-0,070	0,308	-0,072	0,308	-1,875**	0,686	-1,828**	0,690
Bodde i Oslo (mod.1 og 2)/Arbeidet i Oslo (mod. 3 og 4)	0,368	0,260	0,385	0,260	0,313	0,265	0,286	0,264
Alder	-0,537***	0,148	-0,545***	0,151	-0,371	0,390	-0,344	0,388
Alder ² /100	0,690**	0,204	0,708**	0,209	-0,727(2)	0,424	-0,750(2)	0,423
Foreldre høy utdann.	-0,281	0,209	-0,290	0,210	-0,617	0,515	-0,608	0,516
Mdr. rel. arbeid under studiene	-0,066*	0,027	-0,067*	0,027	-0,004	0,011	-0,003	0,011
Karakterer fra vgo. (0- 2, 2=høyest)	-0,307(2)	0,178	-0,326(1)	0,179	-0,240	0,308	-0,227	0,314
Norsk vid. Skole			6,083	11,232			-2,028**	0,702
Norsk vid. skole*								
Ikke-vestlig innvandr.			-5,147	11,370			2,178	1,582
Konstant	7,922**	2,497	1,987	11,512	-8,133(1)	4,334	-5,641	4,407
-2 log likelighet	760,98				307,86		302,0	
Pseudo R ²	15,5%				11,5%		13,2%	
N	2479(3)		2479		2722 (4)		2722	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1. (3) Sysselsatte i første aktivitet. (4) Sysselsatte på intervju tidspunktet.

13.4 Irrelevant arbeid og undersyssetting i kandidatundersøkelsene 1999-2001

Resultatene fra undersøkelsen av 1994/95-kullet var til dels usikre og ga ingen klare indikasjoner på at det var større risiko for å være overkvalifisert i jobben for kandidater med ikke-vestlig bakgrunn enn for kandidater fra majoritetsgruppen. Finner vi det samme, om vi ser på senere kull? Vi skal nå se på tilsvarende resultater for kandidater uteksaminert 1999, 2000 og 2001, og vi skal da konsentrere oss om situasjonen et halvt år etter eksamen, som er det tidspunktet NIFUs ordinære kandidatundersøkelser gir informasjon om.

I tillegg til å se på overkvalifisering (irrelevant arbeid), kan vi på bakgrunn av kandidatundersøkelsene også undersøke omfanget av undersyssetting, som er en annen form for mistilpasning på arbeidsmarkedet. Det totale omfanget av mistilpasning består, som nevnt i innledningen til dette kapitlet, av arbeidsledighet, irrelevant arbeid og undersyssetting. Tabell 13.5 viser omfanget av den totale mistilpasningen og hvordan de tre formene for mistilpasning fordeler seg blant personer som deltok i kandidatundersøkelsene 1999-2001.

Tabell 13.5 *Mistilpasning som prosent av arbeidsstyrken. Kandidatundersøkelsene 1999–2001*

	Majoritet	Vestlige Innvandrere	Ikke-vestlige innvandrere
Arbeidsledig	3,7	5,1	12,1
Undersysselsatt	5,6	7,1	5,7
Irrelevant arbeid	5,6	5,8	6,4
Mistilpasset i alt	14,9	18,1	24,2
N (100%)	9300	137	206

Forskjellene i andel som er mistilpasset mellom ikke-vestlige innvandrere og de øvrige kandidatene (vist i tabell 13.5), dreier seg i første rekke om arbeidsledighet. Når det gjelder de to øvrige kjennetegnene på mistilpasning, undersyssetting og det å ha et arbeid en er klart overkvalifisert for, finner vi mindre klare tendenser. Multivariate analyser vil vise om forskjellene eventuelt forsterkes/reduseres. Først vil vi imidlertid se på andelene i de ulike utdanningsgruppene som hadde irrelevant arbeid eller var undersysselsatt, jf. tabell 13.6. Disse (ukontrollerte) andelene er beregnet i prosent av dem som var sysselsatte et halvt år etter eksamen.

Tabell 13.6 Andel i irrelevant arbeid eller undersysselsatt som prosent av de sysselsatte, for kullene fra kandidatundersøkelsene 1999–2001

	I irrelevant arbeid			Undersysselsatt		
	Majoritet	Vestlig innv.	Ikke-vestl. innv.	Majoritet	Vestlig innv.	Ikke-vestl. innv.
Humaniora	12	7	(10)	8	4	(50)
Samfunnsvitenskap	11	(13)	(13)	5	(13)	(6)
Pedagog/psykologi*	1	(-)		1	(-)	
Juss*	9	(-)		2	(-)	
Helserelaterte profesjoner	1	(-)	(-)	4	(-)	(8)
Natur/realfag/tekn. fag (u/biologi)	5	-	10	2	14	2
Biologi*	15	(18)		6	(-)	
Arkitekter	5	:	:	2	:	:
Primærnæringsfag*	9	(-)		4	(-)	
Siviløkonomer*	4	(-)		1	(-)	
Myke høgskole-utdanninger	2	(14)	-	10	(18)	11
Ingeniører	15	(-)	13	1	(-)	-
(N= sysselsatte, alle utdanningsgrupper)**	8866	129	177	8866	129	177

- betyr null. : betyr at tall ikke oppgis på grunn av svært lavt tallgrunnlag.

* Ikke-vestlige og vestlige innvandrere er slått sammen på grunn av svært lave tall. N for innvandrerne når vestlige og ikke-vestlige er slått sammen, er henholdsvis 15 (pedagogikk/psykologi), 10 (juss), 11 (biologi), 9 (primærnæringsfag) og 14 (siviløkonomer).

** Prosentandeler er satt i parentes der N=10–19.

Vi får ikke noe klart inntrykk fra tabell 13.6 av hvorvidt det er en tendens til at innvandrerne oftere enn majoriteten er undersysselsatt eller har irrelevant arbeid. I noen av utdanningsgruppene synes det som om innvandrerne har en større tendens til å være undersysselsatt eller å ha irrelevant arbeid enn majoriteten, for andre er inntrykket motsatt. Det gjelder både vestlige og ikke-vestlige innvandrere. Bildet er svært variert og dessuten usikkert på grunn av lave grunnlagstall for de enkelte utdanningsgruppene.

Et spørsmål kan være om det er forskjeller mellom innvandrerne og majoriteten av kandidater i risikoen for irrelevant arbeid og undersysselsetting, når vi ser alle kandidater samlet og samtidig tar hensyn til faktorer som type utdanning, kjønn, karakterer, alder, foreldres utdanning, om kandidatene har hatt inntektsgivende arbeid under studiene, om de har hatt relevant arbeid og tidspunkt for uteksaminering, slik vi gjorde det i analyser av ar-

beidsledighet i kandidatundersøkelsene 1999–2001 i kapittel 9.⁴⁷ Resultatene viser blant annet at det er store forskjeller mellom utdanningsgruppene når det gjelder risikoen for å være i et arbeid en er klart overkvalifisert for (kolonne 1, tabell 13.7). Humanistene har en langt høyere risiko for å ha en slik jobb enn de aller fleste øvrige utdanningsgruppene. Det er *imidlertid ingen forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og andre sysselsatte kandidater når det gjelder sjansen for å være i en jobb som en er klart overkvalifisert for.*

Et liknende resultat finner vi når det gjelder risikoen for undersysselsetting, det vil si å jobbe deltid fordi det ikke var mulig å få fulltidsarbeid (kolonne 3, tabell 13.7). Humanistene skiller seg fra alle de andre utdanningsgruppene med unntak av kandidatene med myk høyskoleutdanning. Humanistene og de med myk høyskoleutdanning har høyest andel undersysselsatte. Mens det altså er stor forskjell mellom en del av utdanningsgruppene når det gjelder risikoen for undersysselsetting, *finner vi på dette feltet ingen signifikant forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og de øvrige kandidatene.* Det er imidlertid en *tendens* til at sysselsatte ikke-vestlige innvandrere har høyere risiko for undersysselsetting enn majoriteten av de sysselsatte kandidatene. Forskjellen er imidlertid ikke statistisk sikker.

---

⁴⁷ Vi har også kontrollert for hvorvidt det betyr noe om en bodde i Norge i 17-årsalderen, kombinert med kontroll for eventuell interaksjonseffekt av det å være ikke-vestlig innvandrere og ha oppvekst/ungdomstid i Norge. Dette hadde ingen signifikant effekt og er derfor utelatt fra analysene.

Tabell 13.7 Resultater av binomisk logistisk regresjon med sannsynlighet for å ha irrelevant arbeid eller være undersysselsatt som avhengige variabler. Vårkullene 1999–2001 samlet

	Irrelevant arbeid		Undersysselsatt	
	B	S.E.	B	S.E.
Utdanningsgruppe (humaniora=ref.gr.)				
Ped./psykologi	-2,557***	0,517	-2,438***	0,521
Samfunnsvit.skap	-0,227	0,159	-0,489*	0,208
Jus	-0,736***	0,181	-1,472***	0,321
Helserel. profesj.	-1,621**	0,525	-1,072**	0,388
Nat./realfag	-1,322***	0,182	-1,654***	0,264
Primærnæringsfag	-0,679**	0,245	-1,134***	0,354
Biologi	-0,186	0,195	-0,434(2)	0,264
Arkitekt ⁱ	-5,302	6,749	-5,865	11,176
Siviløkonom	-1,478***	0,284	-3,538***	1,012
Ingeniører	-0,098	0,183	-2,657***	0,528
Myk høgsk.	-1,589***	0,207	-0,173	0,175
Vestlig innv.	-0,054	0,405	0,241	0,437
Ikke vestl. innv.	0,085	0,319	0,529	0,407
Karakterer (stand.)	0,267***	0,046	0,103(2)	0,058
Arbeid under studiene, antall mdr.	0,010***	0,002	0,000	0,002
Har hatt relevant arbeid under stud.	-1,116***	0,124	-0,215(2)	0,124
Jente	-0,046	0,097	0,489***	0,132
Alder	0,186 (2)	0,104	0,006	0,066
Alder ² /100	-0,380*	0,160	-0,011	0,091
Mor høy utdanning	-0,158	0,108	0,190	0,141
Far høy utdanning	-0,067	0,103	-0,194	0,136
1999-kull	0,069	0,121	-0,398*	0,164
2000-kull	-0,042	0,123	-0,278*	0,140
Bor i Oslo	-0,198(1)	0,105	-0,884***	0,166
Konstant	-3,624*	1,675	-2,204(1)	1,172
Pseudo R ²	12,0%		11,2%	
N	7304 ⁱⁱ		7304 ⁱⁱ	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p ≤ 0,07. (2) p < 0,1.

i) Se note 36 om arkitektene. ii) Alle sysselsatte med karakterskala 1–4.

Analysene av data fra kandidatundersøkelsene 1999–2001 viser enda tydeligere enn analysene av kullet fra 1994/95 at det er ingen holdepunkter for å hevde at ikke-vestlige innvandrere oftere enn kandidater fra majoritetsgruppen går til jobber de er overkvalifisert for. Vi fant imidlertid en slik tendens når det gjelder risikoen for undersysselsetting, men den var svak og ikke statistisk sikker. Vi kommer tilbake til nærmere drøfting av resultatene i kapittel 14.

13.5 Mistilpasning totalt – forskjellen mellom majoritet og majoritet varierer mellom utdanningsgruppene

I tabell 13.8 analyserer vi den totale mistilpasningen, det vil si at vi ser samlet på de tre ulike formene for mistilpasning som vi hittil har sett på separat; arbeidsledighet, undersysselsetting og irrelevant arbeid. Det er naturlig nok mindre forskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet når vi ser på den totale mistilpasningen enn når vi analyserer arbeidsledigheten blant nyutdannede alene, slik vi gjorde i kapittel 9, i og med at vi ikke fant forskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet når det gjaldt irrelevant arbeid. Analysen i tabell 13.8 har imidlertid som hovedsiktemål å se om det bare er for noen utdanningsgrupper vi finner signifikante forskjeller mellom majoritet og minoritet i sannsynligheten for å være mistilpasset et halvt år etter eksamen. I det store og hele har vi vært lite opptatt av forskjeller mellom utdanningsgrupper når det gjelder kandidater med innvandrerbakgrunn i denne rapporten, fordi tallgrunnlaget er lavt. Bakgrunnen for at vi likevel stiller spørsmålet, er de tendensene vi så i tabell 9.5 og tabell 13.6 med hensyn til variasjon i mistilpasning mellom innvandrere med ulik type utdanning.

Vi har valgt å tilnærme oss spørsmålet ved å dele inn utdanningsgruppene i tre hovedgrupper, og ved å inkludere kontroll for effekten av interaksjonen mellom det å være ikke-vestlig innvandrer og det å tilhøre en av disse utdanningsgruppene. Referansegruppen er respondenter med myk høgskole- eller universitetsutdanning rettet mot helse-, omsorgs- eller skolesektoren.

Forskjellen mellom en ikke-vestlig innvandrer med myk utdanning og en fra majoritetsgruppen med slik utdanning kan leses ut av interaksjonseffekten av å være ikke-vestlig innvandrer og det å tilhøre kategorien med myk utdanning. Denne effekten har negativt fortegn (jf. tabell 13.8); den viser en *mulig* tendens til lavere andel mistilpassede blant ikke-vestlige innvandrere, men effekten er ikke signifikant.

For kandidater med naturvitenskapelig eller teknisk utdanning anses forskjellen mellom en fra majoritetsgruppen og en kandidat med ikke-vestlig bakgrunn ved interaksjonseffekten av det å være ikke-vestlig innvandrer og tilhøre kategorien naturvitenskapelig eller teknisk utdanning. I dette tilfellet er koeffisienten 0,659 (jf. tabell 13.8), og den er klart signifikant. Basert på estimatene i tabell 13.8 er sannsynligheten for å oppleve en eller annen form for mistilpasning på arbeidsmarkedet for en 27-årig mann fra majoritetsgruppen med naturvitenskapelig eller teknisk utdanning, som ikke bodde i Oslo, hadde utført 14 måneders inntektsgivende arbeid i studietiden, med erfaring fra relevant arbeid i studietiden og med

middels karakterer, beregnet til 12,9 prosent. For en ikke-vestlig innvandrere med de samme karakteristika var sannsynligheten 22,2 prosent.

Tabell 13.8 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for å være mistilpasset som avhengig variabel. Kandidater i arbeidsstyrken i kandidatundersøkelsene 1999–2001

	B	S.E.
Utdanningsgruppe, myk utdanning er referansegruppe Humaniora, samfunns- og juridiske fag, økonomiske og administrative fag	0,688***	0,091
Naturvitenskapelige og tekniske fag	0,407***	0,097
Vestlige innvandrere	0,017	0,260
Myk utdanning X ikke-vestlige innvandrere	-0,362	0,615
Humaniora, samfunns- og juridiske fag, økonomiske og adm. fag X ikke-vestlige innvandrere	0,645(1)	0,362
Naturvitenskapelige og tekniske fag X ikke-vestlige innvandrere	0,659**	0,238
Karakterer (standardiserte)	0,190***	0,031
Arbeid under studiene, antall måneder	0,004**	0,001
Har hatt relevant arbeid under studiene	-0,761***	0,074
Jente	0,218**	0,065
Alder	0,148**	0,044
Alder ² /100	-0,218***	0,062
Mor høy utdanning	-0,036	0,074
Far høy utdanning	-0,096	0,071
1999-kull	-0,142(1)	0,079
2000-kull	-0,228**	0,077
Bor i Oslo	-0,566***	0,076
Konstant	-4,023***	0,737
-2 log likelihood	6651,03	
Pseudo R ²	4,9%	
N	7712	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,1.

Inndelingen av utdanningsgruppene som vi benytter betyr i analysen i tabell 13.8, innebærer at vi til dels, men ikke fullt ut, har delt inn kandidatene etter det som i sosiologien ofte beskrives som 'myke' og 'harde' fag (Hansen 2000 og 2001, med henvisning til Biglan, 1973).

Myke fag kjennetegnes ved at det i faget finnes ulike grunnteorier og forskningstradisjoner. Eksempler på myke fag er undervisning, sosialarbeid

og sosial/samfunnsvitenskap, administrasjon, økonomi, juss og humanistiske fag. Vi har i tabell 13.8 valgt å dele opp denne gruppen ytterligere, ved bare å inkludere de utdanningene som direkte retter seg mot arbeid i forhold til pasienter, funksjonshemmede, eldre og barn og unge, i gruppen myke utdanninger. Samfunnsvitenskap, administrasjon, økonomi, juss og humanistiske fag har vi plassert i en egen kategori.

Harde fag kjennetegnes ved et enhetlig teorigrunnlag og en enhetlig forskningstradisjon. Ingeniørfag og teknologi, naturvitenskap, helse/medisin, primærnæringsfag og transport er eksempler på harde fag. Også her har vi i inndelingen i tabell 13.8 gjort et unntak, ved at vi har plassert medisinske fag (som her i all hovedsak vil si sykepleiere) inn i kategorien myke fag.

Tabell 13.8 viser at vi bare for noen utdanningsgrupper finner klare forskjeller i risikoen for å være mistilpasset mellom ikke-vestlige innvandrere og majoriteten av kandidater i kandidatundersøkelsene 1999–2001. Dette gjelder først og fremst harde fag som naturvitenskap og teknologi. Blant nyutdannede i kategorien humaniora, samfunns- og juridiske fag og økonomiske og administrative fag er det også en tendens til at ikke-vestlige innvandrere oftere enn majoriteten er mistilpasset, men koeffisienten er ikke signifikant annet enn på nivå $p < 0,1$, selv om koeffisienten er nesten like høy som for de harde fagene. Grunnen er høyere standardfeil, noe som kommer av stor variasjon innenfor denne gruppen og lavt tallgrunnlag. At det er stor variasjon innenfor gruppen samfunnsvitenskap, økonomi, juss og humaniora, så vi også av tabellene 9.5 og 13.6, der vi fant tendenser til stort omfang av mistilpassing blant ikke-vestlige innvandrere med samfunnsvitenskapelig utdanning og det motsatte blant jurister med ikke-vestlig bakgrunn.

I de myke utdanningsgruppene finner vi ingen forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet i risiko for å være mistilpasset på arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen. Det er også disse utdanningsgruppene som generelt har lavest andel mistilpassede.

Disse resultatene viser hen til behov for videre forskning, blant annet i forhold til problemstillinger om hvorvidt kompetanse fra harde fag er lettere overførbart mellom samfunn, enn myke fag. Vi viser i den forbindelse til avsnitt 14.3.

13.6 Oppsummering

I undersøkelsen av omfanget av irrelevante jobber ca. fire år etter eksamen blant personer med høyere utdanning i fire vesteuropeiske land, utdannet i disse landene, fant vi ikke holdepunkter for at ikke-vestlige innvandrere oftere enn majoriteten hadde irrelevante jobber, det vil si jobber der en var klart overkvalifisert. Dette synes å gjelde alle fire land. Dette betyr imidlertid ikke at det ikke er andre sider ved innvandrernes arbeidssituasjon som (i gjen-

nomsnitt) gir dem lavere lønn. Også blant jobber som er (mer eller mindre) relevante, vil det være forskjeller i grad av relevans, faglige utfordringer mv.

Ser vi nærmere på det norske materialet separat, kan vi heller ikke trekke noen konklusjoner om at ikke-vestlige innvandrere uteksaminert i 1994/95 hadde større sannsynlighet for å ha irrelevant arbeid enn majoriteten av kandidater, verken om vi ser på første jobb, siste jobb eller på hele perioden 1995–1999 under ett.

Vi har undersøkt omfanget av irrelevante jobber også blant de nyutdannede i perioden 1999–2001, og her refererer spørsmålet seg til situasjonen et halvt år etter eksamen. Da fant vi *ingen signifikante forskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere og andre sysselsatte nyutdannede kandidater når det gjelder risikoen for å være i en jobb som en er klart overkvalifisert for.*

Alle undersøkelsene peker altså i samme retning når det gjelder risiko for å være i en jobb en er overkvalifisert for. Vi kommer nærmere tilbake i kapittel 14 med forslag til forklaring.

Vi fikk et liknende resultat når det gjaldt risikoen for undersysselsetting, det vil si å jobbe deltid fordi det ikke var mulig å få fulltidsarbeid. Mens det er stor forskjell mellom en del av utdanningsgruppene når det gjelder risikoen for undersysselsetting, fant vi ingen signifikant forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og de øvrige kandidatene. Det er imidlertid en *tendens* til at sysselsatte ikke-vestlige innvandrere har høyere risiko for undersysselsetting enn majoriteten av de sysselsatte kandidatene. Forskjellen var imidlertid ikke statistisk sikker.

I dette kapitlet har vi også sett på den totale mistilpasningen, det vil si irrelevant arbeid, undersysselsetting og arbeidsledighet under ett. Effekten av å være ikke-vestlig innvandrere var mindre da vi så på den totale mistilpasningen, enn da vi så på tilsvarende analyse av risiko for arbeidsledighet et halvt år etter eksamen. Effekten var imidlertid fortsatt klart signifikant, og viste mye høyere risiko for mistilpasning blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoriteten, men det viste seg at dette bare gjaldt noen av utdanningsgruppene. En videre inndeling av materialet viste at det særlig var innenfor de 'harde' fagene som naturvitenskap og teknologi at det var en høyere risiko for å være mistilpasset blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoriteten av kandidater i kandidatundersøkelsene 1999–2001. Det var en tendens til at dette også gjaldt samfunnsvitenskap og humaniora, men her var resultatene mer usikre, trolig på grunn av lavt tallgrunnlag. I de 'myke' utdanningsgruppene rettet mot helse, omsorg og utdanning, fant vi ingen forskjell mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet i risiko for å være mistilpasset på arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen.

14 Avslutning

14.1 Diskusjon av hovedresultater

Den overveiende delen av resultatene i denne rapporten tyder på at ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning, uteksaminert i Norge, har dårligere avkastning på arbeidsmarkedet enn etnisk norske med tilsvarende bakgrunn. Vi har benyttet ulike datakilder, sett på ulike tidspunkter og hatt ulike innfallsvinkler. Med enkelte unntak er dette det gjennomgående resultatet. Samtidig har vi resultater som i høy grad nyanserer det overordnede funnet. Funnet gjelder ikke alle utdanningsgrupper i samme grad, og heller ikke alle kull vi har undersøkt i samme grad. Undersøkelser av nyutdannede ved årtusenskiftet viser at om vi hadde valgt ut en smalere sammensetning av utdanningsgrupper for undersøkelse enn det vi har gjort, kunne vi fått helt andre resultater, og to forskjellige typer resultater. Hadde vi valgt ut noen bestemte grupper, ville vi ikke funnet forskjeller mellom ikke-vestlige innvandrere og majoriteten av kandidater. Hadde vi valgt en helt annen sammensetning av utdanningsgrupper til undersøkelsen, hadde vi funnet meget store forskjeller. Og mens vi har funnet at forskjellene gjelder nyutdannede fra tre ulike kull fra 1995 til 2000, finner vi ikke de samme forskjellene blant nyutdannede i november 2001. Om det sistnevnte er uttrykk for en ny utvikling eller bare et enkeltstående resultat, er for tidlig å si, og tallgrunnlagene for de enkelte årene er lave.

I forhold til hypotesene omtalt i kapittel 2, har vi funnet klar støtte til hypotesene 1.a og 2. Når det gjelder hypotese 1.a, forventet vi både høyere arbeidsledighet, lavere sysselsetting, høyere andel utenfor arbeidsstyrken og høyere andel i videre studier blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoriteten. Hypotesen om arbeidsledighet ble bekreftet både for 1994/95 kullet og blant de nyutdannede i kandidatundersøkelsene 1999–2001. Når det gjelder spørsmålet om økt tilbøyelighet til å være utenfor arbeidsstyrken og til videre studier, ble dette bare bekreftet for 1994/95-kullet, men ikke for de senere kullene (jf. kapittel 6).

Funnene som bekrefter første del av hypotese 1.a samt hypotese 2, det vil si funnene om arbeidsledighet i starten av karrieren og på undersøkelsestidspunktet (kapitlene 7 og 8), er i tråd med, og kan forklares med, det som i litteraturen omtales som 'statistisk diskriminering'. Det vil si en forklaring som dreier seg om mangel på tilstrekkelig informasjon om arbeidssøkerne. Arbeidsgivere er ofte usikre når de skal ansette folk, og det kan være tidkrevende og dermed kostbart å skaffe seg nok informasjon. Individuer blir dermed bedømt ut fra en oppfatning om gjennomsnittet for en gruppe som individet tilhører, og dette resulterer i statistisk diskriminering. Et motargu-

ment til at arbeidsgiverne er usikre, er at alle kandidatene med innvandrerbakgrunn i denne undersøkelsen har samme (norske) utdanning som de øvrige kandidatene og at karakterene er kjente, og i tillegg er karakterene gjennomgående om lag like gode som blant de norske kandidatene. Det kan like fullt tenkes at arbeidsgiverne er usikre angående andre karakteristika, for eksempel norskferdigheter, og det kan tenkes at det blant innvandrerne er enkelte som har utilstrekkelige norskkunnskaper. Til slutt kan det selvsagt tenkes at det også forekommer det de fleste vil oppfatte som klart illegitim diskriminering.

Resultatene i kapittel 8 er av spesiell interesse når det gjelder hypotese 2 som gjelder arbeidsledighetsrisiko senere i karrieren. Resultatene for majoritetsgruppen ga i varierende grad holdepunkter for teorier om 'tilstandsavhengighet' (se også kapittel 2). Tidlig arbeidsledighet hadde ikke klart negativ langtidsvirkning for denne gruppen. Resultatene er imidlertid til dels motsatte når det gjelder de ikke-vestlige innvandrerne. Tidlig ledighetserfaring hadde meget stor betydning for kandidater med ikke-vestlig bakgrunn, det vil si en støtte til hypotese 2 og til teorier om 'tilstandsavhengighet', i tillegg til statistisk diskriminering. Det er imidlertid også visse holdepunkter i resultatene for teorien om tilstandsavhengighet når det gjelder majoritetsgruppen, om enn svakere enn for de ikke-vestlige innvandrerne. Hvis ledigheten hadde vært langvarig, var risikoen for å være arbeidsledig på intervjudtidspunktet klart større også i majoritetsgruppen. Dessuten medførte irrelevant arbeid eller det å ha hatt midlertidig arbeid tidlig i karrieren en økning i risikoen for ledighet på et senere tidspunkt også i majoritetsgruppen.

Det finnes også alternative forklaringer til funnene som tyder på tilstandsavhengighet. Disse relaterer seg til at det er ukjente karakteristika ved respondentene (uobservert heterogenitet) som vi ikke har kunnet ta hensyn til. Det har vært en debatt om hvorvidt korrelasjonen mellom tidlig og nåværende arbeidsledighet som blir funnet i mange studier, er spuriøs og skyldes ukjente individuelle kjennetegn (Andress 1989, med referanse til Heckman & Borjas 1980). For å få vite at tilstandsavhengigheten ikke skyldes ytterligere, ukjente karakteristika ved respondentene og forsøke å unngå problemet med uobservert heterogenitet, har vi kontrollert for mange individuelle kjennetegn i tillegg til jobb-karakteristika. Like fullt kan det som uttrykkes som tilstandsavhengighet, være en effekt av for eksempel lavere selvtilitt eller lavere arbeidsmotivasjon. Imidlertid er det ingen grunn til å anta at slike karakteristika skulle være mer utbredt blant de ikke-vestlige innvandrerne enn blant respondentene fra majoritetsgruppen.

Tilstandsavhengighet kan ha andre negative effekter, som også er påpekt i en OECD-rapport (1985), som slitasje på kompetanse og tap av uformelle kontakter. Andre negative effekter kan være at arbeidsledige tar imot det arbeidet de får, og slik opplever nedadgående yrkesmessig mobilitet eller rett og slett stadig nye ledighetsperioder som en effekt av 'last-in-first-

out', etc. Dette gjelder naturligvis for ikke-innvandrere så vel som for innvandrere, men like fullt kan slike mekanismer være med på å forklare hvorfor arbeidsledighet har større negative konsekvenser for ikke-vestlige innvandrere enn for majoritetsgruppen. Tap av eller mangel på uformelle arbeidsmarkedskontakter kan ha større effekt for innvandrere enn for majoriteten. De sistnevnte kan lettere kompensere for tapet ved at de har et større kontaktnett i det norske samfunnet. Det er imidlertid tvilsomt hvorvidt dette kan tjene som hele forklaringen på de virkelig store forskjellene som ble illustrert i kapittel 8, jf. figur 8.1.

En viktig kontrollvariabel var ikke inkludert i analysene fordi vi manglet slik informasjon. Det gjelder språkferdigheter. En mulig forklaring er at innvandrerne med de svakeste norskferdighetene hadde høyest risiko for arbeidsledighet i den første fasen av karrieren, og at denne gruppen, som har hatt mindre sjanse til å forbedre sine språkkunnskaper enn de som var sysselsatt, også vil ha den høyeste risikoen for å være arbeidsledig ca. tre år senere på grunn av sine svake språkferdigheter. På den annen side er det flere argumenter som taler imot denne forklaringen eller at dette er hele forklaringen. Alle respondentene er som kjent uteksaminert fra norske universiteter og høyskoler, der undervisningen foregår på norsk, og på intervju-tidspunktet hadde de alle vært i Norge i mange år. Kandidater med innvandrerbakgrunn representerer dessuten en selektert gruppe innvandrere (jf. Opheim og Støren 2001) som har forsert tøffere barrierer ved å ta utdanning i et fremmed land enn flertallet av de øvrige kandidatene, og de representerer derfor trolig en meget motivert gruppe. Konklusjonen blir dermed at de ikke-vestlige innvandrerne opplever relativt stor arbeidsledighetsrisiko i starten av sin karriere på grunn av statistisk eller annen form for diskriminering, og at mange av dem dernest synes å oppleve en sterkere stigmatisering ved det å være arbeidsledig enn de øvrige kandidatene.

Den tredje hypotesen (jf. kapittel 2) omhandlet arbeidsbetingelser. Vi forventet at ikke-vestlige innvandrere ville ha lavere lønn, oftere være i jobber de er overkvalifisert for, oftere ha midlertidig arbeid og oftere være undersysselsatt, det vil si jobbe ufrivillig deltid. Vi fikk bekreftet forventningen om lavere lønn (kapittel 12) og midlertidig arbeid (kapittel 11), det siste i hvert fall i den norske delen av Cheers-undersøkelsen. Vi så en tendens i materialet fra de siste årenes kandidatundersøkelser til at ikke-vestlige innvandrere oftere var undersysselsatt enn kandidater fra majoritetsgruppen (kapittel 13), men denne tendensen var ikke statistisk signifikant. Når det gjaldt overkvalifisering (kapittel 13), ga ingen av analysene, uansett hvilket datasett eller tidspunkt vi så på, holdepunkter for at ikke-vestlige innvandrere oftere enn majoriteten av kandidater var i jobber de var klart overkvalifisert for. Det siste trenger en forklaring.

Den viktigste grunnen til dette funnet er trolig at de personene vi har sett på, alle er utdannet i Norge. Trolig ville vi få andre resultater om vi også kunne

se på personer som var utdannet i utlandet.⁴⁸ Andre grunner til at vi ikke finner forskjeller mellom innvandrere og majoritet når det gjelder overkvalifisering, *kan* være:

- i) Resultatet kan være en følge av seleksjonseffekter. Innvandrerne som er sysselsatt representerer muligens en mer selektert gruppe enn etnisk norske kandidater som er i jobb, siden det (generelt) har vært vanskeligere for ikke-vestlige innvandrere enn for majoriteten å få jobb. Denne seleksjonen kan ha medvirket til at de sysselsatte innvandrerne er lite utsatt for å få irrelevante jobber.
- ii) Mange nyutdannede velger å fortsette å lete etter 'rett jobb', framfor å ta en jobb de er overkvalifisert for, kanskje særlig når arbeidsmarkedssituasjonen er så god som den var i Norge i årene 1995–2000. Dette kan gjelde innvandrere og ikke-innvandrere i samme grad og på samme måte.
- iii) Det er også slik at mange arbeidsgivere unngår å ansette folk som er klart overkvalifisert for den aktuelle jobben. At dette i så fall gjelder innvandrere så vel som ikke-innvandrere, er ikke unaturlig. Det kan også tenkes at noen av de aktuelle arbeidsgiverne heller reduserer den forventede 'risikoen' som er knyttet til opplæringskostnader av nyansatte, ved å tilby litt lavere lønn, snarere enn å tilby jobber som arbeidssøkeren er klart overkvalifisert for. I dette tilfelle vil vi finne en forklaring på hvorfor innvandrere har lavere lønn (kapittel 12), men ikke oftere er overkvalifisert (kapittel 13).
- iv) Overkvalifisering er et subjektivt mål; det er respondentenes egen vurdering av jobben vi har benyttet. Det er mulig at ikke-vestlige innvandrere setter lavere krav til at jobben skal være relevant enn majoritetsgruppen. Det er imidlertid ikke særlig sannsynlig, siden det er et meget strengt krav vi har stilt for definisjon av overkvalifisering, nemlig at det overhodet ikke er behov for høyere utdanning i den jobben en har.

Heller ikke den fjerde og siste hypotesen ble bekreftet. De komparative analysene i kapittel 10 tydet på at forskjellene i arbeidsledighetsrisiko mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet var langt større i Norge og Nederland enn i Tyskland og Sverige, uten at vi i vårt materiale kunne finne noen gode forklaringer på dette (se eventuelt nærmere drøfting i avsnitt 10.8). Dermed var det mye som tydet på at statistisk diskriminering forekom i langt mindre grad i de to sistnevnte landene enn i Norge og Nederland. På den annen side var det lavere svarprosent for det tyske og svenske utvalget enn for det

---

⁴⁸ En slik undersøkelse er under planlegging på NIFU.

norske og nederlandske, både totalt og for enkelte spørsmål, slik at resultatene for det svenske og tyske utvalget må sies å være mer usikre.

14.2 Policyimplikasjoner

Usikkerhet kan være opphav til statistisk diskriminering. Usikkerhet om arbeidssøkerens ferdigheter i norsk kan muligens reduseres ved intensiv språkopplæring. På den annen side er det mye som tyder på at det ikke nødvendigvis er språkferdigheter som er problemet. Alle respondentene i våre undersøkelser er utdannet ved norske høyere læresteder, og de må derfor forventes å ha godt kjennskap til norsk, selv om dette nok kan variere. Det er dessuten mye som tyder på, noe Rogstad (2000) har påpekt, at arbeidsgivere justerer sine krav til språkferdigheter avhengig av tilgangen på arbeidskraft. Dette kan for eksempel være grunnen til at blant nyutdannede med høyere utdanning ved årtusenskiftet var det ikke signifikant høyere arbeidsledighet blant ikke-vestlige innvandrere enn blant majoriteten av kandidater, *bvis de var utdannet til yrker rettet mot helse, omsorg og utdanning*; yrker der det er og har vært stor etterspørsel etter personell. Dette bør ikke innebære at ungdom med innvandrerbakgrunn generelt oppfordres til å søke slike utdanninger, selv om det er viktig at for eksempel rekrutteringen av innvandrere til læreryrker øker; en utdanning de er underrepresentert i (Opheim og Støren 2001). Innvandrerungdom er relativt overrepresentert innenfor teknologiske utdanninger. Å fraråde innvandrerungdom å velge slike utdanninger, mener vi også må være feilslått, i en tid da både næringsliv og offentlige myndigheter bekymres over sviktende rekruttering til realfag og teknologi. Det er alltid vanskelig å spå om arbeidsmarkedet. Arbeidsmarkedssituasjonen på det tidspunktet da de unge vil være ferdig med sin utdanning, kan være ganske annerledes enn situasjonen på det tidspunktet de velger utdanningsvei. Rådet bør derfor være at en følger sine interesser og talenter, og dette rådet kan ikke være annerledes for innvandrerungdom enn for majoritetsungdom.

Hvordan kan en da redusere forskjellen i ledighetsrisiko mellom minoritet og majoritet innenfor for eksempel de teknologiske fagene? Foreløpig vet vi ikke nok om betydningen av språkferdigheter når det gjelder denne forskjellen. Vi kan ikke se bort fra at dette er av betydning, og i så fall vil språkopplæring fortsatt være et av de viktigste virkemidlene når det gjelder integrering i utdanning og arbeidsliv. Vi skal heller ikke se bort fra betydningen av det som Rogstad (2000) omtaler som 'generaliserte oppfatninger og fortolkninger av hvordan personer med synlig minoritetsbakgrunn fungerer som arbeidstakere', og at det får 'store konsekvenser når arbeidsgiverne skjærer alle med synlig minoritetsbakgrunn over en kam og tilskriver dem felles egenskaper og væremåte'.

Lovverket mot diskriminering er et viktig virkemiddel, selv om det er usikkert i hvilken *grad* det er et nyttig virkemiddel. Det vil alltid være et spørsmål om oppfølging, avdekking og sanksjonsmuligheter. Imidlertid er den *normdannende funksjonen* trolig av stor betydning, gjennom den offentlige diskusjon og årvåkenhet som følger med ny lovgivning på dette feltet. I perioden som er undersøkt, er lovgivningen blitt skjerpet ved at det i 1998 ble inntatt en bestemmelse i arbeidsmiljøloven som forbyr arbeidsgivere å forskjellsbehandle søkere på grunn av blant annet rase, hudfarge, og nasjonal og etnisk opprinnelse. I tillegg ble det i mars 2000 nedsatt et utvalg for ny lov mot etnisk diskriminering, som leverte sin innstilling i juni 2002, og som trolig vil medføre at det legges fram forslag om en lov mot etnisk diskriminering ved årsskiftet 2003/2004 (Kommunal- og regionaldepartementet 2002b). Offentlige myndigheter har et eget ansvar for å sørge for at det pågår en debatt om og eksisterer en årvåkenhet overfor diskriminering på arbeidsmarkedet, både ved å skape blest og diskusjon om for eksempel slike lovframlegg, eller for eksempel gjennom revisjon og fremleggelse av Handlingsplaner mot rasisme og diskriminering. Kanskje kan det siste være et eksempel på noe som kunne vært gjort annerledes. Da den siste av disse Handlingsplanene ble framlagt i ferietiden sommeren 2002, ble den neppe lagt merke til av veldig mange, og av interesserte som la merke til den, ble den muligens oppfattet som en pliktøvelse.

Den offentlige årvåkenheten er trolig det viktigste virkemidlet mot etnisk diskriminering. Det er mulig at arbeidsgivere/bedriftsledere velger norske arbeidstakere og ikke innvandrere (synlige minoriteter) fordi det framstår som best for bedriften, slik Rogstad (2000) hevder, når bedriftslederne som rasjonelle aktører foretar valg på bakgrunn av begrenset informasjon. Bevisstgjøring av arbeidsgivere er også et av de områder Rogstad peker når det gjelder hva som bør gjøres for å oppnå økt integrasjon. Som et av 'fire hjørner' peker han på at arbeidsgivere må bevisstgjøres om rimelige og urimelige krav og oppøves i kulturforståelse, trolig det av hans 'hjørner'⁴⁹ som er av størst relevans og aktualitet for personer vi har undersøkt i denne rapporten, nemlig personer som *har* skaffet seg relevant kompetanse. Vi vil legge til: Det er ikke nok at arbeidsgivere forsøker å unngå diskriminering, det er trolig nødvendig å være bevisst på å *øke mangfoldet*; å være bevisst på at en har lett for å velge noen som likner på en selv eller på dem som allerede er ansatt;

---

⁴⁹ Vi tillater oss å stjele fra Rogstads utmerkede bilde. Han bruker metaforen at når et teppe skal løftes, må alle fire hjørner løftes på samme tid. I tillegg til hjørnet 'bevisstgjøring av arbeidsgivere', er ett hjørne at personer med synlige minoritetsbakgrunn må tilegne seg salgbar kompetanse (noe som i høy grad må sies at respondentene i våre undersøkelser har gjort) og trenes i å synliggjøre den, mens de to øvrige hjørnene dreier seg om myndighetenes ansvar for kvalifiseringsordninger og godkjenning av kompetanse, og partene i arbeidslivet som må sette utfordringen på dagsorden og videreføre rollen som brobygger mellom arbeidstaker og bedrift.

at en må jobbe med å tenke annerledes og være åpen for at nettopp mangfoldet kan være særlig berikende for en arbeidsplass. For å holde bevisstheten om slike spørsmål levende, er den offentlige debatt og årvåkenhet det beste virkemidlet.

14.3 Behov for videre forskning

Forskning om innvandrere og arbeidsliv gir ofte resultater som er *åpne*, i den forstand at videre forskning er nødvendig for å gi sikrere holdepunkter for tolkning av funnene. En grunn til dette er at variable som er nødvendige for å gi ytterligere forståelse, av mange ulike grunner ikke har vært inkludert i den aktuelle undersøkelsen. Dette gjelder ofte analyser basert på registerdata, som hoveddelen av forskning om innvandrere og arbeidsmarkedet synes å være basert på, men det gjelder også ofte surveydata, som hoveddelen av analysene i denne rapporten baserer seg på. En annen grunn er at funn er usikre fordi utvalget som analysen er basert på, er lite. Dette kan også gjelde funn i denne rapporten. En ytterligere grunn til usikkerhet er at et funn kan være tilfeldig og etterlate seg et spørsmål om hvorvidt det bare gjelder den spesielle gruppen som er undersøkt, for eksempel et enkelt kull av nyutdannede et bestemt år, slik vi i denne rapporten har spurt om når det gjelder resultatene fra kandidatundersøkelsen 2001. I tillegg kommer at et funns gyldighet kan forandre seg som følge av at institusjonelle (og andre) rammer som trolig er av betydning for det aktuelle funnet, endrer seg.

Andre grunner til at et resultat er 'åpent', kan være at en får motstridende resultater i ulike undersøkelser, dette kan gjelde både nasjonale undersøkelser og forskjeller mellom norske og utenlandske studier. I denne rapporten har vi sett enkelte resultater som til dels har vært motstridende. Ett eksempel er at vi ikke finner forskjeller i karakterer oppnådd fra høyere utdanning blant minoritet og majoritet, mens Hansen fant noe annet i sin studie (se kapittel 9). Dette bør følges opp i senere forskning. Et annet eksempel er at vi ikke finner at de innvandrerne som vi har undersøkt, oftere går til irrelevante jobber enn majoriteten, mens Duvander (2001) til dels fant noe annet (se kapittel 2 og kapittel 13). Dette viser blant annet at spørsmålet om *omfanget av irrelevante jobber i forhold til utdanningen bør undersøkes spesielt for innvandrere utdannet i utlandet*. Nedenfor gis andre eksempler på spørsmål som det er grunn til å undersøke nærmere i videre forskning.

1) *Hvor betydningsfulle er de første arbeidsmarkedserfaringene?*

I kapittel 8 fant vi at forskjellen i ledighetsnivå mellom ikke-vestlige innvandrere og majoritet ikke ble redusert over tid, men snarere var større tre–fire år etter eksamen enn det første året etter eksamen. En grunn til det var at det å oppleve arbeidsledighet i starten av karrieren syntes å ha langt større negativ betydning for ikke-vestlige innvandrere enn for majoriteten. Dette kan komme av at det å oppleve arbeidsledighet blant nyutdannede etnisk norske akademikere ikke innebærer noen stigmatisering eller marginalisering, mens det gjør det for innvandrere. En annen mulig forklaring er imidlertid at innvandrere med de svakest norskeferdighetene har høyest risiko for arbeidsledighet i den første fasen av karrieren, og at denne gruppen, som har hatt mindre sjanse til å forbedre sine språkkunnskaper enn de som var sysselsatt, også vil ha den høyeste risikoen for å være arbeidsledig noen år senere på grunn av sine svakere språkferdigheter. Dette bør undersøkes nærmere i en ny undersøkelse fordi:

- a) Vårt funn var basert på et relativt lavt antall innvandrere, og det kunne ikke kontrolleres for språkferdigheter i analysen.
- b) Det bør også undersøkes om det nevnte funnet gjelder på samme måte, eventuelt i sterkere grad, for innvandrere uteksaminert i utlandet som for innvandrere uteksaminert i Norge.
- c) En bør se nærmere på den delen av innvandrerne som det nevnte funnet *ikke* gjelder for, med tanke på å komme på sporet av *hva som medvirker til vellykkede arbeidsmarkedskarrierer*.
- d) Et ytterlige spørsmål er: Er det fortsatt slik at forskjellen i ledighetsnivå mellom kandidater med ikke-vestlig bakgrunn og majoritetsbakgrunn ikke blir redusert over tid, men snarere er større tre–fire år etter eksamen enn det første året etter eksamen, eller er situasjonen endret gjennom et eventuelt bedre klima på arbeidsmarkedet for ikke-vestlige akademikere?

2) *Endret klima på arbeidsmarkedet for ikke-vestlige innvandrere med høyere utdanning – til det verre eller til det bedre?*

Samfunnmessige og institusjonelle endringer gjør det særlig interessant å se om det er et endret klima på arbeidsmarkedet for ikke-vestlige innvandrere. Det kan ha hatt betydning at personer med utenlandsk bakgrunn er blitt et mer vanlig innslag på ulike yrkes- og samfunnsområder. Norge har hatt en kraftig økning i innvandringen, som omtalt i kapittel 10 i denne rapporten. Samtidig er lovverket mot diskriminering, som omtalt foran, blitt skjerpet. Vi har faktisk også sett antydninger til en ny tendens da vi så separat på kandidater uteksaminert i 2001 (se kapittel 9.4), ved at vi dette året ikke fant signifikante forskjeller mellom ikke-vestlige nyutdannede og majoriteten av nyutdannede kandidater. Dette resultatet var uventet siden ledigheten økte noe blant nyutdannede etnisk norske kandidater i 2001. Vanligvis finner en at det er blant marginaliserte grupper, for eksempel innvandrere, at ledigheten øker

først og mest. Resultater fra kandidatundersøkelsen 2001 ga altså et motsatt resultat. Flere spørsmål reiser seg på bakgrunn av dette funnet:

- a) Ser vi en ny tendens til mindre forskjeller mellom minoritet og majoritet med høyere utdanning i det norske arbeidsmarkedet, eller var dette et tilfeldig resultat dette året, som ikke bekreftes i senere undersøkelser?
- b) Gjelder et eventuelt bedret klima bare personer uteksaminert i Norge, eller gjelder det også ikke-vestlige innvandrere med utdanning fra hjemlandet?

3) Rammes noen utdanningsgrupper blant innvandrerne spesielt hardt når det gjelder risiko for arbeidsledighet?

I mange undersøkelser av innvandreres arbeidsmarkedstilpasning og -avkastning benyttes opplysninger om deres utdanningsnivå og -type som uavhengige kontrollvariabler for å kunne si noe generelt om eventuelle signifikante forskjeller mellom minoritet og majoritet. Dette har vi også gjort i denne rapporten, fordi tallmaterialet ikke har gitt godt nok grunnlag for å se på forskjeller i arbeidsmarkedsavkastning mellom utdanninger innenfor minoritetsgruppen. Resultatene som er omtalt i kapittel 13.5, tyder imidlertid på at dette kan gi et forenklet bilde. Forskjeller mellom utdanningsgrupper bør studeres i nye undersøkelser på et større materiale. Mye tyder nemlig på at den økte ledigheten blant ikke-vestlige innvandrere relativt til majoriteten bare gjelder noen utdanningsgrupper og ikke andre, og videre; at forskjellen ikke nødvendigvis går slik en kunne forvente. En rimelig forventning kunne være at ledigheten og mistilpasningen blant ikke-vestlige innvandrere vil være lavere innenfor utdanningsgrupper i det en kaller 'harde' fag (se kapittel 13.5) enn innenfor 'myke fag'. Grunnen til en slik antakelse er at kompetansen fra de harde fagene kan være lettere å konvertere til det norske arbeidsmarkedet fordi de er mindre språkavhengige enn de myke fagene, og har et mer enhetlig teorigrunnlag og en mer enhetlig forskningstradisjon enn de myke fagene (Hansen 2000). Resultater vist i kapittel 13.5, tyder imidlertid på at det nettopp er i de harde fagene vi i Norge finner størst (og klarest) forskjell i mistilpasning et halvt år etter eksamen mellom majoritet og minoritet. Når det gjelder en del av de myke fagene, fant vi ingen forskjell mellom minoritet og majoritet. Vi finner altså, til dels, det motsatte av hva en kunne forvente. Dette bør undersøkes nøyere i senere undersøkelser, med større tallgrunnlag, blant annet i forhold til et spørsmål om det er forhold på *etterspørselsiden* som er mest avgjørende for arbeidsmarkedstilpasningen blant innvandrerne. Etterspørselen etter personell innenfor omsorg-, helse- og undervisningssektoren er høy, noe som medvirker til at innvandrere med utdanning til slike yrker opplever like lav ledighet som kandidater fra majoritetsbefolkningen. I tillegg kommer at i et stadig mer flerkulturelt samfunn er det en etterspørsel etter nettopp innvandrere innenfor denne sektoren.

På den annen side kan det også tenkes at personer som utdanner seg til slike yrker, har spesielt gode språk- og kulturelle ferdigheter som gjør deres tilpasning til det norske arbeidsmarkedet mer smidig. Funnene i denne rapporten gjelder bare personer som er utdannet ved norske læresteder. Et spørsmål for videre forskning er hvor forskjellige/like resultatene vil være for innvandrere med utdanning fra utenlandske læresteder.

Litteratur

- Ainsworth-Darnell, J. W & D. B. Downey (1998). Assessing the Oppositional Culture Explanation for Racial/Ethnic Differences in School Performance. *American Sociological Review*, 63:536-553.
- Andress, H.-J. (1989). Recurrent unemployment – The West German experience: An exploratory analysis using count data models with panel data, *European Sociological Review*, 5 (3): 275–297.
- Arnesen, C. Å. & B. Szanday (2000). *Konsekvenser av mistilpasning i overgangen mellom utdanning og arbeid for seinere yrkeskarriere*, NIFU skriftserie 12/2000. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Arnesen, C. Å. & S. Try (2001). *Karakterers betydning for overgangen fra høyere utdanning til arbeidsmarkedet*. Rapport 6/2001. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Arnesen, C. Å. (2002). *Flukt fra lærer og førskolelæreryrket?* NIFU skriftserie 8/2002. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Bækken, J. & C. Å. Arnesen (1997). *Kvinner i mannsdominerte yrker. En analyse av yrkeskarriere og lønnsstruktur blant realister og sivilingeniører*. Rapport 8/97. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Baker, M. & D. Benjamin (1994). The Performance of Immigrants in the Canadian Labor market. *Journal of Labor Economics*, vol 12, no.3.
- Bakken, A. & M. Sletten (2000): Innvandrerdoms planer om høyere utdanning- realistiske forventninger eller uoppnåelige aspirasjoner? *Søkelys på arbeidsmarkedet 2000*, årgang 17: 27-36.
- Barth, E., B. Bratsberg & O. Raaum (2000). *Earnings assimilation of immigrants under changing macroeconomic conditions: Evidence from Norway and the United States*. Paper presented at the 'Employment and Labour Market' Conference, The Research Council of Norway, Oslo, 19 – 20 October 2000.
- Becker G. (1971). *The Economics of Discrimination*, 2nd edition. Chicago: University of Chicago Press.
- Berg, L. (1997). *Studieløpet*, Rapport 3/07. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

- Berggren, K. (2000). *Arbetsmarknaden för utomnordiska medborgare*, AMS Utredningsenhet, Prognossektionen, Ura 2000:5, (Stockholm, Arbetsmarknadsstyrelsen).
- Biglan, A. (1973). The characteristics of subject matter in different academic areas. *Journal of Applied Psychology*, 57: 1995-203.
- Borjas, G. J. (1995). Assimilation and changes in cohort quality revisited: what happened to immigrant earnings in the 1980s? *Journal of labor economics* 13 (2): 201-245.
- Borjas, G. J. (1999). 'The Economic Analysis of Immigration.' I Ahenfelter, O. & D. Card (ed.) *Handbook of labor Economics*, Volume 3, Elsevier Science Publishers B. V.
- Bratsberg, B. & J. F. Ragan (2002). The impact of host-country schooling on earnings – A study of male immigrants in the United States, *Journal of Human resources*, 37 (1):63-105.
- Breen, R. & J. H. Goldthorpe (2001). Class, Mobility and Merit: The Experience of two British Birth Cohorts. *European Sociological Review*, 17 (2): 81-101.
- Bromée, P., A. K. Bäcklund, C. Lund, & R. Ohlsson (1996). *Varför sitter «brasen» på bänken? eller Varför har invandrarna så svårt att få jobb?* (Stockholm: SNS Förlag).
- Cain, G. G. (1986). 'The Economic Analysis of Labour Market Discrimination: A Survey.' I Ashenfelter, O. & R. Layard (ed.): *Handbook of Labor Economics, Volume 1*. Elsevier Science Publishers B. V.
- CBS, Statistics Netherlands (2000). <http://www.cbs.nl/en/figures/keyfigures>.
- Coppel, J., J-C. Dumont & I. Visco. (2001). *Trends in immigration and economic consequences*. Economics Department Working Papers No. 284, OECD, <http://www.oilis.oecd.org/olis/2001doc.nsf/linkto/eco-wkp> (2001)10.
- Council of Europe (2000). *European Commission against Racism and Intolerance. Reports on France, Greece, Norway, Poland and Slovakia* (Strasbourg, 26.06.2000), [http://www.coe.fr/cp/2000/460a\(2000\).html](http://www.coe.fr/cp/2000/460a(2000).html).
- Dalheim, E. (2001). Innvandrere og utdanning: Med utdanning i bagasjen. *Samfunnsspeilet* nr. 2, 2001. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

- Duvander, A.-S. (2001). Do Country-Specific Skills Lead to Improved Labour Market Positions? An Analysis of Unemployment and Labor Market Returns to Education Among Immigrants in Sweden. *Work and Occupations*, 28 (2): 210–233.
- Eikeland, O. J. (1988). *Studieframhold – vilkår – resultat*. UNIBUT 3/1998. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Friedberg, R. M. (2000). You Cant't take It With You? Immigrant assimilation and the Portability of Human capital. *Journal of Labor Economics*, vol 18, no. 2.
- Funkhouser, E. & S. T. Trejo (1995). The decline in immigrants labor market skills: did it continue in the 1980? *Industrial and Labour Relations Review*, 48 (4):792-811.
- Gallie, D., M. White, Y. Cheng & M. Tomlinson (1998). *Restructuring the Employment Relationship*. Oxford: Clarendon Press.
- Granovetter, M. (1995). *Getting a job. A study of contacts and careers*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Hammer, T. (1997). History dependence in Youth Unemployment. *European Sociological Review*, 13 (1):17–33.
- Hammermesh, D. S. & A. Rees. (1984). *The Economic of Work and Pay*. New York: Harper and Row).
- Hansen, M. Nordli (1999). Utdanningspolitikk og ulikhet. Rekruttering til høyere utdanning 1985-1996. *Tidsskrift for samfunnsforskning*. Årgang 40 (2):173-203.
- Hansen, M. N. (2000). Høyere utdanning og utbytte – hva betyr utenlandsk opprinnelse for inntektsnivå? *Søkelys på arbeidmarkedet*. Årgang 17:223-234. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Hansen, M. N. (2001). Education and Economic Rewards. Variations by Social-Class Origin and Income Measures, *European Sociological Review*, 17 (3): 209–231.
- Heckman J. J. & G. J. Borjas (1980). Does unemployment cause future unemployment? Definitions, questions and answers from a continuous time model of heterogeneity and state dependence, *Economica*, 47: 247–283. <http://www.uni-kassel.de/wz1/tseregs.htm>.
- Kjelsrud, M. (1996). Høyt utdannet, men lite etterspurt arbeidskraft? *Samfunnspeilet*, 2/96. Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

- Kjelsrud, M. & J. E. Sivertsen (1997). 'Arbeidsmarkedet.' I Vassenden, K (red:) *Innvandrere i Norge. Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?* Statistiske analyser nr. 20. Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Kommunal- og regionaldepartementet (2001). *Lovutvalg for ny lov mot etnisk diskriminering*. <http://odin.dep.no/krd/norsk/dep/utvalg/>
- Kommunal- og regionaldepartementet (2002a). <http://odin.dep.no/krd/norsk/aktuelt/016081-020002/index-dok000-b-n-a.html>.
- Kommunal- og regionaldepartementet (2002b). <http://odin.dep.no/krd/norsk/aktuelt/presse/016051-070135/index-dok000-b-n-a.html>.
- Krahn, H., Derwing, T., Mulder, M. & L. Wilkinson (2000). Educated and Unemployed: Refugee Integration into the Canadian Labour Market, *Journal of International Migration and Integration*, 1 (1): 59–84.
- Krange, O. & A. Bakken (1998). Innvandrerdoms skoleprestasjoner – tradisjonelle klasseskiller eller nye skillelinjer? *Tidskrift for samfunnsforskning*, 39:381-410.
- Lauglo, J. (2001). 'Social capital Trumping Class and Cultural capital? Engagement with school among immigrants youth.' I Baron, S., J. Field & T. Schuller (red): *Social Capital: Critical Perspectives*. Oxford University Press.
- Lie, B. (2002). *Innvandring og innvandrere 2002*. Statistiske analyser 50. Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Longva, P. & O. Raaum (1996). *Arbeidsledighet og inntekt blant innvandrere i Norge*. Bergen/Oslo, SNF-rapport 101/96.
- Lødding, B. (2001). "Norske får liksom førsterett". *Om tilgang til opplæring i bedrift for ungdom med innvandrerbakgrunn i Oslo og Akershus*. Rapport 1/2001. Oslo: Norsk institutt for forskning og utdanning (NIFU).
- Merton, R. (1948). 'Discrimination and the American Creed.' I R. M. Malver (red.), *Discrimination and the National Welfare*. New York: Harper & Bros.
- Müller, W. & Y. Shavit (1998). The Institutional Embeddedness of the Stratification Process: A Comparative Study of Qualifications and Occupations in Thirteen Countries. I Shavit, Y. & W. Müller (red.): *From School to Work. A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations*. Oxford: Clarendon Press.

- Nielsen, H. S., M. Rosholm, N. Smith & L. Husted (2001). *Qualifications, Discrimination, or Assimilation? An Extended Framework for Analysing Immigrant Wage Gaps*. Aarhus/Bonn/København, Bonn IZA Discussion Paper No. 365, September 2001.
- Niesing, W., B. Vanpraag & J. Veenman (1994). The unemployment of ethnic-minority groups in the Netherlands, *Journal of Econometrics*, 61 (1):173–196.
- NIFU (1997). *Kandidatundersøkelsen 1995*. NIFU skriftserie 19/97. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- NIFU (2001a). CHEERS-undersøkelsen 1998/99. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning, <http://www.nifu.no/>.
- NIFU (2001b). *Kandidatundersøkelsen 2000*. NIFU skriftserie 24/2001. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Nilsson, Å. (1999). Invandrare – 500 000 eller 1,7 millioner? *Velferdsbulletinen Nr 4*. Stockholm: SCB, Statistics Sweden.
- OECD (1985). 'Moving in and out of unemployment: the incidence and patterns of recurrent unemployment in selected OECD countries.' I *OECD Employment Outlook*, September 1985.
- OECD (1998). *Education at a Glance 1998*. Paris: OECD Publications.
- OECD (2000). *Employment Outlook June 2000*. Paris.
- OECD (2001a). *Trends in International Migration: SOPEMI 2000 Edition*.
- OECD (2001b). *Employment Outlook June 2001*. Paris.
- Opheim, V. & L. A. Støren (2001). *Innvandrerungdom og majoritetsungdom gjennom videregående til høyere utdanning. Utdanningsforløp, utdanningsaspirasjoner og realiserte utdanningsvalg*, Rapport 7/2001. Oslo: Norsk institutt for forskning og utdanning (NIFU).
- Ot. prp. nr 67 (1996-97). *Om lov om endringer i lov av 4. februar 1977 om arbeidervern og arbeidsmiljø m v.*
- Pedersen, P. & N. Westergaard-Nielsen (1993). Unemployment: a review of the evidence from panel data. *OECD Economic Studies*, 20:65–133.
- Raaum, O. (1999). Utdanning, språkkunnskaper og inntekt blant ikke-vestlige innvandrere i Norge. *Søkelys på arbeidsmarkedet 1999*. Årgang 16, 191-199.

- Riphahn, R. (2001a). *Cohort effects in the Educational Attainment of Second Generation Immigrants in Germany: An Analysis of Census Data*. Discussion Paper No. 292. University of Mainz; London: Centre for Economic Policy Research (CEPR); Bonn: Institute for the Study of Labor (IZA).
- Riphahn, R. (2001b). *Dissimilation? The Educational Attainment of Second Generation Immigrants*. Discussion Paper No. 2903. University of Mainz; London: Centre for Economic Policy Research (CEPR); Bonn: Institute for the Study of Labor (IZA).
- Rogstad, J. (2000). *Mellom faktiske og forestilte forskjeller. Synlige minoriteter på arbeidsmarkedet*, Rapport 17:2000. Oslo: Institutt for samfunnsforskning (ISF).
- Roscigno, V. J. & J.W. Ainsworth-Darnell (1999). Race, Cultural Capital, and Educational Inequalities and Achievement Returns. *Sociology of Education*, 72:158-178.
- Raaum, O. (1999). Utdanning, språkkunnskaper og inntekt blant ikke-vestlige innvandrere i Norge. *Søkelys på arbeidsmarkedet 1999*. Årgang 16, 191-199.
- SCB (1998). <http://www.scb.se/press/eng/presseng98/p301.htm>.
- SCB (2001). http://www.scb.se/sm/SM_UF19SM0001_ikortadrag.asp.
- Shavit, Y. & W. Müller (1998). *From School to Work. A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations*. Oxford: Clarendon Press.
- SSB (1996). *Ukens statistikk nr. 2 1996*. (Oslo-Kongsvinger, Statistisk sentralbyrå).
- SSB (1998). *Ukens statistikk nr. 8 1998*. (Oslo-Kongsvinger, Statistisk sentralbyrå).
- SSB (2000a). <http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/arkiv/tab-2000-02-23-01.html>.
- SSB (2000b). <http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/arkiv/tab-2000-02-23-01.html>.
- SSB (2000c). *Norsk standard for utdanningsgruppering. Revidert 2000*. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Stavik, T. & T. Hammer (2000) *Unemployment in a Segmented Labour Market? A Study of Youth Unemployment in Norway*, Rapport 4/2000. Oslo: NOVA.

- Stavik, T. & C. Å. Arnesen (2002). 'Early Career'. I Teichler, U. (red.): *Careers of University Graduates. Views and Experiences in Comparative Perspectives*. (Under utgivelse). Kluwer.
- Støren, L. A. (1991). *Karriere, skifte av jobb og flytting. En analyse av skifte av arbeidskommune blant høyskoleutdannede i manns- og kvinneyrker*. Rapport 16/91. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt.
- Støren, L. A., S. Skjersli & P. O. Aamodt (1998). *I mål? Evaluering av Reform 94: Sluttrapport fra NIFUs hovedprosjekt*, Rapport 18/98. Oslo: Norsk institutt for forskning og utdanning (NIFU).
- Thurow, L. C. (1975). *Generating Inequality. Mechanisms of Distribution in the U. S. Economy*. New York: Basic Books, Inc., Publishers.
- Try, S. (2000): *Veksten i høyere utdanning: Et vellykket arbeidsmarkedspolitisk tiltak?* Rapport 2/2000. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU).
- Try, S. (2001). *Fleksibelt arbeid blant nyutdannede akademikere*. Rapport 11/2001. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU).
- UNESCO (1997). *International Standard Classification of Education, ISCED 1997*. http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm.
- UNHCR (1999). *Asylum-Seekers In 1998: Patterns And Trends In Asylum Applications Lodged In 29 Industrialized Countries*. Statistical Unit/ Programme Coordination Section. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.
- Van der Linden A. S. R. & R. K. W. Van der Velden (1998). 'The Effects of Unemployment and Mismatches on Future Job Match and Earnings.' I T. Lange (red.): *Understanding the School-to-Work Transition: An International perspective*. New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Vassenden, K. (2001). Hvor stor er innvandringen? *Samfunnsspeilet nr. 2, 2001*. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Vassnes, E. & I. Tuveng (1996). *Datagrunnlag for analyse av personers overgang fra utdanning til arbeid. Dokumentasjon*. Notater 96/55. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Zegers de Beijl, R. (red.) (2000). *Documenting Discrimination against Migrant Workers in the Labour Market. A comparative study of four European countries*. Geneva: International Labour Office.

Aamodt, P. O. (2001). *Studiegjennomføring og studiefravall. En statistisk oversikt*. NIFU skriftserie 14/2001. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU).

Vedlegg

Tabell V.1 *Multinomisk logistisk regresjon med arbeidsstyrkestatusⁱ et halvt år etter eksamen som avhengig variabel. Kandidatundersøkelsene 1999–2001*

	Arbeidsledig vs sysselsatt		Studier vs. sysselsatt		Annet vs. sysselsatt	
	B	S. E.	B	S. E.	B	S. E.
Konstant	-8,859***	1,339	5,215***	1,043	9,199***	1,259
Utdanningsgruppe (humaniora=ref.gr.)						
Pedagogikk./psykol.	-0,691*	0,294	-2,287***	0,518	-0,178	0,328
Samfunnsvit.skap	0,046	0,194	-1,986***	0,313	-0,472(1)	0,257
Juss	0,131	0,205	-0,966***	0,224	0,268	0,218
Helserel. profesjoner	-0,925*	0,442	-1,934**	0,596	-1,501*	0,732
Natur/realfag	-0,023	0,190	-1,905***	0,211	-0,209	0,201
Primærnæringsfag	-0,196	0,287	-2,543***	0,470	-1,122**	0,367
Biologi	0,034	0,248	-1,918***	0,360	-0,377	0,290
Siviløkonom	-0,402	0,301	-1,460***	0,279	-1,918***	0,424
Myk høyskoleutdan.	-1,442***	0,247	-1,212***	0,180	-0,775**	0,230
Ingeniører	0,069	0,222	0,367*	0,165	-0,669**	0,246
Vestlig innvandrere	-0,217	0,430	-0,078	0,451	-0,202	0,524
Ikke-vestl. innvandrere	0,905***	0,242	0,216	0,310	-1,274(2)	0,719
Karakterer (stand.)	0,116*	0,051	0,128**	0,049	-0,048	0,054
Arb. u/stud., ant. mdr.	-0,006*	0,002	-0,010***	0,003	-0,005*	0,003
Relev. arb. u/stud.	-0,719***	0,127	-0,474***	0,124	-0,305*	0,131
Jente	0,038	0,109	-0,128	0,105	-0,702***	0,118
Alder	0,375***	0,078	-0,379***	0,058	-0,628***	0,069
Alder ² /100	-0,474***	0,110	0,466***	0,079	0,776***	0,087
Mor høy utdanning	-0,015	0,124	0,364**	0,112	0,180	0,122
Far høy utdanning	-0,029	0,118	0,185(2)	0,109	0,112	0,121
2000-kull	-0,269*	0,115	0,090	0,101	-0,242*	0,116
Bor i Oslo	-0,708***	0,132	-0,853***	0,139	-0,231(1)	0,125
-2 log likelihood				8799,86		
Pseudo R ²				11,9%		
N (3)				8599		

ⁱ Personer utenfor arbeidsstyrken er inndelt etter hovedaktivitet; videre studier eller 'annen virksomhet'.

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07. (2) p < 0,1. (3) Respondenter med oppgitt karakterer 1–4. Arkitekter er holdt utenom, fordi svært mange av dem ikke hadde karakterer 1–4.

Tabell V.2 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for å ha vært registrert som arbeidsledig på minst ett av tre tidspunkter, i november 1995, november 1996 eller november 1997, som avhengig variabel

	B	S. E
Utdanningsgruppe (ingeniører og siviløkonomer = referansegruppe)		
Generell universitetsutdanning	0,332**	0,131
Helserelaterte utdanninger, høyere grad	-2,887***	0,719
Sivilingeniør	-0,624***	0,156
Ped./helse, høgskoleutdanninger	-1,688***	0,160
Annen teknisk utdanning, høyere grad	0,847***	0,235
Kvinne	-0,018	0,105
Alder	0,348***	0,071
Alder ² /100	-0,506***	0,110
Ikke-vestlig innvandrere	0,884***	0,199
Vestlig innvandrere	-0,185	0,440
Bodde i Oslo	-0,508***	0,133
Foreldre høy utd	-0,117	0,097
Konstant	-7,871***	1,100
-2 log likelihood	1954,30	
Pseudo R ²	10,3%	
N	10949	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001.

Tabell V.3 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for å ha hatt relevant arbeid under studiene som avhengige variabel. Kandidaundersøkelsene 1999–2001

	B	S.E.
Utd. gruppe (humaniora = ref. gruppe)		
Pedagogikk/psykologi	0,907***	0,120
Samfunnsvitenskap ellers	-0,229*	0,094
Juss	-0,612***	0,095
Helserelaterte profesjoner	0,069	0,115
Natur/realfag	-0,345***	0,089
Primærnæringsfag	-0,073	0,134
Biologi	-0,820***	0,139
Arkitekt	-0,279	0,241
Siviløkonom	-0,476***	0,107
Ingeniører	-0,532***	0,102
Myk høyskoleutdanning	0,469***	0,080
Vestlig innvandrere	-0,072	0,180
Ikke-vestlig innvandrere	-0,555**	0,161
Jente	-0,014	0,046
Alder	0,385***	0,026
Alder ² /100	-0,423***	0,036
1999-kull	-0,039	0,053
2000-kull	0,073	0,055
Bor i Oslo	0,071	0,050
Konstant	-7,856***	0,464
2 log likelihood	12837,4	
Pseudo R ²	9,9%	
N	10801	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001.

Tabell V.4 Lineær regresjon med antall måneder inntektsgivende arbeid under studiene som avhengig variabel. Kandidatundersøkelsene 1999–2001

	B	S. E.
Utdanningsgruppe (humaniora = referansegruppe)		
Pedagogikk/psykologi	6,375***	1,330
Samfunnsvitenskap ellers	-0,249	1,104
Jus	4,714***	1,075
Helserelaterte profesjoner	-0,399	1,342
Natur/realfag	-7,703***	1,016
Primærnæringsfag	-12,072***	1,533
Biologi	-2,692(1)	1,451
Arkitekt	-7,248**	2,768
Siviløkonom	-9,413***	1,167
Ingeniører	-7,905***	1,114
Myk høgskoleutdanning	-6,362***	0,935
Vestlig innvandrere	-1,132	2,034
Ikke-vestlig innvandrere	-1,240	1,656
Jente	-0,539	0,507
Alder	1,214***	0,285
Alder ² /100	-0,981*	0,394
1999-kull	-1,324*	0,592
2000-kull	-0,519	0,612
Bor i Oslo	2,870***	0,551
Konstant	-7,971	5,051
Justert R ²	0,076	
N	10801	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,1.

Tabell V.5 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for å ha fulltids arbeid i første jobb (kolonne 1)/midlertidig arbeid og deltidsarbeid i første jobb (kolonne 2) som avhengige variabler. Jobben påbegynt før april 1996. Fire land, 1999-undersøkelsen

	Fulltids jobb	Midlertidig og del- tidsjobb
Utdanningsgruppe (humaniora=ref. gruppe)		
Pedagogikk og undervisningsfag	0,598***	-0,318 (1)
Matematikk	1,366***	-1,083***
Juss	1,515***	-1,034***
Samfunns/sosialvitenskap	1,119***	-0,779***
Naturvitenskap	-0,425**	0,563**
Ingeniørfag og teknologi	1,510***	-1,380***
Medisinske fag	0,537***	-0,186
Kjønn (kvinne=1)	-0,777***	0,630***
Sverige	0,827***	-1,177***
Nederland	-0,436***	0,285*
Norge	0,418***	-0,613***
Alder	-0,172***	0,152*
Alder ² /100	0,177**	0,217*
Vestlig innvandrер	-0,327	-0,241
Karakterer (fra videreg.) (1–3, 1=høy)	0,075	-0,098
Utdanningsvarighet (lang=1)	0,168*	0,227*
Videregående i undersøkelsesland	-0,057	-0,001
Videreg.i unders. land X ikke-vestlig innv.	0,535	-1,545 (1)
Mdr. med relev. inntektsg. arb. Under stud.	-0,001	-0,004
Ikke-vestlig innvandrер X Sverige	-0,849	1,655 (1)
Ikke-vestlig innvandrер X Norge	-0,384	2,030**
Ikke-vestlig innvandrер X Tyskland	0,536	-2,561
Ikke-vestlig innvandrер X Nederland	0,724	0,662
Uteksaminert 1993	0,299	-0,246
Uteksaminert tidlig i 1994	-0,007	-0,264
Uteksaminert sent i 1994	0,085	0,114
Konstant	4,318***	-4,430***
Pseudo R ²	10,2 %	8,4 %
-2 log likelihood	6814,6	4031,7
N	8455	7776

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,07.

Tabell V.6 Binomisk logistisk regresjon med sannsynligheten for å ha fast jobb i første jobb, hvis den var påbegynt i 1995 eller tidligere. Norge

	Modell 1		Modell 2	
	B	S.E.	B	S.E.
Utdanningsgruppe (ingeniører og siviløkonomer = ref. gr.)				
Generell univ. utdanning	-1,447***	0,163	-1,444***	0,163
Helserel. høyere grad	-1,344***	0,243	-1,337***	0,244
Sivilingeniør	-0,186	0,174	-0,185	0,174
Myke høgscoleutdanninger	-0,397**	0,145	-0,401**	0,145
Annen teknisk, h. grad	-1,227**	0,391	-1,215**	0,392
Kvinne	-0,292**	0,106	-0,292**	0,106
Alder	0,099	0,062	0,100	0,062
Alder ² /100	-0,074	0,091	-0,078	0,091
Ikke-vestlig innvandrere	-0,980**	0,324	-1,507**	0,523
Vestlig innvandrere	-0,911(1)	0,476	-1,179*	0,520
Bodde i Oslo	0,322**	0,108	0,321**	0,108
Foreldre høy utdanning	-0,214*	0,087	-0,218*	0,088
Karakterer (0–2, 2 høyest)	-0,104	0,079	-0,101	0,079
Måneder relevant arbeid under studiene	0,003	0,002	0,003	0,002
Norsk videregående skole X				
Ikke-vestlig innvandrere			-0,420	0,326
Norsk videregående skole			0,719	0,731
Konstant	-0,935	1,017	-0,540	1,064
-2 log likelihood	3286,13		3284,19	
Pseudo R ²	5,6%		5,7%	
N	2582		2582	

* p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001. (1) p < 0,1.